

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

BOZKURT-LOTUS DAVASI (Basına Göre)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan KAYA

İSTANBUL 2009

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ANABİLİM DALI

BOZKURT-LOTUS DAVASI (Basına Göre)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hasan KAYA

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU

İSTANBUL 2009

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Hasan Kaya "Bozkurt Lotus Davası (Basına Göre)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Süleyman Beyoğlu
Üniversitesi Marmara

İmza

.....

Üye : Yrd.Doç.Dr. Can Erdem
Üniversitesi Marmara

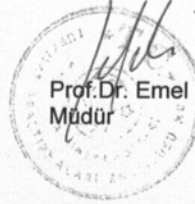
.....

Üye : Yrd.Doç.Dr. Bülent Bakar
Üniversitesi Marmara

.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun 22.06.2009 tarih ve 2009/12.1 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
ÖNSÖZ	VI
GİRİŞ	1
1. KAPİTÜLASYON KAVRAMI VE TARİHİ SÜRECİ	1
1.1. Kapitülasyonların Kapsamı.....	5
1.1.1. Adlî İmtiyazlar:.....	6
1.1.2. İdarî İmtiyazlar:	10
1.1.3. Malî ve İktisadî İmtiyazlar:.....	11
1.2. Kapitülasyonları Kaldırılma Girişimleri	12
1.2.1. Osmanlı Döneminde Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri:	12
1.2.2. Lozan Konferansında Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri.....	14
1.2.3. Kapitülasyonların Kaldırılması	17
1.2.4. Atatürk'ün Kapitülasyonlar Hakkındaki Görüşleri.....	19
1.4. Kabotaj Kanunu	20
BÖLÜM I.....	24
1. BOZKURT-LOTUS DAVASI.....	24
1.1. Kazanın Meydana Gelişi.....	25
1.2. Lotus Vapuru'nun İstanbul'a Gelişi Ve Adlî Tahkikat	27
1.2.1. Fransız Hükümeti'nin ve Kamuoyunun Tepkileri	31
1.3. Dava'nın İlk Duruşması	36
1.3.1. Jan Demons'un Savunması	37
1.3.2. Jan Demons'un Mazisi.....	38
1.3.3. Hasan Kaptan'ın Savunması	38
1.3.4. Hasan Kaptan'ın Mazisi.....	39
1.3.5. Şahitlerin İfadesi	39
1.4. Türk Basınının Tepkisi	40
1.5. Dava'nın La Haye Hakem Mahkemesi'ne Taşınması	42
1.6. Dava'nın İkinci Duruşması	45
1.6.1. Birinci Celse	45
1.6.2. Hasan Kaptan'ın Sorgusu	46
1.6.3. Mösyö Jan Demons'un Sorgusu	47
1.6.4. Bilirkişilerin Açıklamaları	47
1.6.5. İkinci Celse	48
1.6.6. Şahitlerin İfadeleri	48
1.6.7. Fransız Tayfaların İfadeleri	49
1.7. Dava'nın Üçüncü Duruşması.....	50
1.7.1. Jan Demons'un Kefaletle Tahliyesi.....	50
1.7.2. Bozkurt-Lotus Davası Sonuçlanıyor.....	51
1.7.3. Heyet-i Fenniye'nin Raporu.....	52

1.7.4. Karar Sureti.....	56
1.7.5. Hâkimler Heyetinin Verdiği Karar	58
1.7.6 Hâkimler Heyetinin Kararı Üzerine Basında Çıkan Yorumlar.....	60
1.8. Messageries Maritimes Acentesinin Açtığı Dava.....	61
1.9. Jan Demons'un Türkiye'den Ayrılışı	62
BÖLÜM II	64
2. LA HAYE ADALET DİVANI'NA GİDİŞ KARARI.....	64
2.1. La Haye Adalet Divanı	70
2.1.1. Türkiye İle Fransa Arasında Yapılan Tahkimname.....	70
2.1.2. Türk Muhtırası	72
2.1.3. Fransız Muhtırası	73
2.1.4. Türk Mukabil Muhtırası.....	75
2.1.5. Fransız Mukabil Muhtırası.....	76
2.2. Hukukçuların Dava Hakkındaki Görüşleri	78
BÖLÜM III.....	81
3. TÜRKİYE İLE FRANSA LA HAYE ADALET DİVANI'NDA.....	81
3.1. La Haye Adalet Divanı'ndaki Celseler	82
3.1.1. Fransız Müdafaası.....	82
3.1.2. Türk Müdafaası.....	90
3.1.3. Fransız Mukabil Müdafaası	98
3.1.4. Türk Mukabil Müdafaası	99
3.2. Bozkurt-Lotus Davası Hakkında La Haye Adalet Divanı'nın Kararı.....	101
3.2.1. Bozkurt-Lotus Davasının Sonu.....	106
3.2.2. Hukukî Mahiyet	107
3.2.3. Karar	111
3.3. Mahmut Esat Bey'in La Haye'den Dönüşü	114
3.4. Bozkurt-Lotus Davası'nın Uluslararası Hukuk Açısından Önemi.....	116
3.5. Bozkurt-Lotus Davası'nın Türkiye Açısından Önemi	118
BÖLÜM IV	124
4.1. MAHMET ESAT BOZKURT'UN HAYATI.....	124
4.2. Mahmut Esat Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmaları	126
4.2.1. Mahmut Esat Bey'in Adliye Vekilliği	127
4.2.2. Adliye Vekilliğinden Sonraki Faaliyetleri ve Yaşamdan Ayrılışı	129
4.3. Mahmut Esat Bozkurt'un Eserleri	133
4.3.1. Kitapları:	133
4.3.2. Makaleleri:	133
SONUÇ	136
BİBLİYOGRAFYA	139
EKLER	144

KISALTMALAR

a.g.e.	:	Adı Geçen Eser
a.g.m.	:	Adı Geçen Makale
A.Ü.	:	Ankara Üniversitesi
A.Ü.H.F.D.	:	Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
A.Y.G.	:	Anadolu'da Yeni Gün
B.C.A.	:	Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
bkz.	:	bakınız
Ç.T.A.D.	:	Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi
D.E.Ü.	:	Dokuz Eylül Üniversitesi
D.İ.A.	:	Diyanet İslam Ansiklopedisi
H.M.	:	Hâkimiyet-i Milliye
İ.Ü.	:	İstanbul Üniversitesi
M.E.B.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
M.Ü.	:	Marmara Üniversitesi
s.	:	Sayfa
Sa.	:	Sayı
vd.	:	ve diğerleri
yy.	:	yüzyıl

ÖZET

3 Ağustos 1926'da Türk Bozkurt Vapuru ile Fransız Lotus Vapuru, Midilli açıklarında Sığı Burnu'nda çarpışmış ve bu kaza sonucunda Bozkurt Vapuru batmıştır. Lotus Vapuru, Bozkurt'tan kurtarılan mürettebatı da alarak İstanbul'a gelmiştir. İstanbul'da yapılan tahkikat sonucu Fransız Kaptan Jan Demons, sekiz Türk'ün ölümüne sebebiyet vermekten dolayı tutuklanmıştır. Fransa, açık denizlerde meydana gelen bir kazadan dolayı Türkiye'nin bir Fransız vatandaşını yargılama yetkisi olmadığını ileri sürmüştür.

Türkiye, Lozan Antlaşması'nın 28. maddesine göre yargılama yetkisinin olduğunu belirterek Fransa'nın baskılarına rağmen Kaptan Demons'u yargılamış ve dikkatsizlik neticesinde, ölüme sebebiyet vermekten tutuklamıştır.

Kazadan sonraki yargılama süreci ve Fransa'nın adlî, siyasî ve ekonomik kapitülasyonları devam ettirmek istemesi, davayı uluslararası bir alana taşımıştır. La Haye Adalet Divanı'nda görüşülen dava, dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in savunması sonucunda Türkiye'nin lehine sonuçlanmıştır. Türkiye'nin kazandığı bu dava, kapitülasyon sisteminin kaldırıldığını uluslararası bir mahkemeye bir kere daha tescil ettirmiştir.

ABSTRACT

On the 3rd August 1926 Turkish Bozkurt Ship and Franch Lotus Ship crashed at Cape of Sığrı on Midilli shores. In the result of this accident Bozkurt Ship capsized. Lotus Ship came to İstanbul, taking crew who got rid of the Bozkurt. In the result of enquiry Franch captain Jan Demons was arrested, due to causing death of eight Turks. France claimed that Turkey hadn't authority to judge a Franch countryman, because of an accident that occurred in open seas.

In spite of France's pressure Turkey -acclaiming that according to article 28 of Lozan Agreement it had authority to judge- judged Captain Demons and arrested due to causing death.

The period of judging after accident and desire of France to maintain judicial, political and economic capitulations took the trail to international area. Justice Court of Hague came to a conclusion in favour of Turkey out of defence of Mahmud Esad Bey who was Deputy of Justice of the time. The trial which Turkey won one more time made an international court confirm that capitulation system was abolished.

ÖNSÖZ

Osmanlı Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde ticareti teşvik etmek için tek taraflı olarak vermiş olduğu kapitülasyonlar, zamanla devletin her alanına yayılmış; malî, iktisadî ve adlî yönden yabancıların kontrolüne açık bir sistem haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti, kendisine zarar veren bu yapıyı ortadan kaldırmak istemiş ancak her defasında Avrupalı Devletlerin müdahalesi ile karşılaşmıştır. Kapitülasyonları kaldırmak için ilk teşebbüs Kırım Savaşı sonrasında yapılmış, Avrupalı Devletlerin tepkisi yüzünden bu teşebbüs yarım kalmıştır. Ancak I. Dünya Savaşıyla birlikte kapitülasyonlar tek taraflı olarak kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti'nin sona erdirmeye çalıştığı kapitülasyon sistemi ancak Lozan Antlaşması ile kaldırılabilmiştir.

Lozan'dan üç yıl sonra bir Türk gemisi ile Fransız gemisinin çarpışması sonucu kapitülasyonlar tekrar gündeme gelmiştir. Bozkurt-Lotus Vapurlarının çarpışmasıyla birlikte Fransa ile Türkiye arasında bir salâhiyet meselesi ortaya çıkmıştır.

Fransa, Türkiye'nin açık denizlerde meydan gelmiş bir kazadan dolayı Fransız vatandaşını yargılamaya salâhiyetli olmadığını ileri sürmüştür. Türkiye ise yargılama yetkisine sahip olduğunu belirterek Lotus kaptanını tutuklamıştır. Olay La Haye Adalet Divanı'na havale edilmiş; Divan, Lozan Antlaşması'nın 28. maddesine göre; Türkiye'nin yargılama yetkisine sahip olduğuna karar vermiştir. La Haye'de kazanılan bu dava, uluslararası bir mahkemede kapitülasyonların kesin olarak kaldırıldığına kanıtı olmuştur.

Türkiye açısından çok önemli bir konu olan Bozkurt-Lotus meselesine dair başlı başına yapılmış bir araştırmaya rastlanılamamıştır. Ancak konuya temas edenler Mahmut Esat Bozkurt'a dair yazı ve araştırmalarında kısa bir şekilde yer vermişlerdir. Bu konuda yazarlar da Mahmut Esat Bozkurt'un yazmış olduğu "*Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaaaları*" adlı Osmanlıca eserin Türkçeye çevirilerini yapmışlardır.

Mahmut Esat Bey'in dava ile ilgili uluslararası girişimleri; basın, arşiv ve literatüre dayanılarak ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışmayı yaparken bu dönemde çıkan gazetelerden özellikle; Akşam, Cumhuriyet, İkdâm, Hâkimiyet-i Milliye, Vakıf, Milliyet, Ahenk, Anadolu, Son Saat gazetelerinin 1926-1927 yıllarına ait nüshaları incelenerek böylece olayı dönemin yazılı medyasında sığdığı sığığına takip edip

inceleme imkânı bulundu. Ayrıca dönemin Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un kaleme aldığı, "*Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaaaları*" adlı eseri de kaynak eser olarak incelendi. Yine Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Milli Kütüphane, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Atatürk Kitaplığı gibi kurumlarda bulunan dönemin belgelerinden yararlanıldı.

Tüm bu çalışmalarımız esnasında kıymetli zamanlarını ayırarak tez konusunda beni yönlendiren değerli hocam Prof. Dr. Süleyman BEYOĞLU'na sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca bu süreçte benden hiçbir yardımını esirgemeyen mesai arkadaşlarımdan Doğan KOÇER'e, aileme ve diğer arkadaşlarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Hasan KAYA

2009

GİRİŞ

1. KAPİTÜLASYON KAVRAMI VE TARİHİ SÜRECİ

Kapitülasyon kelimesi, bir devletin kendi ülkesinde özellikle yabancı kişi, zümre, kurum veya devletlere verdiği bazı iktisadî hak ve ayrıcalıkları ifade eder. Osmanlı İmparatorluğu'nun sınırları içerisinde yaşayan ya da geçici olarak Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunmuş Hristiyan devletleri tebaasına verilen müsaade ve imtiyazlara kapitülasyon denir.¹ Tarihi manasıyla kapitülasyon ise bir devlet tebaasının diğer bir devlette edindiği haklar demektir.² Mahmut Esat Bozkurt ise; kapitülasyonlar denildiğinde ecnebilere, nezdinde bulundukları ülkenin değil; vatandaşı oldukları devletin kanunlarının uygulanmasının anlaşılması lazım geldiğini ifade etmiştir.³

Kapitülasyonların doğuşu ve kaynağı incelendiğinde, çok eski asırlardan beri devam eden bir sistem olduğu görülüyor. İslam tarihinde zimmi veya muâhid statüsündeki kişilere verilen imtiyazların ilk örneklerine eman ve ahid kavramları çerçevesinde Hz. Peygamber döneminden itibaren rastlanmaktadır. İslam devletlerinde verilen kapitülasyonlar İslam hukukunun eman ve ahid anlayışına dayandırılmıştır.⁴ Toplumların birbirleriyle ilk münasebetleriyle ortaya çıkan kapitülasyonlar, hukukun egemenliği ilkesine aykırı olmasına rağmen, çağımıza kadar devam etmiştir. Kapitülasyonların eski çağlardaki işleyişine bakıldığı zaman, toplumların hukuk ve törelerine bağlı bir yapı içerisinde işletildiği görülmektedir. Ticarî ilişkilerin zamanla gelişmesiyle de yabancıların mal alıp satmaları için onlara ülkede belli bir süre kalma hakkı tanınması şeklinde kendini belli etmektedir.⁵

Osmanlı Devleti bir Avrupa devletine kapitülasyon vereceği zaman fıkıh prensiplerini, talepte bulunacağı devletten siyasi beklentilerini, iktisadî ve malî çıkarlarını, Hristiyan dünyasında müttefik edinmeyi, temininde zorluk çekilen hammadde veya mamul eşya sağlamak gibi hususları göz önünde bulundururdu. Ayrıca gümrük gelirlerinin artırılması, hazineye sağlam nakit para temini konularına da dikkat ederdi.

¹ Halil İnalcık, "İmtiyâzât", *D.İ.A.*, XXII, s. 241

² Mehmet Zeki Pakalın, "*Kapitülasyon*", Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, İstanbul 1993, s. 177

³ Mahmut Esat Bozkurt, *Devletler Arası Hak (Hukuku Düvel)*, Ankara, 1940, s. 102

⁴ H. İnalcık, a.g.m., s. 241

⁵ Osman Nebioğlu, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1986, s. 3

Osmanlı Devleti, kuruluş döneminde kuvvetli bir ticarete sahip olmadığından, bu konuda daha gelişmiş olan batılı devletlerin devlet sınırları içinde ticaret yapmalarını sağlamak için, onlara kapitülasyonlar vererek, onları teşvik etmiştir.⁶

Osmanlı Devleti, Ortadoğu ve Balkanları ele geçirerek, doğu ile batı dünyası arasındaki ticaret yollarını da ele geçirmiş oldu. Bu yolları, ticaretin devam etmesi için emniyetli hale getirdi. Yolların emniyetle hale gelmesiyle birlikte Osmanlı Devleti uluslararası ticaret yollarını yönetecek bir konuma geldi. Osmanlı Devleti, bu ticaret yollarının sürekli işlemesi ve ülkeye gelir sağlaması için Avrupalı devletlere birtakım imtiyazlar verdi. İmtiyazlar verirken, topraklarından geçecek ve ülkeden ihraç edilecek ürünlerden vergi alarak gelirlerini artırmayı amaçlıyordu. Aynı zamanda bu imtiyazlarla, Osmanlı Devleti, kendi emniyetini sağlamak ve çıkarlarını korumak için batılı devletleri birbirine karşı kullanmayı ve kendine karşı olabilecek herhangi bir saldırıyı önlemeyi amaçlamıştır.

Kapitülasyon sistemi yalnız Osmanlı'ya has bir durum değildi. Kapitülasyonlar yalnız Müslümanlar ile gayrimüslimler arasında uygulanan bir durum da değildi. Birçok devlet, tarihin belirli dönemlerinde bu uygulamayı yapmıştır. İslamiyet'in ortaya çıkışından çok önce de kapitülasyonlar mevcuttur.⁷

Osmanlı Devleti'nde imtiyazlar, imtiyazı veren Osmanlı Padişahı ile imtiyaz verilen devlet hükümdarının hayatta kaldığı zamanla sınırlı tutulmuştur. Padişah değiştiği zaman ondan sonra gelen padişah, isterse aynı şartlar altında kapitülasyonları devam ettirmiştir. I. Mahmut'un bir fermanı ile hükümdar değiştikçe kapitülasyonların yenilenme sistemi değişmiştir. Bunun yerine verilen imtiyazları kendisinden sonra gelecek padişahlar için de geçerli hale getirecek bir uygulamaya geçilmiştir. Bu uygulama ile birlikte kapitülasyonlar sürekli hale getirilmiştir. Kapitülasyonların sürekli hale gelmesiyle birlikte yararlanan devletlerin sayısı da artmıştır. Avrupa devletlerinin çoğu bu imtiyazlardan faydalanmışlardır.

Kanuni Sultan Süleyman tarafından 18 Şubat 1536 tarihinde Fransa'ya verilen kapitülasyonlar, daha sonra padişahlar değiştikçe Fransa'nın talebi üzerine yenilenmiş, yenilendikçe de sınırları genişletilmiştir. Başlangıçta verilen imtiyazlar fazla değil iken,

⁶ Ali İhsan Bağış, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Ankara, 1983, s. 101

⁷ Yılmaz Altuğ, *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul 1968, s. 45

zamanla bu imtiyazlar 80–85 maddeye kadar çıkmıştır.⁸ Kanuni tarafından Fransa'ya verilen ve 17 maddeden oluşan kapitülasyonlar, Osmanlı mülkü içerisinde ikamet eden ya da ticaret için sürekli veya geçici olarak bu memlekete gelen Fransız vatandaşlarına geniş haklar ve ayrıcalıklar tanımıştır. Osmanlı Devleti nezdinde hiçbir hükümet temsilcisi bulunmayan veya padişah ile hiçbir antlaşma ve sözleşmesi olmayan diğer Avrupa devletleri ise, bu imtiyazlarla Doğu Akdeniz bölgesine Fransız bayrağıyla gelip, Fransızlarla aynı haklardan yararlanmışlardır.⁹ Böylece kapitülasyonlar iyice genişletilmiş, Avrupalı devletler artık alacak imtiyaz bulamamış ve yapılan yeni antlaşmalarda, devletler arası hitap şekli ve devletlerin adında değişiklik yapılmakla yetinilmiştir.

Kapitülasyonlar, veren ülkeden daha çok alan ülkenin çıkarlarına hizmet etmiş, kapitülasyonlardan askeri, siyasi ve iktisadi güçleri sebebiyle Avrupalılar daha çok faydalanmıştır. Genellikle kapitülasyonlar, yabancıları yerli halktan daha ayrıcalıklı kıldığı için haksız rekabete yol açmıştır. Bu sebeple yerli tüccar Avrupa tüccarının statüsünden yararlanabilmek için onların himayesi altında faaliyet göstermeyi tercih etmiştir.¹⁰

Başlangıçta, küçük yabancı seyyar tüccar gruplarına adeta küçümseyici bir lütuf olarak ihdas edilen kapitülasyonlar, batının güçlendiği ve Osmanlının çökmeye başladığı bir dönemde bir ayrıcalık ve dokunulmazlık sistemi haline geldi. Beratların satılması, Osmanlı tebaası üzerinde önemli bir üstünlük elde eden birçok yerli tacirin suiistimali ile bu kapitülasyonları daha da genişletti.¹¹

Kapitülasyonlarla birlikte, büyük devletlerin çeşitli nedenlerle Osmanlı topraklarında bulunan vatandaşlarına pek çok imtiyaz tanınmıştı. Bu ülkeler, zamanla kendi vatandaşlarına tanınan bu ayrıcalıklardan yararlanma hakkının kapsamına bazı Osmanlı uyruklularını da alarak “berat” sorununu yarattılar.¹²

Avrupalı devletler, korumaları altındaki zimmi guruplara bu beratları satarak onları kolaylıkla himaye altına alabiliyorlardı. Rum ve Ermeni büyük tacirler, bankerler ise beratlarla sağladıkları imtiyazlara dayanarak kısa zamanda büyük servet yaptılar ve

⁸ A. Çetinkaya, a.g.m., s. 233

⁹ Cemil Göker, Chardin, *Türkiye ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1972, s. 8

¹⁰ H. İnalcık, a.g.m., s. 244

¹¹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 2000, s. 449

¹² Gülnihal Bozkurt, *Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş*, Ankara, 1998, s. 11

imparatorluğun tüm ticaretini ellerine geçirdiler.¹³

Kapitülasyonların istismar edilerek kullanılmasına ciddi olarak ilk defa III. Selim karşı koymaya çalışmıştır. O da, aslında kapitülasyonların kaldırılması gibi bir şey düşünmemiş, sadece gerçek anlamda tatbik edilmeleri yolunda bir mücadele vermiştir.¹⁴

III. Selim tahta çıktıktan sonra, bozulan düzeni değiştirmek için Osmanlı resmi makamları berat borsasını kontrol altına almaya çalışmıştır.¹⁵ III. Selim, yayınladığı bir fermanla bu uygulamaya bir son vermesi gerektiğini belirtmiş, aksi taktirde uygulama bu şekilde devam ederse memleketin alt üst olacağını ifade etmiştir.

Beratları ortadan kaldırma çalışmaları III. Ahmet, I. Abdülhamit, II. Mahmut dönemlerinde de devam etmiştir. Zimmilerin yabancı ülkelerin korumasına girmeleri sadece devletin ekonomik gücünü ve egemenliğini zedelemekle kalmıyor, devleti çeşitli sorunlarla da yüz yüze getiriyordu. Koruma altındaki zimmilerin mensup oldukları cemaatlerle, koruyucuları olan yabancı ülkeler arasında da sık sık ihtilaflar çıkıyordu.¹⁶

1838 Balta Limanı ve diğer serbest ticaret antlaşmaları ile ortaya çıkan ve yabancı tüccarlara ayrıcalık sağlayan ticaret yapısı, Osmanlı ekonomisi adına kapitülasyonlara yeni bir boyut getirmiştir. Osmanlı'nın zor durumundan faydalanan Avrupalılar, iktisadî olanların yanı sıra adlî ve idarî kapitülasyonların da boyutlarını genişlettiler. Avrupa'dan ithal edilen mallar için yurt içi gümrükler kaldırıldı, ithalat için yüzde 5 ve ihracat için yüzde 12 gibi düşük gümrük oranları kabul edildi.¹⁷

Yapılan bu antlaşmalarla Osmanlı pazarları ve hammaddelerinin Avrupa ticaret ve sanayi sermayesine açılması için gerekli hukuki yapıyı sağlanmış oldu. Geleneksel Osmanlı toplumsal ve ekonomik yapısı ağır bir darbe aldı. Bu durum Osmanlı Devleti'ni giderek tarımsal mallar üretimine ve hammadde olarak verdiği malların ihracatına yönelmiştir.

Zamanla nitelik değiştiren kapitülasyonlar, Osmanlı iktisadi ve sosyal hayatını özellikle Müslüman Osmanlı tebaası aleyhine olmak üzere çok çeşitli şekillerde etkiledi. Osmanlı idaresinin istediği bir ürünü tekel statüsüne alamaması, yabancılara hammadde

¹³ G. Bozkurt, *Azınlık.....*, s. 12

¹⁴ A. Bağış, *a.g.e.*, s. 16

¹⁵ B. Lewis, *a.g.e.*, s. 449

¹⁶ Gülnihal Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukuki Durumu*, Ankara, 1989, s. 144-145

¹⁷ Ç. Erhan, *Yaşayan Lozan*, Ankara, 2003, s. 323

satın alma izni verilmesi gibi uygulamalar, zanaatların ve loncaların çöküşünü hızlandırdı. Hükümetin, yurt içi sanayiciyi koruyucu bir gümrük politikası izleme imkânı kalmadı. Ülke, hammadde ihraç eden ve bunları işlenmiş olarak geri alan bir konuma geldi. Yurt içi ve dışı, kara ve deniz taşımacılığı da yabancıların denetiminde kaldı. Ülkede askerlik ve vergi mükellefiyeti gibi temel vatandaşlık görevleri bakımından gruplar arasında farklılaşmalar ortaya çıktı. Ülkenin ulaşım-haberleşme gibi kritik sektörleri yabancı hâkimiyetine girdi; devletin vergi gelirleri bütün nüfusun eşit şekilde vergilendirilememesi nedeniyle potansiyel seviyesinin altında kaldı. Ayrıca Müslüman-Türk sermaye kesimleri piyasayı düzenleyen eşitsiz hukuki ve iktisadi hükümler dolayısıyla iktisadi hayata atılmakta zorlandı.

Osmanlı Devleti'nin savaş dönemlerinde ve savaş sonunda imzalanan barış antlaşmalarında yer alan maddelerden yabancılara tanımış olduğu ayrıcalıklara savaş sırasında son verdiği anlaşıyor. Örneğin, Napolyon'un Mısır'ı zabtı üzerine Osmanlı Devleti'nin bu devlete karşı açtığı savaş sırasında Fransız maslahatgüzarının yanı sıra gerek Fransız konsolosunun ve gerek Fransız tüccar ve tebaasının alıkonulduğu, hapsedildiği görülüyor.¹⁸

Osmanlı Devleti'nin özellikle Trablusgarp ve Balkan savaşlarından sonra iktisadi durumu ümit kırıcı idi. Kapitülasyonlar her türlü kalkınma teşebbüsüne karşı bir duvar olmuştu. Memleket, Duyun-u Umumiye İdaresinin yönetimi altında idi. Ülkede vatandaşlık değil, yabancılık hak ve imtiyaz sahibi olmuştu. Bu duruma düşen bir devleti yönetmek ve düzeltmek kolay değildi.¹⁹ Teokratik Osmanlı Devleti, bir yandan temelini teşkil eden, kaldırılması söz konusu bile edilemeyen dini hukuk kuralları, bir yandan da adlî egemenliğini sınırlayan kapitülasyonlar gereği uyguladığı hukuk kuralları ve azınlıklara tanıdığı imtiyazlarla hareket serbestisi kısıtlanmış bir durumdaydı.²⁰

1.1. Kapitülasyonların Kapsamı

Avrupalı devletlerin Osmanlı Devleti'nden aldıkları kapitülasyonlar çeşitlilik arz etmekteydi. Alınan imtiyazlar, adlî, malî, iktisadî, idarî, imtiyazları içermekteydi. Dönemlere ve tanındığı devletlere göre bir takım farklılıklar gösteren bu konuda,

¹⁸ Yasemin Saner Gönen, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancıların Hukuki Durumu*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998, s. 32

¹⁹ Aptullahat Akşin, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, 1991, s. 6

²⁰ G. Bozkurt, *Azınlık...*, s. 8

özellikle 1535'te geniş kapsamlı kapitülasyon ayrıcalıklarının tanınmasıyla başlayan dönemden itibaren bir genelleme yapabilmek mümkündür. Yalnız, konu incelenirken davanın taraflarının yabancı ya da Osmanlı uyruğundan olma durumları göz önünde bulundurulmalı, ayrıca davanın ceza, hukuk ya da ticaret davası olmasına göre farklı durumların ortaya çıktığına da dikkat edilmelidir. Yabancıların kapitülasyonlarla elde etmiş oldukları imtiyazlar ana hatlarıyla şu şekildeydi:

1.1.1. Adlî İmtiyazlar:

Adlî imtiyazlar konumuz açısından önemli bir bölümdür. Bozkurt-Lotus Davasında Fransa'nın itirazlarını dayandırdığı temel nokta adlî imtiyazlardır. Evvelden elde ettikleri bu imtiyazları Lozan Antlaşması ile kaybetmelerine rağmen, hala bu imtiyazların geçerli olduğunu düşünmüşlerdir. Fransa ile Türkiye arasında çıkan meselelerin arkasında, Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon sistemi yatmaktaydı ve Fransa'nın, her şeye rağmen bu sistemi devam ettirmek istediği sezilmekteydi. Bu durum, tabiatıyla, iki devlet arasındaki münasebetlerin gelişmesi için önemli bir engeldi.²¹ Bu düşünce Fransızların La Haye'de aldıkları cevapla sona ermiştir. Bozkurt-Lotus Davası, kapitülasyonların kaldırıldığını belgeleyen uluslararası ilk dava olması açısından önemli bir davadır. Lozan'da kaldırılmış olan kapitülasyonlar bu dava ile birlikte tamamen ortadan kalkmıştır.

Osmanlı Devleti tarafından yabancılara adlî imtiyazlar ilk olarak İstanbul'un fethinden sonra verilmeye başlanmıştır. İstanbul'un fethinden sonra Bizans'ın Cenevizlilere vermiş olduğu imtiyazları Fatih Sultan Mehmet de devam ettirmiştir. Cenevizlilere kendi yargıçlarını seçme ve aralarındaki sorunları kendi yasa ve adetlerine göre halletme hakkı verilmiştir.²² Cenevizlilere tanınan bu hak daha sonra pek çok Avrupa devletine de verilmiştir. 1675 tarihli İngilizlerle yapılan antlaşmanın 16. maddesinde İngilizlerin kendi aralarında bir antlaşmazlıkları söz konusu olduğu zaman bu antlaşmazlığı elçi veya konsoloslarının göreceği, kadı ve diğer devlet görevlilerinin bu davaya karışamayacağı, davaların daima İngiliz kanun ve adetlerine göre görüleceği kararlaştırılmıştır.²³

Osmanlı Devleti'nde, davanın taraflarının yabancı ya da Osmanlı uyruğundan

²¹ Fahir Armaoğlu, *20.yy. Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007, s. 491-492

²² Y. Gönen, *a.g.e.*, s. 61

²³ Belkıs Konan, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006, s. 138

olma durumları göz önünde bulundurulmuş, ayrıca davanın ceza, hukuk ya da ticaret davası olmasına göre farklılıklar da dikkate alınmıştır.

Aynı uyruklu yabancılar arasındaki davalar, davanın hukuk, ceza ya da ticaret davası olup olmadığına bakılmaksızın tek yetkili yargı organı bulunmaktadır; o da bu kişilerin uyrukluğunda bulundukları devletin elçiliği ya da konsolosluk mahkemesidir.²⁴

Ayrı uyruktan yabancılar arasındaki davalarda, taraflar aralarında anlaşarak davayı kendi devletlerinden birinin elçiliğine götürebilirlerdi. Tarafların anlaşamamaları durumunda ise Mecelle'ye göre hareket edilirdi; eğer taraflar arasındaki dava bir ceza davası ise, suçu işleyen uyruk bulunduğu devletin konsolosluk mahkemesi, eğer bir hukuk ya da ticaret davası söz konusu ise, davalının devletin konsolosluk mahkemesi yetkili kılınmıştı. Taraflar hukuk ve ticaret davalarını, aralarında anlaşarak Osmanlı mahkemeleri önüne de getirebilirlerdi. Ancak ceza davaları bakımından bu mümkün değildi.²⁵

Osmanlı uyruklular ile yabancılar arasındaki davalarda ise; eğer dava bir ceza davası ise mutlak surette Osmanlı mahkemeleri yetkiliydi. Aslında hukuk ve ticaret davalarında da Osmanlı mahkemelerinin yetkili olması kuraldı. Ancak karma mahkemelerin bulunduğu yerlerde tüm ticaret davaları ile bin kuruşu aşan hukuk davaları bu mahkemeler tarafından çözülüyordu. Karma mahkemeler üç Osmanlı yargıç ve davalının uyruğundan olan iki yargıçtan oluşan mahkemelerdi. Davanın konusunun bin kuruştan az olması halinde ise o hukuk davası Osmanlı mahkemelerinin yetkisine tabi idi.²⁶

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde suç işleyip mahkûm olan ecnebilere cezalarını kendi devletlerinin hapisanelerinde çekerler, daha doğrusu cezalarını çekecek diye alındıktan sonra tahliye edilirlerdi. Osmanlı ile yabancılar arasındaki hukuk davaları muhtelit mahkemede görülürdü; muhtelit mahkeme konsoloshane tarafından gönderilen iki yabancı ile üç Türk hâkiminden ibaretti. Muhtelit mahkemelerin ilamları konsoloshaneler tarafından infaz edilirdi. Ecnebilere adlî tebligat ancak konsoloshaneleri vasıtasıyla yapılabilirdi.

²⁴ Necdet Kurdakul, *Osmanlı Devletinde Ticaret Anlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981 s. 53; Fahri Çoker, *Kapitülasyonlar ve Lozan*, Ankara, 1989, s. 1673

²⁵ N. Kurdakul, *a.g.e.*, s. 81-90; F. Çoker, *a.g.e.*, s. 1673

²⁶ C. Bilsel, *Lozan*, II, s. 45; N. Kurdakul, *a.g.e.*, s. 75; F. Çoker, *a.g.e.*, s. 1673-1674

Mahkemede şahitlik hakkı sadece Müslümanlara tanınmış hak değildi; müstemin ve zimmilerin şahitlikleri de daima kabul edilirdi. Fakat yalancı şahit kullanarak itham ve iddialarda bulunmaları halinde şer’-i şerifi ihlâllerine müsaade olunmazdı. Kararın adilane verilmediği konusunda herhangi bir şüphe halinde davanın yeniden görülmesi istenebilirdi. Ancak bu ikinci defa aynı yerde görülemez, başka bir mahkemeye havale edilirdi.²⁷

Osmanlı Devletinde bulunan gayrimüslimlerin ve konsolosların hukuki statüsünü devletlere verilen ahitnameler ve devletlerle yapılan anlaşmalar belirlemiştir. Bu ahitname ve anlaşmalarla gayrimüslimlere ve konsoloslara birtakım ayrıcalıklar ve haklar tanınmıştır. Konsolosların görevleri genel olarak şunlardır:

“Devletlerin ticarî çıkarlarını korumak, ticaret antlaşmalarının uygulanıp uygulanmadığını denetlemek, vatandaşlarına yardım etmek, kaza geçiren gemiler ile ilgilenmek, pasaport vermek, ölen, evlenen vatandaşlarının belgelerini tasdik etmektir.”²⁸

Osmanlı Devletinde gayrimüslimlerin ülkeye girebilmeleri ve ikamet edebilmeleri ancak kendilerine tanınan eman²⁹ ile mümkün olabiliyordu. Eman statüsü ile Avrupa devletleri tek taraflı olarak verilen ahitnamelerle elçilik ve konsolosluk açabiliyorlardı. Osmanlı sınırları içerisinde yaşayan Avrupalılar, kapitülasyonlar ile elde ettikleri ayrıcalığa dayanarak, konsolosları aracılığı ile Osmanlı memleketlerinde bulunan vatandaşlarının hukukî ve cezaî işlerinde adaleti uygulayan birer kurum vazifesi elde etmişlerdir. Osmanlı şehir ve limanlarında ikamet eden yabancı ticaret erbabı yetkililerle temasları sağlamak üzere kendileri için balyos, konsolos, emin adlarıyla bilinen temsilciler seçerdi. Bu temsilciye görevlerinin ve yetkilerinin sınırlarını belirleyen padişah beratı verilirdi.

Konsolosluk mahkemeleri, konsolos ile o devlet vatandaşlarından seçilen iki kişiden oluşurdu. Mesela, Osmanlı Devleti’ndeki Fransız konsolosluk mahkemesi, mahkeme başkanlığı görevini yürüten konsolos ile mahkemenin bulunduğu bölgede oturan Fransızların ileri gelenleri arasından seçilen iki üye olmak üzere toplam üç kişiden oluşurdu. Bu mahkemelerde kâtiplik görevini konsolosluk kançılıaryası,

²⁷ Mübahat Kütükoğlu, “Ahidnâme” *D.İ.A.*, I, s. 537; F. Çoker, *a.g.e.*, s. 1673

²⁸ Y. Gönen, *a.g.e.*, s. 16

²⁹ Eman: İslam ülkesine, yani darülslama girmek veya İslam ordusuna teslim olmak isteyen gayrimüslime can ve mal güvencesi sağlayan taahhüt veya akdi ifade etmektedir. Nebi Bozkurt, “Eman,” *D.İ.A.*, XI, s. 75

kançılara olmadığı zamanlarda ise tercüman yerine getirirdi.³⁰ Konsolosların yetkileri kendi ülkeleri ile gittikleri ülke arasındaki antlaşmalarla genişletilmiş ve kendi vatandaşlarının yaşam, ayrıcalık ve mallarının korunması ve bunlar üzerindeki sivil ve cezai yargılama yetkisini kapsamıştır.³¹ Konsolosun bulunduğu bölgede üyelik görevini yerine getirecek iki üye bulunamaz ise, konsolos tek başına davaya bakarak hüküm verme yetkisine de sahipti. Her konsolosun görev alanı içinde tek konsolosluk mahkemesi kurulabilirdi. Konsolos vekillerinin bulunduğu yerde ayrıca konsolosluk mahkemesi oluşturulmazdı.³² Konsolosluk mahkemeleri sürekli bir mahkeme olmayıp, bir dava söz konusu olduğu zaman toplanır ve dava sonuçlanınca dağılırdı. Konsolosların statüsü önceleri barış antlaşmaları ya da ticaret ve dostluk antlaşmaları ile belirlenmiştir. Sonraları devletler arasında konsolosluk sözleşmeleri yapılmaya başlanmıştır.³³

Konsolosluk mahkemelerinde uygulanan yargılama usulü de devletlere göre farklılıklar gösterirdi. Genellikle kabul edilen usul, Fransızların uyguladığı usuldü. Fransa, 1778 yılında çıkardığı bir Emirname ile Fransız Konsolosluk Mahkemelerinde geçerli olan yargılama usulünü belirlemişti. Buna göre, her dava, konsolosa sunulacak bir dilekçe ile açılırdı. Konsolos kendisine sunulan dava dilekçesi üzerine bir duruşma günü ve saati belirleyerek diğer tarafa dava dilekçesi ve ekleri ile davetiye gönderirdi. Fransa’da davadan önce sulh yoluna gitmek mecburi olmakla birlikte, konsolosluk mahkemelerinde davadan önce sulha gitme şartı aranmıyordu. Davalı duruşmaya kendisi gelebileceği gibi, vekilini de yollayabilirdi. Sorgusu gerekiyor ise özel bir memur önünde sorgusu yapılırdı. Keşfe gerek görülmesi halinde Fransız vatandaşları arasından yeminli bilirkişiler aracılığı ile keşif gerçekleştirilirdi. Şahitler konsolosluk aracılığı ile çağrılırdı. 1778 Emirnamesinde şahitlere yemin teklifi konusunda açık bir hüküm bulunmamakla birlikte, uygulamada yemin verme yoluna gidildiği görülmüştür. Fransız Konsolosluk Mahkemesi’nden alınan kararlara karşı, istinaf ve yargılamanın iadesi yoluna da gidilebilirdi. Emirnameye göre, Fransız Konsolosluk Mahkemesi’nce verilen kararlara karşı ilamın tebliği tarihinden itibaren 3 gün içinde itiraz edilebilirdi.³⁴

Konsoloslara tanınan ayrıcalıklar iki devlet arasında yapılan anlaşmalarla ve

³⁰ B. Konan, *a.g.e.*, s. 148

³¹ Y. Gönen, *a.g.e.*, s. 12

³² B. Konan, *a.g.e.*, s. 148

³³ Y. Gönen, *a.g.e.*, s. 15

³⁴ B. Konan, *a.g.e.*, s. 151-152

devletlerin kendi yasalarına göre belirleniyordu. Konsoloslara tanınan belli başlı ayrıcalıklar şunlardı: Kişisel vergilerden muaftılar, siyasal dokunulmazlıkları vardı, görev yaptıkları ülkenin hukuk kurallarına tabiydiler ve suç işlediklerinde yargılanabilirlerdi. Konsolosların ikametgâhı yerel otoritenin yetkisinden muaf değildi ama arşivlerine dokunulmazdı.³⁵

Taşınmazlara ilişkin davalar dışında her türlü ceza, hukuk ve ticaret davasında, Osmanlı mahkemelerinde ve karma mahkemelerde, yabancının uyruğundan bir çevirmenin bulunması zorunluydu. Bu çevirmen davanın bütün aşamalarına katılma yetkisine sahipti. Bu sebeple, çevirmenin dava sırasında bulunmaması ya da kararı imza etmemiş olması verilen kararı geçersiz kılmaktaydı.³⁶

İsmet Paşa, kapitülasyonların kaldırılması meselesinde Avrupalı devletlerin adli imtiyazlar konusunda ki itirazlarını şöyle anlatmıştır:

“...Biz, hukukçu ve iktisatçı olmayan vatandaşlar, kapitülasyon belası denilince memleketin yüzyıllardan beri mahkûm edilmiş olduğu mali ve iktisadi kısıtlamaları anlar ve bunları kaldırmanın çok güç olacağını, adalet sahasındaki kapitülasyonun kaldırılmasının daha kolay olacağını zannederdik. Gençliğimden beri kapitülasyonların yalnız iktisadi hükümlerinden dolayı elimiz kolumuz bağlı bilirdik. İşin içine girdikten sonra anladım ki, asıl ehemmiyet verdikleri, kapitülasyonun adli kısmıdır. Nitekim, mali ve ticarî hükümlerden dolayı fazla güçlük çıkarmaksızın kapitülasyonların kalkmasını kabul ettiler. Ama adli kısım üzerinde sonuna kadar direndiler.”³⁷

1.1.2. İdarî İmtiyazlar:

Bir ecnebi ne yaparsa yapsın Türkiye’den çıkarılamazdı. Ecnebi mektepleri kontrol edilemezdi. İstedikleri gibi tedrisatta bulunmakta serbestiler.³⁸ Bu imtiyazla ile birlikte bir yabancı Osmanlı Devletinde yabancılara yasaklanmış yerlere girme hakkı elde etmişlerdir. Yabancılar Hicaz hariç olmak üzere Osmanlı topraklarında seyahat ve ikamet edebilirlerdi. Ayrıca kendi din ve törenleri gereğince serbestçe hareket ederlerdi. Giyimlerinde ve yaşayış tarzlarında da serbestiler.³⁹

Yabancıların Osmanlı sınırları içerisinde kendilerine ait hastane, manastır, kilise

³⁵ Y. Gönen, *a.g.e.*, s. 17

³⁶ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 44-45

³⁷ İsmet İnönü’nün Hatıraları, *Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması, II*, İstanbul, 1998, s. 47

³⁸ Ali Naci Karacan, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul, 1943, s. 99

³⁹ A. Çetinkaya, *a.g.m.*, s. 233

ve postaneleri vardı. Bunlar için usulen ferman istenir, muayyen müddet zarfında verilmezse fermanı verilmiş sayarlardı. Konsoloshanelere girilmezdi. Fahri konsoloslar bile aynı imtiyazı haizdiler. Konsoloshanenin bütün adamları memleket dışı imtiyazlarından istifade ederlerdi.⁴⁰ Yabancılar istedikleri yerde okul açıp eğitim ve öğretim yapabilirler, ders müfredatını kendileri belirleyebilirlerdi.

Kapitülasyonlarla bütün yabancılara şahsi hak ve özgürlükler, geniş ayrıcalıklar şeklinde tanınmıştı. Kişi dokunulmazlığından, ticaret özgürlüğüne, konut dokunulmazlığından din ve vicdan özgürlüğüne kadar her çeşit özgürlükten yararlandırılmışlardı.

1.1.3. Malî ve İktisadî İmtiyazlar:

Osmanlı Devleti'nde yaşayan gayrimüslimlere, ticaret serbestliği tanındığı söylenebilir. Alkollü içecekler Müslüman tebaaya yasak olduğu halde, Osmanlı topraklarında yaşayan imtiyaz sahibi vatandaşlara şarap ithal etme ve evlerinde imal etme hakkı verilmiştir. Müstemin tüccar, Osmanlı kanunlarına göre memleket dışına çıkarılması yasaklanmış olan hububat ile barut ve silah gibi harp malzemesi ve pamuk, pamuk ipliği, deri vb. sanayi ham maddeleri müstesna, her türlü malın ihracını yapabiliyordu.⁴¹ Başlangıçta yüzde 5'e kadar yükselen gümrük resmi 17. yüzyıldan itibaren yüzde 3'e indirildi. 1838 ve 1861 yıllarından sonra yabancı devletlerle yapılan ticaret anlaşmalarıyla bazı ticaret eşyaları üzerindeki devlet tekeli kaldırıldı, iç ve dış ticarete tam bir serbestlik tanındı, ihraç edecekleri mallardan alınacak resimler yabancı tüccar lehine düşürüldü.⁴²

Kabotaj hakkı da yalnızca imtiyaz sahiplerine verilmişti. Müslüman vatandaşlar kendi limanlarında, karasularında yolcu ve eşya taşıma hakkına sahip değillerdi. Ecnebler tanzifat resmi ile emlak vergisinden başka vergi vermezlerdi; bunları da eğer vermek istemezlerse zorla almak hemen hemen mümkün değildi. Ecnebiden yüzde 8'den fazla gümrük resmi alınamaz, gümrük tarifesi yapmağa devletin salâhiyeti tanınmazdı. Bu müesseseler belediye vergisi, emlak ve müskirat resmi ile hariçten getirecekleri şeyler için gümrük resmi vermekten affedilmişlerdi.⁴³

Osmanlı Devleti'nin başlangıçta kendi ülkesindeki ticareti canlandırmak

⁴⁰ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 44-46

⁴¹ M. Kütükoğlu, *a.g.m.*, s. 537

⁴² Y. Gönen, *a.g.e.*, s. 30

⁴³ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 45

amacıyla verdiği bu imtiyazlarla birlikte, ecnebler para kazanmışlar, para kazanmalarına rağmen vergi vermemişler, hatta adam öldürmüşler, hırsızlık yapmışlar fakat buna rağmen hiçbir şey yapılamaz duruma gelmişlerdir.

1.2. Kapitülasyonları Kaldırılma Girişimleri

Osmanlı Devleti, ülkeyi adlî, idarî, iktisadî ve diğer alanlarda bataklığa sürükleyen kapitülasyon uygulamalarından kurtulmak istiyordu. Bu uygulama ile devletin her geçen gün daha da kötüye gittiğini görüyordu. Osmanlı Devleti'nin kapitülasyonları düzenleme çabaları Avrupalı devletler tarafından engelleniyordu. Çünkü yabancıların Türklerden daha fazla hakları vardı. Bu haklardan kolay kolay vazgeçmek istemiyorlardı. Osmanlı Devleti artık kapitülasyonlara dayanamazdı; onları kökten kaldırmaya kesin kararlıydı.

1.2.1. Osmanlı Döneminde Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri:

Osmanlı Devleti yalnız hâkimiyetini değil, haysiyetini ve itibarını da zedeleyen kapitülasyonların kaldırılması için ilk teşebbüsünü Kırım Savaşından sonra 1856 Paris Kongresinde yapmıştır.⁴⁴ Ali Paşa, Paris Kongresinde kapitülasyonların ortadan kaldırılmasını istemişti. Ali Paşa, kapitülasyonların doğurduğu güçlükleri, hükümetin nüfuzunu kırdığını, bütün ıslahat teşebbüslerine, memleketin terakki ve inkişafına her cihetten engel olduğunu, imtiyazlardan müstefit olan ecneblerin bile bunlardan zarar gördüğünü yana yakıla anlatmıştır. Kırım Savaşı sonunda Ali Paşa, Paris'te barış konferansında bu iddianın reddini ve devletin bağımsızlık ve bütünlüğü için Avrupa garantisini sağladı (1856). Ancak Ali Paşa'nın bu çalışmaları bir sonuç vermedi.

1908 yılında ilan edilen II. Meşrutiyet döneminde de kapitülasyonları kaldırma girişimleri sürdürüldü. 1909 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya-Macaristan arasında yapılan bir ticaret antlaşmasında, ileride toplanacak uluslararası bir konferansta, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kapitülasyonların kaldırılması teklifini getireceği kabul edildi.⁴⁵ 1912 yılında İtalya'da yapılan barış antlaşması sonrası aynı sözü vermiştir.

I. Dünya savaşının başlamasıyla birlikte kapitülasyonlardan faydalanan devletlerin birbirleriyle husumete düşmesi hükümeti harekete geçirmiştir. Hükümet, savaş fırsat bilerek Avrupalı devletlere bu nota ile kapitülasyonları kaldırdığını

⁴⁴ Tahir Taner, *Kapitülasyonlar Nasıl İlga Edildi*, İstanbul, 1956, s. 2

⁴⁵ a.g.e., s. 17

bildirmiştir. Fransa, İngiltere, İtalya ve Rusya kapitülasyonların tek taraflı olarak kaldırılamayacağını ileri sürerek bunu reddettiler. I. Dünya savaşında Osmanlı Devleti'nin müttefiki olan Almanya bile buna karşı çıktı.⁴⁶

Birinci Dünya Savaşı başladığında, Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırınca, Konsolosluk mahkemeleri devre dışı kalmıştı. Bu konuda meydana gelen boşluğu doldurmak için 1915 tarihli Memalik-i Osmaniye'de bulunan ecnebilerin hukuk ve vezaifi hakkında Kanun-ı Muvakkat kabul edilmiştir. Bu kanun Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra, yabancı devletler kapitülasyonları yeniden geçerli hale getirinceye kadar uygulanmış, daha sonraki yıllarda da yürürlükten kaldırılmıştır.

Almanya ve Avusturya-Macaristan devletleriyle yapılan görüşmeler sonucunda, uluslararası hukuk çerçevesi içerisinde kapitülasyonların bu iki devlet tarafından kaldırılması kabul edildi.⁴⁷ Ancak yapılan antlaşmada Almanlar, savaştan sonra, diğer devletler kapitülasyonların kaldırılmasını kabul etmezlerse, bu antlaşmanın hükmünü yitireceğini bildirmişlerdir.

I. Dünya Savaşında Osmanlı Devleti'nin mağlup olmasıyla birlikte, galip devletler Osmanlı'nın savaştan önce kapitülasyonları kaldırma girişimini tanımadılar. Sevr Antlaşmasının 136.⁴⁸ maddesi ile de kapitülasyonların devam edeceğini ve kapitülasyonlardan yararlanmayan devletlerin de bu imtiyazlardan yararlanacağını bildirdiler.

Sevr Antlaşması ile uygulanmaya çalışılan maddeler kısa sürede tepki topladı ve Türk milleti Misakı Milli ile kapitülasyonların kaldırıldığını bir prensip olarak kabul etti. Misak-ı Milli ile, ülkenin yeni sınırları çizilirken, ülkenin siyasal, adlî ve malî

⁴⁶ Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, II*, İstanbul, 2007, s. 17

⁴⁷ Bu mevzu Türk aydınlarının eski ve aziz bir rüyası idi ve daha konferans başlamadan evvel her vatanperverin zihninde yer etmişti. Birinci Cihan Harbi'ne girişimizde müttefikimiz Almanlarla kapitülasyonların kalkmasını şart olarak konuştuk ve Almanlar bu şartı diğer devletler kabul ettikleri takdirde razı olacaklarını söyleyerek kabul etmişlerdi. Yani; Birinci Cihan Harbine girişimizin bedeli olarak dahi Almanlar, kapitülasyonların ilgasını mutlak surette ve kendi hesaplarına kabul etmemişlerdi. İ. İnönü, *a.g.e.*, s. 126

⁴⁸ 136. madde: İşbu muahedenamenin mevkii icraya vazını takip eden altı ay zarfında diğer bitaraf Devletlerin tayinine davet edilecekleri mütehassısını fenniyesinin inzımanı muaveneti ile Türkiye'de elhaletülhaizi mevcut olan adlî kapitülasyonların yerine kaim olacak ıslahatı adliye projesini izhar için Britanya İmparatorluğu, Fransa, İtalya ve Japonya hükümetleri tarafından mensup dört azadan mürekkep bir komisyon teşkil olunacaktır. Bu komisyon Hükümeti Osmaniye'nin reyini aldıktan sonra, gerek muhtelit ve gerek müttehit bir usulü adlinin tesisini tavsiye edebilecektir. Komisyon tarafından ihzar edilen proje, alakadar olan müttefik ve bitaraf devletler hükümetine tevdi olunacaktır. Başlıca düveli müttefike bu projeyi tasvip eder etmez usulü cedideyi şimdiden kabul etmeği taahhüt etmekte olan Hükümeti Osmaniye'ye keyfiyeti işar edeceklerdir. Usulü cedidenin mevkii mer'iyete vaz'ı hakkında başlıca düveli müttefike, kendi aralarında ve lede'l-iktiza alâkadar olan diğer müttefik ve bitaraf Devletler ile itilâf hâsil etmek hakkını muhafaza ederler. Tahir Taner, *a.g.e.*, s. 14

gelişmesini engelleyecek sınırlamalara, yani kapitülasyonlara da karşı çıkılıyordu. Bu Beyanname, tam bağımsızlık ve hürriyet isteklerinin yanı sıra, eskisinden farklı bir devlet sistemine gidişi de göstermektedir.⁴⁹

Kurtuluş Savaşında var olma mücadelesi veren Türk milleti, yabancılara tanınan ayrıcalıkları da kaldırma girişimlerine başlamıştır. Bu yolda ilk önemli girişim yeni Türk Devleti ile Rusya arasında 16 Mart 1921 tarihinde imzalanan anlaşmayla gerçekleşmiştir. Bu antlaşmanın 7. maddesiyle “kapitülasyon usulünün her memleketin ulusal gelişmesinin, serbest ilerleyişi ve egemenlik haklarının tam yürüyüşü ile bağdaşmadığını tasdik ederek, Türkiye’de bu yönetim ile her hangi bir suretle ilişkisi olan bütün işlemlerin ve hukukun kullanılmasını hükümsüz ve kaldırılmış sayar” hükmünü içermektedir.⁵⁰

1.2.2. Lozan Konferansında Kapitülasyonları Kaldırma Girişimleri

Kapitülasyonlar meselesi, Lozan Konferansı’nın en çetin geçen bölümlerinden birini oluşturmuştur. Kapitülasyonların kaldırılması, Lozan Konferansında ne sınır meseleleri, ne boğazlar meselesi, ne borçlar meselesi, ne de öbür meselelerde görülmeyen bir önem ve heyecanla müdafaa edildi. Kapitülasyonlar meselesi bütün devletleri ilgilendiren bir meseleydi. Çünkü konferansta bulunan ve bulunmayan bütün devletlerin bir menfaati vardı.⁵¹ Bu menfaate asırlar boyu alışmış olan Avrupa devletlerinin Osmanlı ile ilişkilerinde temel noktayı kapitülasyonlar teşkil ediyordu. Bu çıkar Avrupa devletlerini Osmanlıya karşı birleştiren ortak noktaydı.

Osmanlı Devleti’nin yıkılmasındaki en önemli etkenlerden biri olan kapitülasyonlar, bağımsızlık için yıllarca mücadele etmiş ve bu uğurda binlerce şehit vermiş Türk millet için kabul edilemez bir uygulama idi. Türkiye de her bağımsız devlet gibi yaşama hakkına sahip olduğundan, bu onur kırıcı muamelenin bir an önce ortadan kalkmasını istiyordu. Bağımsızlığını yeni kazanmış bir devletin, böyle bir uygulama devam ettikçe yaşaması mümkün değildi. Bu suretle hem siyasi ve iktisadi menfaat,

⁴⁹ Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Ankara, 1996, s. 175

⁵⁰ O. Nebioğlu, *a.g.e.*, s. 19

⁵¹ Kapitülasyonların müzakeresi, konferansın başından sonuna kadar ümitsiz bir şekilde devam etmiştir. Konferansın şubatta vuku bulan ilk kesilmesinin esaslı sebeplerinden birisi kapitülasyonlardır. Müttefikler ilk günden itibaren kapitülasyonların mali hükümlerini bazı şartlarla kaldırmaya razı oluyorlardı. Fakat adli sahada kapitülasyonların düpedüz kaldırılmasını kabul etmiyorlar ve en nihayet beş senelik bir intikal devrinde ısrar ediyorlardı. Bu talepte harp halinde bulunduğumuz küçük ve büyük altı devletten başka Birleşik Amerika ve asırlarca kapitülasyon sıkıntısı çekmiş olan Japonya da müttefiklerin ısrarına yardım ediyorlardı. İsmet İnönü’nün Hatıraları, *Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi ve Lozan Antlaşması I*, İstanbul, 1998, s. 126

hem milli şeref ve haysiyet hem de dünya medeniyetlerinin yükselmesine hizmet kaygısı, Türklerin bu işte pazarlık yoluna girmelerine ve ortalama bir düzen kabul etmelerine, imkân vermiyordu.⁵²

Konferans başlamadan önce İsmet Paşa, Mösyö Poincare ile bir görüşme yapmıştır. Mösyö Poincare ile konuşmasında, bizim için en önemli konuların başında gelen kapitülasyonlar meselesine getirmiştir. Ona, kapitülasyonları lağvettiğimizi söylemiş, kapitülasyonların muahedede yeri olmayacaktır, demiştir. Mösyö Poincare, İsmet Paşa'nın kapitülasyonların kaldırılması hakkındaki açıklamalarına karşılık olarak, "Kapitülasyonlar eski muahedelere bağlıdır, bunlar durmaktadır, yapılacak muahedede yeri olmayacaktır ve olamaz, fakat mutlaka konferansta kapitülasyonlardan bahis olunacaktır" demiştir. Bunun üzerine İsmet Paşa, "Mademki kapitülasyonlardan bahis olunacaktır, ilga edildiği ve herkesin bu ilgayı tanıdığı şeklinde bahis olunmak lazımdır" cevabını vermiştir.⁵³

Kapitülasyonlar meselesi Marki Garroni'nin başkanlığını yaptığı ikinci komisyonun görüştüğü konular arasında yer almıştır. Marki Garroni'nin komisyonu Aralık'ın 2. günü ilk toplantısını yapmıştır. Konferansın en çetin kısmı bu komisyonda görüşülmüştür. Marki Garroni konferansın açılışında yaptığı konuşmada, Türkiye'yi

⁵² C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 25-26

⁵³ İ. İnönü, *a.g.e.*, s. 67-68, Konuşma şu şekilde devam etmiştir: Gerek Mösyö Poincare ile yaptığım bu konuşmada, gerek Lozan Konferansı'nda anladım ki, kapitülasyonlarla ilgili devletler Türkiye'de bunun kaldırılmasının Çin'e kadar bütün şark milletlerini harekete geçireceği endişesindeydiler. Bu bakımdan bütün dünyayı saran hâkimiyetlerinde bir rahne (gedik) açılacağından ciddi surette sakınıyorlardı. Mösyö Poincare, "Öyle değil" dedi ve aramızdaki konuşma karşılıklı olarak şöyle devam etti: "Bu kapitülasyonlar bizim için baş meselelerden biridir. Bu hallolmadıkça sulh olmaz" dedim. "Canım bunun için sulh geri kalmaz. Geçici, yardımcı bir şekil elbette buluruz." "Meselenin nasıl hallolunacağı, bugünkü şartlar içinde nasıl bir tedbir bulunacağı araştırılacaktır. Yani onun yerine başka tedbirler alınacaktır, eksikler var onlar düzeltilecek, bizim için böyle bir mevzu olamaz. Hiçbir memlekette, hiçbir müstakil memlekette böyle şey yoktur. Asırlardan beri kapitülasyonlar bizim başımıza bela olmuştur. Biz bunu tanımadık, tanımıyoruz, tanımayacağız. Kapitülasyonlar sulh bakımından bizim için çok esaslı bir noktadır." Mösyö Poincare, "Evet kapitülasyonlar ehemmiyetlidir, fakat kapitülasyonlar deyince ne anlıyorsunuz?" diye sordu. Cevap verdim: "Ne anlıyorum? Hem ticari ve mali kısmı var, hem adli kısmı var." "Ticari ve mali kısmını bir şekle koyabiliriz. Bunu kaldırmak ve anlaşılmak kolaydır" dedi. "Adli kısmı ne olacak?" diye sordum. "Canım bir hâl çaresi bulacağız." Mösyö Poincare mali kapitülasyonların kaldırılmasında müsait davrandığı halde, adli kapitülasyonlar için kaçamaklı konuşuyordu. Ne gibi bir çare bulunacağını sorduğumda konuşup bulacağız gibi, net olmayan sözler söyledi. Nihayet anladım ki kapitülasyonların adli kısmı için bir intikal devri lazımdır, düşüncesinde. Kapitülasyonlar meselesinde Mösyö Poincare ile daha yarım saat kadar konuştuk. Konuşmamız bir münakaşa, bir çekişme halinde devam etti. Ben kaldıracağız diyordum; o intikal devri koyacağız diyordu. Bunsuz sulh olmaz, bizim dediğimiz olmazsa sulh yapılmayacaktır, diyordum. Sulh yapacağız, sulh yapmamak olur mu diyordu. Evet, sulh yapacağız, fakat kapitülasyonları kabul etmiyorsak nasıl olacak? Canım bir şekil bulacağız, kabul edeceksiniz, diyordu. Bu müzakere artık devam edemez bir hale geldi. Ondan sonra konuşmayı bitirdim, ayrıldım ve Mösyö Poincare'nin odasından çıktım. Mösyö Poincare ile mülakatımız bir saat kadar sürmüştü. Odasından çıktığım zaman kapının önünde bir adama rastladım. Bana memnun olup olmadığını sordu. Nedir intibain, dedi. Ben o zamana kadar böyle suallere hiç alışmamışım. Bir ciddi konuşmadan çıkar çıkmaz, tanımadığım bir kimseye fikir söylemek ve hesap verir gibi bir vaziyet almak benim bilmediğim şeyler. Gazeteciymiş. Vaziyetten memnun musunuz, diye soruyordu. Memnunum, dedim ve başka bir şey söylemedim. Gazeteci ayrılıp gitti. Ertesi gün gazetelerde benim Poincare ile yaptığım mülakattan, vaziyetten memnun olduğum yazıldı. Hâlbuki ben memnun oldum dediğim zaman çok bilmediğim birtakım şeyleri öğrendim ve fikirlerimi söyledim, bu fırsatı buldum demek istiyordum. Gazeteci benim memnunum demenden, Poincare ile görüşmemizde her noktada mutabık kaldık tarzında bir mana çıkarmıştı.

destekler gibi görünerek, kapitülasyonların başka bir isim ve şekil altında devam etmesi gerektiğini söylemiştir.⁵⁴

İsmet Paşa Konferansta, Marki Garroni'nin yaptığı konuşmadan sonra söz alarak şunları söylemiştir:

“Kapitülasyonlar hür ve müstakil yaşamak isteyen ve böyle yaşamaya azmetmiş olan bir milletin hukukiyle hiçbir surette telif edilemez. Marki Garroni'nin nutkundan kapitülasyonların bir milletin istiklâl hakkı ve varlığı için beslemesi lazım gelen düşünceye uygun bir şekil olmadığı mânasını çıkarıyorum ve esasa taallûk eden bu teyidi senet olarak alıyorum. Türkiye müstakil yaşamak isteyen ve kuvvet ve kudretini ispat eden bir millettir. Biz senelerden beri bu uğurda çalıştık. Birçok tecrübeler geçirdik ve anladık ki kapitülasyonlar milli bünyemizin inkişâfına mânidir. Fakat şurasını da açıkça söyleyeyim ki biz kapitülasyonları kabul etmediğimiz gibi, ismen ve şeklen aynı şey demek olan herhangi bir usulü de kabul etmeyiz...

...Nitekim bugün Türkiye’de kapitülasyon rejimi yoktur. Ecnebilerin hakları, Türklerin hakları gibi mahfuzdur. Ecnebi emval ve emlâki, ecnebi hakları Türkiye’nin umumi kanunlarıyla teminat altındadır...

...Türkiye’de oturan, oturacak olan ecnebiiler için Türk tebaasından fazla hak ve imtiyazlar asla mevzubahs olamaz; modası geçmiş ve zararlı olduğu müttefiklerce de kabul edilmiş olan kapitülasyonların yerine intikal devresi için diye yazı teklif olunan rejim kapitülasyonlardan beter olup Devletin istiklâl ve hâkimiyetine menafî olan böyle bir şeyin kabulüne katiyyen imkân yoktur...”⁵⁵

Konferansa katılan devletler, ecnebi tebaanın hak ve menfaatlerini korumada Türk Adliyesinin yetersiz olduğunu ileri sürerek adlî kapitülasyonlar yerine ecnebiiler için teminat teşkil edecek bir sistemin olması gerektiğini iddia etmişlerdir. Bu iddialarını şuna dayandırmışlardır:

Kapitülasyonlar karşılıklı anlaşmalarla yürürlüğe girmiş olduğundan, taraflardan biri diğer tarafın iznini almadan ve yerine başka bir şey getirmeden tek taraflı kaldırılamaz, Türk kanunları eskidir, medeni kanun dini esaslara dayanmaktadır, adlî teşkilat noksandır, Türkiye’de yerleşmiş ve burada iş kuran ecnebiilerin hakları ve menfaatleri vardır, bunlardan dolayı kapitülasyonlar bir kalemde kaldırılıp atılmaz

⁵⁴ Ali Naci Karacan, *Lozan*, İstanbul, 1971, s. 151

⁵⁵ A. Karacan, *a.g.e.*, s. 153; T. Taner, *a.g.e.*, s. 16–17

diyorlardı.⁵⁶

Türk heyeti, kapitülasyonlar konusunda en ufak bir zaafın ve tavizin sonuçlarının ne derece vahim olacağını farkındaydı. Bu sebepten dolayı hiçbir şekilde taviz vermeden bu konunun müdafaasını yapmıştır. Türk heyetinin bu sert tutumu ve Avrupalı devletlerin tavizlerin devam etmesi yönündeki ısrarları sonucu konferans bir netice alınmadan dağıldı ve Türk heyeti 6 Eylül'de Lozan'dan ayrıldı.⁵⁷

Kapitülasyonların müzakeresi, konferansın başından sonuna kadar ümitsiz bir şekilde devam etmiştir. Konferansın şubatta vukuu bulan ilk kesilmesinin esaslı sebeplerinden birisi kapitülasyonlardır. Çünkü Avrupalı Devletler adlî sahada kapitülasyonların düpedüz kaldırılmasını kabul etmiyorlar ve en nihayet beş senelik bir intikal devresinde ısrar ediyorlardı. Kapitülasyonların kaldırılmaması davası Türklerden başka olan yerli ve yabancı bütün unsurların müşterek davası idi. Bu dava o kadar muazzam, çetin ve zahmetli olmuştur.⁵⁸

1.2.3. Kapitülasyonların Kaldırılması

23 Nisan 1923 tarihinde Lozan'da tekrar müzakereler başladı. Türkiye'nin konferansta kapitülasyonlar meselesini haklı ve güzel izah edişi karşısında Avrupa devletleri adım adım gerilediler ve her çalışmada Türk tezine doğru biraz daha yanaşmak mecburiyetinde kaldılar. Fakat Türklerin son sözü hep ilk sözleri oldu: tam ve mutlak istiklâl; Türkiye medeni hiç bir devletten ayrı muamele kabul edemez.⁵⁹

Lozan Konferansı'nın ikinci devresinin başlamasıyla birlikte kapitülasyonlar meselesini tekrar görüşmeye başlanmıştır. İsmet Paşa görüşmelerin tekrar başlamasını şu şekilde yorumlamıştır:

“Hâlbuki kapitülasyonlar üzerinde birinci devrede konuşmuşuz, esas olarak bunların ilgası kabul edilmiş. Şimdi yeniden, sanki bu muameleler geçmemiş gibi, kapitülasyonlardan dolayı ciddi olarak mücadele yapmışızdır. Bu sefer mücadele şöyle oldu: 4 Şubat'ta konferanstan ayrıldığımız zaman, kapitülasyonlar, inkıta sebeplerinden

⁵⁶ T. Taner, *a.g.e.*, s. 15–16

⁵⁷ Kapitülasyonlar, adli ve mali meselelerde müttefiklerle beraber görüşmelerine rağmen, daha ziyade Fransızların menfaatleri içinde kalan bu meselelerden dolayı İngilizler için bir harp ihtimali kalmıyordu. Atatürk'e bunları anlattım ve benim kanaatimce Lozan'da neticeye bağlanmış konuları hallettiğimizi kabul edersek, diğerleri üzerinde fikirlerimizi söyleyerek konferansa tekrar gidebiliriz, dedim. Böyle bir tahmin yaptığımı söyledim. Bu tahmin üzerinde Atatürk ile yalnız Fevzi Paşa ile yalnız ve üçümüz beraber, Eskişehir'de saatlerce görüştüğümüzden sonra, onları da bir kanaate vardırıdığımı zannediyorum. İ. İnönü, *a.g.e.*, s. 140

⁵⁸ Ç. Erhan, *v.d.*, *a.g.e.*, s. 328

⁵⁹ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 26

birisi idi. Ayrıldığıımız son ana kadar bana bu konuda teklifler taşınmıştır. Teklifleri getirip götürönerler İtalyan murahhasları idi. Hatta Mösyö Bompard, şubat inkıtasında yeni teklifler bulmak için çok çalışmıştır. Nihayet, Montagna formülü adı ile anılan bir hâl çaresi bulunmuştu.”⁶⁰

Kapitülasyonların idarî ve iktisadi faydalarından vazgeçmek zorunda kalan devletler, bu suretle isteklerini kanunlara ve mahkemelere indirdiler. İsteklerinin kabul edilmesi, yine devletin teşri ve kaza hakkına hakim olmaları demekti. Yabancı hâkimlerin Beynelmilel Adalet Divanı’nın üç hâkimi tarafından seçilmiş olması, işin siyasi mahzurlarını götürüyordu. Ancak devletin adlî istiklâli düşüncesine uyarsızlıkta, hiç bir değişiklik getirmiyordu. Bidayet, istinaf ve temyiz mahkemelerinde, Türk hâkimi, yabancı hukuk müşavirinin huzur ile hüküm verecek, bir yabancıyı davet etmek, tevkif etmek, evini aratmak için, mutlak yabancı hukuk müşavirinin vizesini almağa mecbur olacak. adlî istiklâl ile bu hükümler uyabilir şey değildi. Heyetimiz, bunu da reddetti.⁶¹

Konferans tam üç ay sürmüş ve 24 Temmuz 1923 tarihinde sonuçlanan Lozan Sulh Muahdesi ile pek çok mesele burada halledilmiştir. Lozan Sulh Muahdesinin 28. maddesi ile kapitülasyonlar kesin olarak kaldırılmıştır. 28. madde şöyledir:

“Yüksek akit taraflar, Türkiye’de kapitülasyonların, bütün nokta-i nazarlardan, tamamen ilgasını, her biri kendisine taallûku cihetinden kabul ettiklerini beyan ederler.”⁶²

Kapitülasyonların kaldırılması Türkiye için tam istiklâl yolunda atılmış en büyük adımların başında gelmektedir. 1914 yılında kapitülasyonları kaldıran⁶³ irade, bunun doğruluğunu daima ısrarla söylemiştir. Konumuz açısından önemli olan Lozan Muahdesinin 28. maddesinde yer alan İkamet ve Adlî Salâhiyet Mukavelesinde, ikamet şartları, vergi ve resimlere ait hükümleri ihtiva eden birinci maddesi Türk Heyetinin isteklerine tamamıyla uygun olarak tanzim edilmiş bulunmaktadır.⁶⁴ Savaşlar yüzünden harap olmuş, yanlış politikalar yüzünden siyasal ve ekonomik bağımsızlığını yitirmiş bir devletin yerine, siyasal ve ekonomik bağımsızlığını kazanmış, kendine yeterli bir devlet kurulmuştur. Milli ve bağımsız bir ekonominin kurulması yönünde ilk

⁶⁰ İ. İnönü’nün Hatıraları, *Büyük.*, II, s. 46

⁶¹ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 113

⁶² *a.g.e.*, s. 118

⁶³ *a.g.e.*, s. 123

⁶⁴ T. Taner, *a.g.e.*, s. 29

adım, en büyük engeli oluşturan kapitülasyonların kaldırılmasıyla olmuştur.⁶⁵

1.2.4 Atatürk'ün Kapitülasyonlar Hakkındaki Görüşleri

Atatürk, bir devletin tam bağımsız olabilmesi için, ulusal bağımsızlığının yanında iktisadi bağımsızlığı da elde etmesi gerektiğini belirtmektedir. Atatürk, Osmanlı'nın eski antlaşmalar adı altında kapitülasyonların tutsağı olduğunu, bu antlaşmalarla Hristiyan devletlerin ve Osmanlı içerisinde yaşayan Gayrimüslim vatandaşların birçok ayrıcalıkları ve öncelikleri olduğunu belirtmektedir. Kapitülasyonların bir devleti er geç yıkacağını, Osmanlı Devleti ile Hindistan Türk ve İslam İmparatorlukları bunun en büyük kanıtıdır demektedir.⁶⁶

Atatürk, kapitülasyonlar yüzünden Osmanlı Devleti'nin, Osmanlı memleketlerinde bulunan yabancıları yargılayamadığını, Osmanlı uyruklarından aldığı vergiyi yabancılardan alamadığını, devletin canını kemiren, kendi içindeki unsurlara karşı önlem bile almadığını söylemektedir. Atatürk, “Kapitülasyon uygulamaları nedeniyle, Osmanlı Devleti, kendisini kuran, Türk milletinin insanca yaşamasını sağlayacak yollara başvurmadan yasaklanmış, memleketi bayındırlaştıramaz, demiryolu yaptıramaz, okul yaptıramaz bir hale gelmiştir. Bu gibi işler yabancıların tekeline bırakılmış durumdadır.” demektedir.⁶⁷

Atatürk, kapitülasyonların kesinlikle yeni kurulan TBMM hükümeti tarafından tanınmayacağını belirtmiş ve yabancı uyruklular eskiden olduğu gibi, bundan sonra da kapitülasyonlardan yararlanmayı düşünüyorlarsa, aldanıyorlar demektedir.

Atatürk, “Kapitülasyonlar bizim için artık yoktur ve kesinlikle olmayacaktır. Türkiye'nin bağımsızlığı her alanda tastamam ve bütünüyle onaylanmak koşuluyla kapılarımız bütün yabancılara genişçe açık kalacaktır” demektedir.⁶⁸

Atatürk, Lozan Konferansı'nda ekonomik bağımsızlığımızı gölgeleyen kapitülasyonların kesinlikle kaldırılmasını istemiştir. Kapitülasyonlar, Lozan Konferansı'nda birçok toplantının gündem maddesi olmuştur. Atatürk, Konferans'ta kapitülasyonlar üzerinde bu kadar çok durulması ve tartışılmasını ulusal onurumuza yöneltmiş bir hakaret olarak kabul ettiğini ve kapitülasyonların Türk ulusu için ne derece nefret duyulan bir şey olduğunu, bunları başka ad ve biçimlerde gizleyerek bize

⁶⁵ Ünsal Yavuz, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara, 1999, s. 89

⁶⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II., Ankara, 1961, s. 97

⁶⁷ *Nutuk*, s. 681

⁶⁸ *Söylev ve Demeçler*, III, s. 49

kabul ettirmeyi başaracaklarını hayal edenler, bu konuda çok aldanıyorlar demektedir. Çünkü Türkler, kapitülasyonların sürdürülmeleriyle kendilerinin pek az bir vakitte ölüme yöneleceklerini pekiyi anlamışlardır. Türkiye köle olarak mahvolmaktansa, son nefesine değin dövüşmeye, uğraşmaya ant içmiştir.⁶⁹

Atatürk, Lozan'da kapitülasyonların kaldırılması üzerine şu açıklamayı yapmıştır:

“...Bugün için ticaretimiz hakkında ne düşünüyorsun diye sorarsanız, bu soruya bir tek yanıt vereceğim. Bugün için düşündüğüm tek şey kapitülasyonlardır; kökten, işlerlikten kanla kaldırılmış olan kapitülasyonların bir daha dirilmemek üzere yokluk diyarına gömülmesini sağlamaktır. Ticaretimizin de, endüstrimizin de, her türlü ekonomimizin de gelişip yükselmesi ancak bununla mümkün olur.”⁷⁰

1.4. Kabotaj Kanunu

Türkiye’de deniz taşımacılığının ve ticaretinin ulusal bir nitelik kazanması ancak 1926’da kabotaj hakkının tam olarak uygulanmasıyla olanaklı olmuştur. 19 Nisan 1926 tarihinde kabul edilen 815 numaralı yasa ile Türkiye sahillerinde Nakliyat-ı Bahriye (Kabotaj) ve Limanlarla Kara Suları Dâhilinde İcra-i Sanat ve Ticaret Hakkında Kanun yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu yasa ile:

“1. Türkiye kıyılarının bir noktasından bir diğerine yük ve yolcu alıp taşımak ve kıyılarda limanlar içinde veya arasında her hangi bir liman hizmetini yerine getirmek bütünüyle Türk sancağı taşıyan gemilere ve diğer deniz taşıtlarına verilmiştir. Yabancı gemiler ancak yabancı ülkelerden almış oldukları yolcu ve malı Türk limanlarına yığabilirlerdi. Türk limanlarından yabancı limanlarına gidecek yolcu ve malı da alabilirlerdi.

2. Nehirler ve göller ile Marmara havzasındaki boğazlarda bütün karasularıyla karasularına bağlı bulunan körfez, liman, koy ve benzeri yerlerde gemi, römorkör, istimbot, mavna, salapurya, sandal, kayık, makine, yelken, kürek ve benzeri taşıma araçları ile maçuna, algarına, şat ve her tür taşıma ve su dubaları, limyo, kurtarma araçları ve benzeri şamandıra, sal gibi sabit ve hareketli araçları bulundurmak, bunlarla deniz yüzeyinde gidiş geliş ve taşımacılık yapmak hakkı bütünüyle Türk tebaasına münhasırdır.

⁶⁹ a.g.e., s. 57

⁷⁰ Söylev ve Demeçler, II, s. 136

3. Kara suları dahilinde balık, istiridye, midye, sünger, inci, mercan, sedef, kum, çakıl gibi deniz yüzeyinde bulunan ticarî değeri olan ürünleri arayıp bulmak ve çıkarmak Türklerin hakkı sayıldı. Deniz kıyısında kazaya uğrayan gemi ve diğer taşıma araçlarının kurtarılması için dalgıçlık, arayıcılık, kılavuzluk, deniz esnaflığı Türklere ait olmuştur.

4. Bütün deniz taşıtlarındaki kaptanlık, tayfalık ve amelelik gibi iskele ve rıhtım hamallığı ile bütün deniz esnaflığı görevlerinin yerine getirilmesi de Türklere verilmiştir.

5. Birinci madde hükmüne muhalif olarak Türkiye limanlarında kabotaj yapan gemi ve ecnebilere bin liradan on bin liraya kadar ceza verilebilecek ve ikinci fıkra gereğince Türkiye limanları için yolcu ve mal almaktan altı aydan bir seneye kadar men edilebilecektir.

Buna uymayacak yabancı işletmeci, denizci ve gemicilere işledikleri suçun derecesine göre ceza yaptırımı da getiriyordu.

6. Bu kanun 1 Temmuz 1926 tarihinden itibaren geçerlidir.

7. Bu kanunun icrasına Ticaret ve Adliye Vekilleri memurdur.”⁷¹

Kurtuluş Savaşından Lozan’a ve oradan da Kabotaj’a kadar geçen süre içerisinde, Türk Deniz Ticareti, sıkıntılı ve karmaşık bir süreç geçirmiştir. Cumhuriyet’le birlikte her alanda olduğu gibi, deniz ticareti ve taşımacılığı açısından da önemli adımlar atılmıştır.

Kabotajın kesin olarak kullanılmaya başladığı 1926’da, Seyri Sefain ve diğer milli şirketlerin elinde toplam 72.000 buharlı ve motorlu, 112.000 yelkenli ve 52.000 ton da bunların dışındaki deniz araçları vardı.⁷²

Kabotaj uygulamaları üç tarafı denizlerle çevrili olan Türkiye’yi sahillerine sanki hapsetmiş durumdaydı. Kapitülasyonlar, kabotaj uygulamalarının dayandığı temel noktayı oluşturuyordu.

Lozan’la kapitülasyonları ve dolayısıyla kabotaj konusunu ortadan kaldırmak isteyen Türkiye, ortak bir bildirinin imzalanması için çalışmalar yapmaya başladı.

⁷¹ *Düstur*, 3.Tertip, VII, s. 759–760

⁷² Kemal Arı, *İzmir’den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri Lozan’dan Kabotaja*, İzmir, 2008, s. 268

Yapılan alışmalar sonucunda yayınlanan bildiride ilerinde Türkiye'nin de olduğu ülkeler, kabotaj ve liman hizmetlerinin antlaşmanın yürürlüğe girişinden sonra Türk ulusal bayrağının tekelinde olmasını kabul ediyorlardı.⁷³

1925 yılında 2.256 sayılı yasa ile İstanbul Liman İşleri İnhisarı bir anonim şirket olarak kuruldu. Bu kuruluşun ortakları yine kamusal alanda önemli etkinlikleri olan mali kuruluşlardı: Sanayi ve Maadin Bankası, Türkiye İş Bankası, Türkiye Seyri Sefain İdaresi, Bahri Muamelat T.A.ř, İstanbul Mavna ve Salapuryacılar Tahmil ve Tahliye T.A.ř. bu yeni kurumun ortaklarıydı.⁷⁴

Kurumsallaşmaya hız kesmeden devam edilirken, ülkenin olanakları geliştikçe, yeni düzenlemelere gidildi. Kurumsallaşmadaki amaç, kurulan her yeni kurumun milli bir sıfat taşımasıydı. 23 Kasım 1934 tarihinde kurulan İstanbul Liman İşleri Umum Müdürlüğü bunlardan birisidir. Bu tarihlerde hala Fransızlar liman işletmelerinde etkindiler. Kabotaj uygulamalarına karşın, limanın mülkiyeti konusunda hak sahibi bulunuyorlardı.

1935 yılında Fransız şirketlerinin bütün hisseleri 162 milyon Fransız frangına satın alınarak liman işletmeleri millileştirildi. Haydarpaşa Limanı da 1903'te İstanbul-Bağdat demiryolunu inşa eden Almanya tarafından yapılmıştı. Bu limanın en önemli özelliği demiryolu ile bağlantısının olmasıydı. 1928 yılında demiryolu hattı ile birlikte bu liman da millileştirildi. Bu uygulamayla liman, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryollarına bağlandı.

Çoğunlukla yabancı sermayeler tarafından işletilen deniz ticareti ve ulaşımı, kabotaj hakkının alınması ile millileştirilmesi çalışmaları sırasında ulaşım olanaklarında bir yavaşlamaya sebep oldu. Bu dönemde ister istemez bir geçiş döneminin özelliği olarak, sıkıntılı günler yaşandı. Bu sıkıntılı dönemde, hem taşımacılığın milli bünyesini güçlendirmek, hem yeni gemi alımları gerçekleştirmek için kısmi olarak ücretler bir artış meydana geldi.

1925 yılı Temmuzundan bu yana, Türkiye'de kabotaj uygulaması artık filen sona ermiş bulunuyordu. 1923 yılında Seyri Sefainin elinde bulunan toplam gemi tonajı 26.000 tondur. Bu rakam üç yıl sonra, yani 1926 da yeni gemi alımlarıyla 52.000 tona

⁷³ *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler VII*, (eviren Seha L. Meray), Ankara, 1969, s. 224

⁷⁴ K. Arı, *a.g.e.*, s. 268

çıktı.⁷⁵ Diğer gemi işletmecilerinin ellerindeki araçlar da hesap edildiğinde, genç Türkiye Cumhuriyeti'nin yerli bir denizcilik sektörü yaratmada dev adımlar attığı görölüyordu.

⁷⁵ K. Arı, *a.g.e.*, s. 268-269

BÖLÜM I

1. BOZKURT-LOTUS DAVASI

Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması'yla birlikte bağımsızlığını zedeleyen her türlü kapitülasyonu kaldırmıştı. Lozan'da kabotaj hakkının da elde edilmesiyle birlikte, bu hakkın kullanılamaması hükümeti harekete geçirdi. Türkiye için en büyük sıkıntı, kendi kıyılarında taşımacılık yapacak gemilerinin olmamasıydı. Gemi alımı için, devlete bağlı olarak etkinlik gösteren Seyri Sefain yönetiminin yanı sıra, özel ve ulusal şirketler de harekete geçmişlerdi.

Alınacak yeni geminin Türk firmalarından alınmayarak yabancı bir firmadan alınmasına karar verilmişti. Böylece Türkiye'nin elindeki deniz taşıma filosunun genişletilmesi amaçlanmıştı. Yapılan çalışmalar sonucunda Bozkurt Vapuru, yabancı bir firmadan alınmayarak bir Türk işletmecisinden alınmıştı. Bozkurt, koşullara uygun olarak alınmamış; yabancı bir gemi alınarak Türk taşıma filosuna katkıda bulunması düşünülen bir süreç, istismar edilmişti. Bu tartışmalar sürerken Bozkurt gemisi 12 Kasım 1924 günü Gülnihal Vapuru ile çarpışmıştı.

Bozkurt Vapuru Mersin'e gitmek üzere, 12 Kasım 1924 Çarşamba günü akşam saat 9'da Beşiktaş'tan hareket etmişti. Gemi yoluna devam ederken sancak tarafından bir gemi yaklaşmış, fakat Bozkurt Kaptanı Hulusi Kaptan bir manevra yapmaya gerek görmemişti. Bu şekilde seyir ederken, Gülnihal Gemisi iskele fenerini göstermiş ve manevra yapmaya gerek yokken, üstelik bunun için alan da uygun değilken, birden bire manevra yapmıştı. Hulusi Kaptan, geminin manevra yaptığını görünce derhal sağa tornistan yapma kumandası vermesine karşın, Gülnihal Gemisi, Bozkurt'un sancağına çarpmıştı. Bozkurt baş sancak kısmından darbe almış ve gemi su almaya başlamıştı. Bunun gemiyi batıracağını düşünen Kaptan Hulusi Bey, gemiyi kurtarmak için gemisini karaya bindirmişti. Kazadan sonra filikaları denize indiren İkinci Kaptan Ethem filikayla birlikte denize düşmüş ve Ethem Kaptan kurtarılamayarak suların arasında kaybolup gitmişti.⁷⁶

Geminin bağlı olduğu şirket, gemiyi sigortalayan şirkete başvurarak, gemi için öngörülen sigorta bedelinin ödenmesini istemişti. Değeri 37.750 lira olarak belirlenen Bozkurt, 30.000 liraya sigorta edilmişti. Ancak sigorta kumpanyası, sözleşme

⁷⁶ K. Arı, *a.g.e.*, s. 268

gereğince, gemi bütünüyle batmadığından, tazminat ödemeyeceğini bildirmişti.⁷⁷

Hükümetin avans olarak alacaklı bulunduğu Bozkurt, büyük bir yara almış, büyük zarara uğramış, güçlükle yüzdürülmüştü. Bu arada kazanın ayrıntılarını anlatan süvari raporu bakanlığa bildirilmişti. Hukuk müşavirliğinden yapılan açıklama doğrultusunda paranın ödenmesinin gerekli olduğu Sevkıyat Müdürü Refet Bey imzasıyla Seyri Sefain İdaresi'ne bildirilmişti.⁷⁸

Bozkurt Vapuru, Gülnihal Vapuru ile çarpışmasından yaklaşık iki sene sonra daha büyük bir kazaya karışmıştı. Bir Fransız gemisi ile çarpışan Bozkurt, Türkiye ile Fransa'yı uluslararası hukuk arenasında karşı karşıya getirmiştir.

1.1. Kazanın Meydana Gelişi

31 Temmuz 1926 Cumartesi günü, akşamüstü Kuruçeşme'den aldığı kömür ile Mersin'e gitmek üzere hareket eden 1.200 tonluk Bozkurt Vapuru, Salı gecesi saat 23.30'da Çanakkale Boğazı haricinde Midilli Adasındaki Sığır Limanı önünden geçmekte iken Beyrut'tan İstanbul'a gelmekte olan Messageries Maritimes Acentesi'ne mensup Fransız bandıralı Lotus Vapuru ile çarpıştı. Çarpışmanın etkisi ile Bozkurt Vapuru birkaç dakika içinde battı.⁷⁹

Bozkurt Vapuru, tahminen Midilli'den üç-dört mil kadar uzakta iken, zifiri karanlık arasında karşısına Lotus Vapuru çıkmış, on beş mil süratle tam Bozkurt'un ortası olan makine aksamına çarpmış ve gemiyi ikiye bölmüştü. Bozkurt bu suretle ikiye ayrılmış, arka kısmı birkaç saniye içinde ani olarak yanmış, baş tarafın bölünen kısmı tam ambar bölmelerine tesadüf ettiği için bölünen kısım yarım saat kadar su üzerinde kalmıştı. Yapılan tahkikat neticesinde Bozkurt Vapuru'nun içinde bulunan on sekiz kişiden onu, Lotus Vapuru'ndan indirilen sandallarla kurtarılmış, diğer sekiz kişi ise gecenin zifiri karanlığı arasında denizin derinliğinde kaybolmuşlardı.⁸⁰

Denizlerde çatışmaların önlenmesine yönelik uluslararası kurallar, Collision Regulation (COLREG) gereğince⁸¹ kaptanların bu sırada köprü üstünde vardiyada olmaları gerekmektedir. Müsademe sırasında Lotus gemisinin nöbetçi kaptanı, Fransız vatandaşı Yardımcı Kaptan Jan Demons, Bozkurt'un kaptanı ise kazazedeler arasında

⁷⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 272.14 Yer No: 77.34.7

⁷⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 272.14 Yer No: 77.34.7

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1926, No:803, s. 4; *İkdam*, 4 Ağustos 1926, No: 10517, s. 1

⁸⁰ C. Bilse, *Lozan*, II, s. 137

⁸¹ Bu konvansiyon gemilerin trafik geçişleri ile ilgili düzenleyici kural ve tanımlamalar içerir. Genel olarak gemilerin denizde (liman ya da okyanus) karşılaşmaları durumunda uygulamaları gereken kurallardan oluşmaktadır.

kurtarılmış bulunan Hasan Bey'di. Lotus'ta üçüncü kaptanın vardiyada olması kural hatasıydı.⁸²

3 Ağustos'tan itibaren Türk makamları Lotus Vapuru'nda çarpmanın nasıl meydana geldiği konusunda soruşturma yapmaya başladı. 5 Ağustos'ta Yardımcı Kaptan Demons, Türk makamları tarafından bir konuda tanıklık yapmak üzere karaya davet edilmişti. Çok uzun sürmesi sebebiyle Lotus'un gitmesini engelleyen bu davetten sonra, Fransız makamlarına önceden haber verilmeksizin Yardımcı Kaptan Demons ve Hasan Kaptan tutuklandılar.⁸³

Türk yetkili makamları tarafından geçici tedbir kararı olarak nitelendirilen bu tutuklamanın sebebi, çarpmada mağdur olanların aileleri tarafından yapılan şikâyet üzerine, Cumhuriyet Savcılığınca her iki kaptan aleyhinde dikkatsizlikten doğan adam öldürmeye ilişkin açılmış bulunan cezaî takibatın doğal sürecini tamamlamaktı.⁸⁴

Kazada en büyük heyecanı geçiren ve bölünen Bozkurt Vapuru'nun ön kısmında yarım saat kadar kalmak mecburiyetinde olan Bozkurt'un ateşçisi Rizeli Mustafa İbrahim kazayı şöyle anlatmıştır:

“—Salı gecesi tam saat 23.05'te Midilli açıklarında ve Sığı Fener üzerinde altı mille yolumuza devam ederken, Lotus Vapuru da İzmir'den Sakız Boğazı'ndan geliyordu. Seyri Sefere göre bizim ve onun sağ tarafları takip etmemiz lazım geliyordu. Biz sağı takip ederken Lotus da on beş mil süratle geliyordu. Biz sağa açacağını zannedyorduk. Hâlbuki pek fena yanaşmıştı. Bu sırada bizim kaptan canavar düdüğünü iki kere öttürdü ve biz haykırdık. Hemen bir iki dakika içinde Lotus sancağı alabanda yaydı ve bize bindirdi. Tam geminin makine aksamı bulunan ortadan bindirmişti. Bozkurt üç saniye içinde ikiye ayrıldı. Kıc taraf “bir, iki, üç” diye sayacak bir zaman zarfında suda kaynıyordu. Lotus son süratle tur-ı nişan ediyordu. Fakat heyhat! İş işten geçmiş, gemi bölünmüş, kazan patlamıştı. Kazanın patlaması üzerine istim iki atışçıyı, Göreleli Hasan ile Sinoplu Ahmet yandı, bu hâl karşısında şaşır kalmıştık. Lotus gemisi hatasını anlayarak deniz üzerinde geri geri çabalarken Bozkurt'un baş tarafı tam ambar bölmeleri hizasından bölündüğü için su üzerinde turluyordu. Birden bire içine su doluyor ve yavaş yavaş ve her an biraz daha su içine doğru gidiyordu. Şaşırmış kalmıştım. Bölünen kıc tarafında biraz evvel gördüm ki tayfalardan Sürmeneli Aslan

⁸² Mehmet Akzambak, *Atatürk'ün Devrimci Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt I-II*, İstanbul, 2005, s. 249

⁸³ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1926, No:804, s. 2; *Akşam* 5 Ağustos 1926, No: 2805, s. 1

⁸⁴ Cihan Yamakoğlu, *M. Esat Bozkurt*, Ankara, 1987, s. 32

Mehmet ile Arap İbrahim, kıc direğinin dibine çakıldılar. Kıc kısmı ani batarken İbrahim şaşırmış ve direğe sımsıkı sarılmıştı. Sular arasında kaydadı, Aslan Mehmet direğin tepesine fırlayarak suya atladı. Kıcta kalan İkinci Çernici Nizamettin Efendi, kıc taraftan kendini Lotus Vapuru'na atarak zinciri tutmak istedi. Denize düştü. Lotus' tan bir İngiliz siyah kendisine bir simit atarak kurtardı.”

Rizeli Mustafa İbrahim, İkinci Kaptan Hasan Efendi'nin ölümünü anlatırken duygulandı. İkinci Kaptan Hasan Efendi'nin ölümü hepsinden de acıklı olmuştu. Kendisi kaptan köşkünde idi. Lotus tam o hizaya çarptığı için kendisini görememişlerdi. Rizeli Mustafa İbrahim kazayı anlatmaya devam etmiş ve şunları söylemiştir:

“—Kömür memuru bahriye mütekaiddi Tahsin Bey, kıcda kamarada uyuyordu. Kamarot Osman ile beraber kaydadı gitti. Şimdi kurtulanlardan hepsi denize düştüler ve mütemadiyen çabaladılar.

İstanbul Hakkı ile geminin baş tarafında yarım saat kaldık. Baş kısım batarken Hakkı şaşkın bir halde battığının farkında değil sımsıkı (lontal) demirine yapışmıştı Öylece denize gitti. Bende bir tahtaya tutunarak yarım saat kadar yüzdüm. Sonra Lotus Vapuru'nun tahliye sandalı yetişti kurtuldum.

Bizi denizden kurtarıp Lotus gemisine aldıkları zaman çok ikram ettiler. Yemeğimizi verdiler ve hatırımızı sordular. Buraya gelince Lotus'takiler yüzümüze bile bakmaz oldu ve bize bugün imkân bile vermedi.”

Bozkurt Vapuru mürettebatından kurtulanlar şunlardı: Süvari Hasan Kaptan, Çernicibaşı Halil, ikinci Çernici Nizamettin Beylerle, makineden Asaf, tayfa Mustafa, Hacı Kadir, Mehmet, Aslan Mehmet, Mustafa Ağalardır. Boğulanlar ise, ikinci Kaptan Hasan ve kömür memuru Tahsin ve tayfadan Sinoplu İsmail, Ahmet, İbrahim, Hakkı, Hasan, Osman Efendi idi.⁸⁵

1.2. Lotus Vapuru'nun İstanbul'a Gelişi Ve Adli Tahkikat

Lotus Vapuru, batan Bozkurt Vapuru'ndan kurtardığı sekiz mürettebat ile birlikte İstanbul'a geldi. Yapılan tahkikat neticesinde kaza esnasında, Lotus Vapuru'nun güvertesinde bulunan geminin üçüncü kaptanı Demons, Bozkurt'un sağ tarafında bulunan yeşil feneri görmüştü. Bozkurt süvarisinin iki defa düdük çalmak suretiyle verdiği işareti anladığı halde, vapuru diğer bir istikamete çevirmesi gerekirken, yoluna

⁸⁵ Cumhuriyet, 5 Ağustos 1926, No: 804, s. 2

devam ederek Bozkurt'un üzerine yürümüştür. Kaza esnasında Lotus Vapuru içerisinde bulunan yolculardan, İstandar Davil Kumpanyası Direktörü Masamda, dikkatsizlik neticesinde ve Lotus süvarisinin yanlış manevrası yüzünden kazanın meydana geldiğini ifade etmişti.⁸⁶

Bozkurt Vapuru, 1.200 ton yükü ve 10 mil süratinde küçük bir gemi olup, önceden Naki Bey'in mülkiyetindeydi. Naki Bey, bu vapuru Sarı Faik, Aziz, Veysi ve İbrahim Ethem Beylere satmıştı. Vapur son zamanlarda Ali İhsan Paşa tarafından Mersin hattı ile muhtelif sahillere işlettileriyordu. Vapurun sahipleri, kazaya sebebiyet veren Lotus Vapuru'nun mensup bulunduğu Messageries Maritimes Kumpanyası'na bir protesto çektikleri gibi, Ticaret-i Bahriye Mahkemesi'ne de müracaatla 120.000 liralık zarar ve ziyanın tazminini istemişlerdi.

Buna mukabil Messageries Maritimes Kumpanyası da bir protesto çekerek kazanın Bozkurt Vapuru'nun geri çekilmemesi ve Lotus'un önüne doğru gelmesi yüzünden meydana geldiğini iddia etmişse de yapılan tahkikat neticesinde, hakikatin böyle olmadığı ve hadiseye Lotus Vapuru'nun sebebiyet verdiği anlaşılmıştı. Bozkurt Vapuru aynı zamanda sahiplerinin hükümete olan 26.000 lira borçlarına mukabil rehinli bulunmakta idi. Tahkikata el koyan Müddeî-i umûmî, Lotus Vapuru'na henüz haciz işlemi yapmamıştı. Tahkikat devam etmekteydi. Bu arada Lotus Vapuru'nda bulunan yolcular tarafından bir miktar para toplanmış ve Bozkurt mürettebatından ölen sekiz kişinin ailelerine verilmek üzere, Messageries Maritimes Kumpanyasına vermişti.

Müddeî-i umûmî, tahkikat evrakını Dördüncü İstintak Dairesi'ne verdiği için, Lotus Vapuru'nu kaza esnasında idare etmekte olan Mülazım Jan Demons ile Bozkurt süvarisi Hasan Kaptan ve üç Fransız tayfası sorgulanmışlardı.⁸⁷ Neticede Jan Demons ile Hasan Kaptan tutuklandılar. Her iki kaptan da tahkikatın bitimine kadar tutuklu kalacaklar, tahkikat üç beş gün içinde neticelendirilecek ve suçlu meydana çıkarılacaktı.⁸⁸

Messageries Maritimes Kumpanyası'nın İstanbul Acentesi Müdürü ile bazı memurları ve bazı ecnebi yolcular adliyeye gelerek ifade verdiler. Bozkurt Vapuru'nun zarar ve ziyanını karşılamak üzere acente müdüriyetinden bir kefaletname alındı.

⁸⁶ *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1926, No: 805, s. 3; *İkdam*, 6 Ağustos 1926, No: 10519, s. 1; *Akşam* 6 Ağustos 1926, No: 2807, s. 1

⁸⁷ *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1926, No: 805, s. 3

⁸⁸ Hakkı Uyar, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, İstanbul, 2000, s. 75

Bozkurt Vapuru'nu ikiye bölerek batıran Fransız bandıralı Lotus Vapuru, 6 Ağustos'ta, akşam geç vakitlerde İstanbul'dan ayrıldı. Esasen vapur bir önceki gün öğleden sonra hareket edecekti. Müddeî-i umûmîlikçe yapılan tahkikat ve liman idaresi tarafından vapurun burun kısmındaki tamiratın giderilmiş olmasına rağmen, Lotus Vapuru kararlaştırılmış olan vakitte hareket edememişti. Vapurun mensup olduğu Messageries Maritimes Acentesi, hadiseyi tetkik ve tahkik etmekte olan mahkemenin kararını kabul edeceğini taahhüt ettiğinden vapuru ancak 6 Ağustos gecesi hareket edebilmişti. Müddeî-i umûmîlik, deniz ticaretimize ait bir geminin batması ve sekiz kişinin feci bir surette ölümü ile neticelenen kazaya sebebiyet veren suçluyu meydana çıkarmak için, tahkikata devam edilmekte ise de kabahati kimse üzerine almadığından netice henüz belirlenememişti.⁸⁹

Bozkurt Vapuru'nun süvarisi Hasan Kaptan, Messageries Maritimes Acentesi Müdürü Mösyö Antuan'a çektiği protestonamede şöyle diyordu:

“—Sığrı Feneri'ne takriben üç dört mil kadar yaklaştığımız zaman sancak tarafından çok açıkta bir sahilden yedi-sekiz mil uzakta bir ışık gördüm. Bu zaman saat yirmi üç idi. Dürbünle baktım. Bir vapur olduğunu anladım. İkimizde birbirimize yaklaştıktan sonra o vapurun yeşil fenerini gördüm. İki vapurun arasındaki mesafe takriben üç mil kadardı. Onun yeşil fenerini görmekte olduğum cihetle o da bizim yeşil fenerimizi göreceğinden yoluma devam ettim. Bizim elektrik lambalarımız kırmızı ve yeşil teknil-i muhabere fenerleri yanıyordu. Yalnız baş direğin tepesindeki fener petrol ile yanıyordu. Karşımızdaki vapur bize yaklaştığı zaman birden bire bizim üzerimize tebdil-i istikamet ederek bize üç fenerini yani kırmızı, yeşil ve silon fenerlerini bizim sancak omuzluğundan yani sağ tarafımız ilerisinde gösterdi. Anladım ki bizim üzerimize gelip yolumuzu kesecek, hemen iki kısa düdük işareti vererek onun iskele tarafına gitmemesini, bizim iskele tarafına gittiğimizi anlatmak istedim. Bizim vapurun iskeleyle gelmesini ser-dümene söyledim. Çünkü sancak tarafına dönsem onun önünü keserdim ve müsademeye sebebiyet verirdim. Hatta gemiyi durdurmak veya tornistan ettirmek suretiyle kazadan kurtulmak için mesafe kâfi değildi. En salim çare iskele tarafından gitmekti. Fakat karşımızdaki vapur hiç aldığı istikameti bozmayarak teknil süratiyle yoluna devam ederek birden bire bizim sancak tarafımızdan kazanlarımıza doğru vapurumuza bindirdi ve vapurumuza ikiye böldü.”

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1926, No: 809, s. 3

Bunun üzerine Messageries Maritimes kumpanyasının vekili ise Bozkurt Vapuru sahibine gönderdiği protestonamede:

“Lotus Vapuru İzmir’den İstanbul’a gelirken mâh-ı hâlin ikinci günü akşamı gece yarısına doğru Midilli civarında bilahare Bozkurt Vapuru olduğu anlaşılan bir vapur görmüştü. Her biri yolunda ve binaenaleyh müsademe husulüne bir sebep yok iken birden bire mezkûr Bozkurt Vapuru’nun sebebi bizce tamamen meçhul bir manevra eseri olarak yolunu değiştirip üzerimize geldiği görülmüştür. Öyle bir anda müsademenin önüne geçmek için fennen ve madden mümkün olan bütün manevralar yapılmış ise de maalesef müsademe men’ edilememiş ve müsademe tamamen hata ve yanlış hareketten meydana gelmiştir” denilmektedir.⁹⁰

Müddeî-i umûmîlik her iki vapurun tutuklu bulunan kaptanlarını sorgulayarak tahkikata devam etmekte olduğundan netice kesin surette tayin edilecek ve hatayı birbirine atfeden iki süvariden hangisinin müsademeye sebebiyet verdiği anlaşılmış olacaktı.

11 Ağustosta görülen davada kabahatin hangi gemide olduğunu tespit için bazı bahriye mütehasıslarının görüşlerine müracaat edildi. Beş kişiden oluşan bu mütehasıslar heyeti, harita üzerinde ve Müstantik Bey’in huzurunda çalışarak, her iki kaptanın iddialarını dikkate alarak incelemelerde bulundular. Mütehasısların bilhassa tespiti çalıştıkları nokta, gemilerin seyir ettikleri istikamette hangi fenerlerin görülebileceği meselesiydi.

Aynı gün görülmeye başlanan davada Messageries Maritimes Acentesi Müdürü, Müddeî-i umûmîliğe müracaat ederek Lotus kaptanı Jan Demons’un kefaletle serbest bırakılmasını istedi. Fakat sekiz kişinin ölümü ile sonuçlanan bu kazanın sorumlusu meydana çıkıncaya kadar her iki kaptanın tutuklu kalması gerektiğini ileri süren Müddeî-i umûmîlik, bu talebi reddetti. Bunun üzerine tevkifhaneye bir noter götürülerek Mösyö Jan Demons’tan vekâlet alınmış ve ağır ceza mahkemesi başkanlığına bir itiraz dilekçesi verilmişti.

Ağır Ceza Reisi Ali Fehmi Bey, kendisine arz edilen bu meseleyi tetkik ederek, Müstantik Bey’in karar ve mütalaasındaki isabeti takdir ederek tahkikatın sonuna kadar kaptanın mevkuf kalmasına karar verdi.⁹¹

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 10 Ağustos 1926, No: 809, s. 3

⁹¹ *Akşam*, 12 Ağustos 1926, No: 2812, s. 1; *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1926, No: 811, s. 4; *İkdam* 12 Ağustos 1926, No:

Bozkurt'un sahipleri 12 Ağustos'ta İkinci Ticaret Mahkemesi'ne, Lotus'un Acentesi de Birinci Ticaret Mahkemesi'ne başvurarak zarar ve ziyan tespit ettirdiler. Bir naip huzurunda tanzim edilen bu raporlar, daha sonra icra edilecek mahkeme neticesinde haksız çıkacak taraf aleyhinde diğeri tarafından kullanılacaktır. Bozkurt'un sahipleri geminin batması yüzünden 120.000, Lotus'un Acentesi de müsademe neticesinde gemide hasar olduğundan 2.000 lira tazminat talep etmekteydiler.⁹²

Bozkurt faciasına dair Heyet-i Fenniye tarafından verilen raporda, her iki kaptan da suçlu bulunmuştu. Dördüncü Müstantik Hatemi Bey, evrakı incelemek üzere Müddeî-i umûmîliğe vermişti. Bu hususta İstanbul Müddeî-i Umûmîsi Fuat Hulusi Bey şu malumatı vermiştir:

"—Rapor, her iki kaptanı da muhtî göstermektedir. Mamafih henüz iddiamız serd edilmiş değildir. Eğer neticede lüzum-ı muhakeme kararı verilecek olursa her iki kaptan da ağır ceza mahkemesine sevk edileceklerdir."⁹³

Bozkurt faciasının adlî tahkikatı bitmiş ve evrak, Müddeî-i umûmîliğe havale olunmuş, Fuat Hulusi Bey de evrakın tetkik ve iddianamenin tanzimi hususuna muavinlerden Cemil Bey'i memur etmişti. Cemil Bey tetkikatını yapmış ve her iki kaptanın yeni ceza kanununun 383. ve 455. maddeleri gereğince cinayete yargılanmalarını talep etmişti.⁹⁴

Evrak dördüncü Müstantik Hatemi Bey'e iade edilmiş, o da derhal kararını vermiş ve maznunlar hakkında lazım gelen malumatın ifasını talep etmişti. Hatemi Bey'in, Müddeî-i Umûmîliğin iddia ve talebine iştirakle zanlıların yargılanmalarına karar vereceği tahmin ediliyordu. Buna da en bariz delil her iki kaptanın halen tutuklu bulundurulmalarıydı. Dolayısıyla, zanlıların ağır ceza mahkemesine sevkıyla muhakemelerin başlaması bir iki gün süreceği tahmin edilmekteydi.

1.2.1. Fransız Hükümeti'nin ve Kamuoyunun Tepkileri

Bozkurt ve Lotus kaptanları hakkında adlî takibatın başlaması üzerine Fransız denizcilik cemiyetleri bu hadise münasebetiyle Fransa Hükümeti'ne müracaat ederek, müsademe Türk karasuları haricinde meydana geldiğinden, Demons'un Fransız

10525, s. 2,

⁹² *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1926, No: 816, s. 4; *Akşam* 20 Ağustos 1926, No: 2830, s. 2

⁹³ *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1926, No: 816, s. 4; *İkdam* 20 Ağustos 1926, No: 10533, s. 2

⁹⁴ Bu maddeler, sanat ve mesleğindeki tedbirsizlikleri yüzünden müştereken vefata sebebiyet verenlerin duçar olacakları cezalardan bahseder. Bu gibi cürümlerin, azami sekiz sene hapsi müstelzim bulunmaktadır. *Cumhuriyet*, 17 Ağustos 1926, No: 816, s. 4

mahkemeleri tarafından yargılanmasının icap ettiğini ve bunun için Fransa Hükümeti'nin, Türkiye Hükümeti nezdinde müdahalede bulunmasını talep etmekteydiler.⁹⁵ Bu talep üzerine 11 Ağustos 1926'da Fransa Maslahatgüzarı, Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e bir protestoname gönderdi.⁹⁶ Bu protestonameye göre Fransızlar şu görüşler üzerinde durmaktaydı: Türkiye, beynelmilel kurallara rağmen bir Fransız deniz zabitanın tutuklanmasından Fransız makamlarını haberdar etmemiş, kaza Türk karasuları ve muhakeme sınırları dışında meydana gelmiştir. Öyleyse Türkiye'nin Fransız kaptanı yargılama yetkisi yoktur. Demons haksız yere tutuklanmıştır. Eğer Demons'un bir kusuru varsa gereği Fransız mahkemeleri tarafından yapılır, yapılacaktır. Ancak bu protesto ve Fransızların ortaya koyduğu teminatlara rağmen Demons'un tutukluluk hali devam ediyor, Fransız Hükümeti de öncelikle Demons'un tahliyesini istemeye ve Türkiye'nin zaten yargılama yetkisi olmadığı hususunda ısrara devam ediyordu. Ancak bütün bu girişimler bir netice vermemiştir.

Fransa Hükümeti'nin ısrarlı tutumu karşısında Tevfik Rüştü Bey, meselenin hukukî cihetini hukukçulara tetkik ettirdikten sonra Fransa Maslahatgüzarına, kendisinin de Demons'un tahliyesi fikrinde olduğunu bildirdi. Ancak müstantiğin, bütün bu üst düzey tavassutlara rağmen bir türlü Fransız kaptanı tahliye etmeye yanaşmadığı gibi 23 Ağustos tarihli İstanbul gazetelerinin haberlerine göre, her iki kaptanı da cinayet cürümü ile mahkemeye sevk ettiği bildirilmekteydi.⁹⁷

Maslahatgüzarın bir netice alamaması üzerine devreye doğrudan doğruya Fransa Hariciye Nezareti girdi. 25 Ağustos 1926 tarihli Fransa Hariciye Nezareti'nin protestosunun da içeriği aynıydı. Kaptan, bir an önce tahliye edilmeli ve Türkiye'nin yargılama yetkisi olmadığı konusunda ısrardan öte gidilerek “bu mevkufiyetinin hukuk kanunlarına aykırı bulunması, Fransa mehafil-i bahriyesinde her iki memleket arasında mucib-i teessüf bir tatsızlık tevliid edecek bir mahiyettedir”⁹⁸ denilerek tehditkâr bir hâl almış idi.

Fransa Hükümeti'nin, Türkiye Hükümeti nezdinde müdahalede bulunulmasının talep edilmesi, Türk basınında tepkiye sebep olmaktaydı. Nitekim bu haber 27 Ağustos

⁹⁵ Mahmut Esat Bozkurt, *Beynelmilel Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaaaları*, Ankara 1927, s. 49-50; *Akşam* 27 Ağustos 1926, No: 2837, s. 2

⁹⁶ Buna benzer bir olayda bir yat ile bir Fransız gemisi çarpışmış, Fransızlar bunun üzerine yatı limanda tutmuşlar ve içindeki salıvermişlerdir. Yatın kaptanı gece kaçarak yatı bir İngiliz limanına kaçırmıştır. *Cumhuriyet*, 27 Eylül 1926, No: 856, s. 3

⁹⁷ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 51-52

⁹⁸ *a.g.e.*, s. 52

1926 tarihli Cumhuriyet Gazetesi'nde şu şekilde yankı bulmuştu:

“...Koskoca bir Türk gemisinin batmasına, sekiz Türk gemicinin feci ölümüne sebebiyet veren bir kaptanın Fransa’da muhakeme edilmek istenebilmesine şaşıktık. Bu gösteriyor ki, Avrupalılar maalesef halen Türkiye’yi anlamamışlar ve eski zihniyete kapılarak Fransa Hükümeti’nin müdahalesini talep eylemişlerdir. Bu zamanlar çoktan geçmiş, aciz Osmanlı İmparatorluğu’nun enkazıyla tarihe karışmıştır. Binaenaleyh Cumhuriyet Adliyesi sekiz Türk’ün vefatına sebep olan bu facianın her iki mesulünü de muhakeme edecek ve hakiki mesulü meydana çıkaracaktır. Dün bu hususta bir muharririmizi Ağır Ceza Reisi Ali Fehmi Bey’e gönderdik. Mumaileyh demiştir ki:

Yeni ceza kanunumuz gayet açıktır. Altıncı maddesinde: “Bir ecnebî Türk ceza kanunca asgari haddi bir seneden eksik olmamak ve şahsi hürriyeti tehdit eden bir cezayı müstelzim cürümü ecnebi memleketinde Türkiye’nin veya bir Türk’ün zararına işlediği ve kendisinde Türkiye’de bulunduğu takdirde Türk Ceza Kanunu mucibince ceza alır.”⁹⁹

Fransa Hariciye Nazırı Mösyö Briand’ın, Paris’te 28 Ağustos 1926’da Türkiye sefirine yaptığı beyanata göre, kazanın sebep olduğu nüfus zayıyatından dolayı üzüntülerini bildirmekle beraber, Fransa’nın notasına cevap alamamaktan dolayı da “canının sıkıldığı” anlaşıyordu. O’na göre, İkamet ve Adlî Salâhiyet Mukavelenamesi’nin 15. maddesi gereği Türkiye Adliyesinin bu gibi takibat icrasına salâhiyeti olmadığı, bu itibarla bu takibatın beynelmilel hukuk esaslarıyla tezat teşkil ettiği hususlarına işaret ediyordu.

Mahkeme sonuçlanıncaya kadar Lotus kaptanının tahliyesi için yapılan müracaat incelenecekti. Bu inceleme için Adliye Vekili Mahmut Esat Bey’in reisliğinde toplanan Türk hukukçuları, hem dâhili, hem beynelmilel hukuk noktasından davanın takibine Türk mahkemelerinin salâhiyeti olduğu kanaatine vardılar. Hariciye Vekâleti, Türk hukukçularının bu fikrini, Fransa elçiliğine bildirdi. Fransa’da heyecan artmaktaydı. Marsilya gemicileri, bir heyet seçerek Başvekil Mösyö Poincare’ye gönderdiler. Bütün gazetelerde, millî bir heyecan havası ile her gün bir yazı çıkıyor, Türklere karşı ateş püskürölüyordu.

“San” gazetesi baş makalesinde Lotus hadisesinden bahsetmekte ve aşağıdaki

⁹⁹ *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1926, No: 826, s. 3

iddiayı dile getirmekteydi:

“Sıgır Burnu’ndan yedi mil mesafede Lotus ile Türk bandıralı Bozkurt Vapuru arasında bir müsademe olmuştur. Türk makamları Lotus’un ikinci süvarisini adem-i dikkat yüzünden vefata sebebiyet vermek cürümüyüyle tevkif ve hapsedmişlerdir.

...Fransız Hükümeti’nin Ankara’daki bütün teşebbüslerine rağmen, Türkiye şimdiye kadar tevkif kararını geri almamış ve Türk karasuları haricinde vuku’a gelen bir hadiseden dolayı bu gayr-i kanunî tevkifi idame etmişlerdir. Türkler, Türk Ceza Kanunu’nun altıncı maddesini ileriye sürmektedirler. Hâlbuki Lotus ile Bozkurt müsademesinde cinayet yoktur. Fransız zabitanın tevkif ve mahbûsiyetini icap ettirmeyen alelâde bir vakadır. Sonra Türk Ceza Kanunu’nun altıncı maddesi lüzumunda Türkiye tarafından imza edilen İkamet Mukavelesinin 15 ve 17. maddelerine nazaran hükümsüzdür. Fi’l-vaki’ bu mukavelenin on beşinci maddesinde deniliyor ki: ‘Her hususta salâhiyet-i adliye mesai’li, Türkiye ile vazû’l- imza devletler arasındaki münasebette Hukuk-ı Beynelmilel prensiplerine tevfikân hâl olunacaktır. 17. maddeye göre de ‘Türkiye’deki ecnebler şahısları ve emval-i ‘itibariyle Türk mevzuat-ı kânûniyesi muvacehesinde Türk Hükümeti tarafından hukuk-ı millî ve diğer memleketlerde umumiyetle takip edilen usul ve prensiplere tevfikân mazhar olacaklardır.’”¹⁰⁰

Bu arada Fransa Başvekili Poincare, yanlış bir adım atarak, Demons’un tahliyesini tehditkâr bir tarzda talep ederek¹⁰¹, Türkiye Hükümeti adına başarı

¹⁰⁰ *Cumhuriyet*, 2 Eylül 1926, No: 832, s. 1; *İkdam* 2 Eylül 1926, No: 10546, s. 2

¹⁰¹ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 137; Yıllar sonra Tefkik Rüştü Aras’ın anlattığına göre "Bir gece, Çankaya’da balo veriliyordu. Atatürk, ben, zamanın ileri gelenleri, yukarıda bir odada oturuyor, baloya muayyen bir saatte inmek üzere beklerken, konuşuyor, çeşitli memleket meselelerini müzakere ediyorduk. Tam bu sırada, Paris Büyükelçimizden "acele" kaydı ile bir şifre geldi. Şifre çözüldü. Fransa Başbakanı Poincare, ultimatoma mahiyetinde bir nota göndermişti. Tam metnini hatırlamıyorum, fakat aşağı yukarı şu mealde idi. Lotus isimli bir Fransız gemisi Boğazlardan geçen bir Türk gemisine çarpmış, gemiyi batırmış, bir miktar da insanın ölümüne sebebiyet vermişti. Duruma derhal, ilgili Türk Hâkimi müdahale etmiş, suçlu bulduğu Lotus gemisi süvarisini de tevkif etmişti. Fransız Hükümeti adeta Kapitülasyon devrinde yaşıyormuşuz gibilerden, derhal Fransız gemisinin ve kaptanının serbest bırakılmasını, aksi takdirde, Fransız harp gemilerinin, açık sularda yakalayacakları Türk gemilerini tevkif edeceklerini şiddetli bir lisanla ihtar ediyordu. Aramızda zamanın Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt’ta bulunmaktaydı. Mahmut Esat Bey, Atatürk’e "müsaadenizle Paşam dedi, İstanbul’a telefon edip meselenin iç yüzünü öğreneyim" dedi. Fakat Atatürk, buna da lüzum görmedi. Bizler, mesele hakkında en ufak bir fikre bile sahip değildik. Fakat Atatürk, böylesine bir notaya cevap vermek için hâkimden izahat almak ihtiyacını göstermedi. —Lüzum yok, dedi. Türk Hâkimi lazım gelen ne ise, yapmıştır. Bizim kendisine müdahale etmemize, hiçbir surette imkân yoktur. Sonra kısa bir istişareye müteakip, acele olarak, şifre ile verilmesi kaydıyla, Fransız Hükümetine cevabını yazdırdı. Kelimesi kelimesine hatırlayamayacağım, amma, bu cevabi nota, Türk adalet tarihinin şeref sayfelerinden birini teşkil eder. Şöyle cevap veriyordu Atatürk: -"Fransız Hükümetinin göndermiş olduğu notayı teessürle aldık. Türk Hükümeti, Fransız Hükümeti ile dostane münasebetlerin devamını her zaman arzular, bu dostluğa değer verir. Lotus gemisi hakkındaki ultimatoma mahiyetindeki notanız karşısında Türk Hükümeti’nin hiçbir suretle Türk Hâkimine ve Türk Hâkiminin almış bulunduğu kararlara müdahale edebilecek durumda olmadığını, Türk Hâkimi her türlü müdahaleden azade olarak, istediği şekilde karar vermek salâhiyetinde bulunduğunu belirtmek isterim. Bu bakımdan ileri sürülen konu, adlî bir mesele olduğu cihetle olsa olsa Milletlerarası Lahey Adalet Divanında halledilmesi yoluna gidilmek icap

sayılabilecek bir gelişmenin meydana gelmesine sebep oldu. Fransa, kaptanın tahliyesi için hükümete defalarca müracaatlarda bulunmuş ve sonuncu müracaatında, kaptanın hiç olmazsa kefaletle muhakeme neticesine kadar tahliyesini rica etmişti. Fransa Hükümeti bu suretle mevzu bahis meselede yargılama Türkiye'nin yargılama hakkını tanımak lüzumunu kabul etmekteydi.

Anadolu Ajansı'nın Figaro gazetesinden geçtiği bir yoruma göre:

"...Türk milletinin valide-i fikriyesi olan Fransa'yı sevmekte bulunduğunu ve Fransa'nın da ihtimal hali hazırda Türkiye'ye karşı menfa'at nâ-endiş bir meveddet gösteren yegâne devlet olduğunu yazmaktaydı. Mezkûr gazete, Ankara Hükümeti'nin uyumlu bir siyasete rücu' edeceğini ümid etmektedir."¹⁰²

Yukarıda bahsedilen Adliye Vekâleti'ndeki komisyon, gerek ceza kanunumuzu ve gerek devletler hukukunun bu husustaki teamüllerini nazar-ı dikkate alarak Lotus'un üçüncü kaptanının devletler hukuku açısından vaziyetini tetkik etmekteydi. Müzakerelere devam eden komisyon, vereceği kararı Hariciye Vekâleti'ne bildirecek ve mütalaaya istinaden bu konudaki açıklama Fransa Hükümeti'ne tebliğ olunacaktı.¹⁰³ Ağır Ceza Mahkemesi de bu hususta bir karar vererek, mahkemelerin hür ve müstakil olduğunu beyan etmişti. Mösyö Jan Demons'un hükmü kesinleşinceye kadar serbest bırakılmasını uygun bulmamıştı. Nitekim aynı derecede mesul olan Hasan Kaptan'ın da halen tutukluluğu devam ediyordu. Çünkü ortada 8 Türk'ün vefatı ve bir Türk gemisinin batması gibi bir durum söz konusuydu. Bu hâl karşısında Cumhuriyet mahkemesi herhangi bir kaptanın diğerinden farklı bir muamele görmesine cevaz vermiyordu. Hadiseden her iki kaptan da mesul bulunuyordu.¹⁰⁴

Lotus kaptanının, tahliye edilip edilmeyeceği tartışılırken Adliye Vekâleti'ndeki komisyon, Mösyö Jan Demons'un tahliyesinin mümkün olmadığına dair kararını açıkladı.

Cumhuriyet Gazetesi yazarı Ali Ziya, bu olayla ilgili yazısında şu görüşlere yer vermişti:

"...Ağır Ceza Mahkemesi, Lotus kaptanının nihayet-i muhakemeye kadar

eder. Bütün bu iyi niyetlerimize rağmen, Fransız harp gemileri tarafından Türk gemilerine bir müdahale de bulunulduğu takdirde, Türk Hükümetinin, her türlü tecavüzü karşılamak için gerekli tedbirleri almış olduğunu arz ederiz." *Yeni Sabah*, 10 Kasım 1963, No: 8858, s. 5

¹⁰² *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1926, No: 837, s. 2

¹⁰³ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, No: 828, s. 3

¹⁰⁴ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, No: 828, s. 3

mevkuf kalmasına karar vermiştir. Lotus'un üçüncü kaptanının tahliyesi hakkında Fransa Hükümeti'nin müracaatlarına cevap verilmek üzere meselenin bir komisyon-u mahsus tarafından tetkik edildiğini bildirmiştir. Bu komisyon, Fransa Hükümeti'nin kaptanın hiç olmazsa kefaletle rabitan tahliyesi şeklindeki son müracaatını dahi tetkik ederek bu meselede mahkemelerimizin salâhiyet-i kazaiyeye haiz bulunduğuna karar vermiş ve kararını Hariciye Vekâletine 'arz eylemiştir.'¹⁰⁵

Türkiye nihayet 12 Eylül 1926'da Hariciye Nezareti Müsteşarlığı kanalıyla verdiği cevapta, Fransa'nın notalarına atıfta bulunduktan sonra Türkiye meseleye gerek iç, gerekse devletler arası hukuk cihetinden bakıp ona göre tetkikatta bulunduğunu ve işin siyasî boyuta dökülmesine gerek olmadığını bildirmekte ve gerekirse meselenin La Haye Adalet Divanı'na havalesine engel olmayacağını kesin bir şekilde bildirmekteydi.¹⁰⁶

Türk adliyesinin salâhiyetini kullanması hususunun, beynelmilel hukuk esasları ile ve netice olarak 15. madde ile tezat teşkil ettiği fikrinde olmayan Türk Hükümeti, Fransız Hükümeti'nin bu tarz müşahedesine iştirak etmedi. İstinat edilmek istenen 15. madde şu idi:

"Her türlü hususlarda, 16. maddenin ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla, Türkiye ile sair âkid devletler arasında tahaddüs edecek adlî salâhiyet mesaili beynelmilel hukuk esaslarına tevfikân halledilecektir."¹⁰⁷

1.3. Dava'nın İlk Duruşması

Ağır ceza mahkemesi, Midilli açıklarında meydana gelen Bozkurt faciasının sorumlularını muhakeme etmeye başladı. Daha saat 10.05'te mahkeme salonu, sabah mahkemelerinde nadiren tesadüf edilen bir kalabalıkla dolmuştu. Mösyö Jan Demons ile Hasan Kaptan iki jandarma önünde geldiler ve maznunlara mahsus yere oturdular. Fransız Kaptan, taranmış saçları, kâğıt kadar beyaz ütülü elbisesiyle dikkatleri çekiyordu. Kibar tavırları, sevimli çehresiyle tam bir Fransız tipiydi.

Hasan Kaptan'da temiz ve muntazam bir lacivert elbise giymişti. Yüzünden, hallerinden, temiz kalpli bir Türk olduğu anlaşılıyordu. Her iki kaptanın aralarındaki tek fark birisinin fazlaca güngörmüş, diğerrinin henüz 27-28 yaşlarında genç bir kaptan

¹⁰⁵ *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1926, No: 833, s. 1-3

¹⁰⁶ Meseleye dair Türk-Fransız hariciyelerinin yazışmalarının tam metinleri için bk. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 3, 49-56, ve ilgili haberler için bkz. *Ahenk*, 16 Teşrinievvel 1926, No: 9985, s. 1

¹⁰⁷ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 4

oluşu idi.¹⁰⁸

Biraz sonra mahkeme heyeti salona girdi. Herkes ayağa kalktı. Riyasette Reis Ali Fehmi Bey, iddia mevkiinde de muavinlerden Cemil Bey bulunuyordu. Maznunların vekilleri de hazır dılar. Bu suretle mahkeme başladı. Müteakiben maznunlar sorgulandılar. Hüviyetleri tayin edildi. Kazadan dolayı itham ediliyorlardı. Bu ithama, Müddeî-i şahsi mevkiinde bulunan Bozkurt'un kazada boğulmuş olan ser-dümeni İsmail Efendi'nin zevcesi Safiye, Ateşçisi Ahmet Efendi'nin zevcesi Hayriye, kömür hamulesine memur Tahsin Bey'in ailesi Şevket hanımlarla yine boğulmuş olan İkinci Kaptan Hasan Efendi'nin amcası İsmail Efendi de iştirak etmekteydiler. Davalıların hepsi onar bin lira manevî zarar tazminatı istiyorlardı. Yalnız istenilen muhatap muhtelifi: Bazıları Lotus kumpanyasından, bazıları da Bozkurt'un sahiplerinden istiyorlardı.¹⁰⁹

1.3.1. Jan Demons'un Savunması

Artık sıra tutukluların mahkemesine gelmişti. Reis Ali Fehmi Bey, tercüman vasıtasıyla önce Jan Demons'u sorgulamaya başladı. Demons, Sığırı civarında yanlış manevra yapmak, geminin süratini kesmemek ve Men-i Müsademat-ı Bahriye Kanununun 21. 27. ve 29. maddelerine riayet etmeyerek kazaya sebebiyet vermekle itham ediliyordu.

Genç Kaptan, muntazam el işaretleriyle şu izahatı verdi:

"—Saat 23 idi. Ufukta bir ziya mecmuası gördüm. Aramızdaki mesafe 6–7 mil vardı. Gemi olduğunu fak ettim. Git gide yaklaşıyordu. Nihayet 1,5 mil kadar bir mesafeye geldik. O zaman kırmızı fenerini gördüm. Biraz sağa meyil ettim. Biraz sonra mesafe daha ziyade azaldı. Bozkurt' ta hiçbir tebdil yoktu. Fakat sonra birden bire tebdil-i istikamet etti. Aramızdaki mesafe yarım mile inmişti. Manevra yapmak lüzumunu hissettim. Sağ uskura tornistan emri verdim. Çünkü "Bozkurt"un daima kırmızı fenerini görüyordum. Biraz sonra birden bire sola tevcih etti. Kırmızı fener kayıp oldu ve bir an içinde "Bozkurt" önüme düştü. Tehlike çok yaklaşmış, "Kumandan" köprüye gelerek bana sağ uskura "tornistan et!" diye bağırmıştı. Hâlbuki ben bunu çoktan yapmış ve o anda sol uskura da kumanda vermiştim. Fakat geminin süratini birden bire tenkis etmek ve kazadan içtinap eylemek kabil olmadı. Çünkü lotus

¹⁰⁸ *Akşam* 29 Ağustos 1926, No: 2829, s. 1

¹⁰⁹ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, No: 828, s. 1

gibi bir gemi, makineleri birden bire döndürüldükten sonra bile (12) saat seyredebilir. Binaenaleyh ben yapılması icap eden manevraları yaptım.

Men-i Müsademat-ı Bahriye Kanununun maddelerine gelince: 31. madde katiyen bana temas etmez. 37 ve 39. madde taraftan tatbik edildi. Binaenaleyh bu cihetten de taksirim yoktur..."¹¹⁰

Reis Ali Fehmi Bey, Jan Demons'a kaza esnasında havada suda bir değişiklik olup olmadığını sormuş, kaptan her şeyin doğal olduğunu söylemişti. Bahriye mütehassısları her iki kaptanında mesul olduğunu fakat başlıca kabahatin Lotus'ta olduğunu belirtmişlerdi. Bunun üzerine Demons icap eden her şeyi yaptığını buna rağmen Bozkurt'un hatası yüzünden kazaya mani olamadığını belirtti. Reis Ali Fehmi Bey, Hasan Kaptan'ın çalmış olduğu düdüğü sormuş, Demons bunun Hasan Kaptan'ın iddiası olduğunu ayrıca kendisinin de itiraf ettiği gibi düdüğün borudaki su temizlenmediği için iyi ötmediğini ve düdük sesi işitmediğini söylemişti.

1.3.2. Jan Demons'un Mazisi

Fransız Kaptan, Lotus'ta çalışmaya 1926 Kânunusani'de başlamış, evvelce bahriyede bulunmuş, 3 sene harp gemilerinde dümencilik yapmıştı. Manş'ta ve büyük denizlerde dümenci olarak çalışmıştı. Lotus'ta görev aldığı günden beri bütün seferlere iştirak etmiş, yalnız İstanbul'a 5-6 sefer yapmış ve her defasında vardiyada bulunmuştu.

1.3.3. Hasan Kaptan'ın Savunması

Hasan Kaptan sahili takip ederek ilerlediği sırada, dürbünle baktığı zaman 7-8 mil uzaktan iki silyon feneri gördüğünü, 3 mile kadar yaklaşınca Lotus'un yeşil fenerini fark ettiğini, daha ziyade yaklaşınca gemiyi sol tarafa alarak, böylece rotasına devam ettiğini, yol aldıkça birbirlerine yaklaştıklarını ve birdenbire Lotus'un yönünü değiştirdiğini beyan etti. Hasan Kaptan bunu, üç fenerin birden görünmemesinden anlamış ve iki kısa düdük çalmıştı. Bu, sol tarafa açıl demektir. Fakat Lotus bu düdüğe hiç aldırmamıştı. Hasan Kaptan sorgusunda Lotus'un bütün süratiyle üzerine geldiğini ve kazanların üzerine çarptığını, çarpmanın etkisi ile kendisini denizde bulduğunu söylemişti. Gemiyi durdurmaya imkân olmadığını, gemiyi geri almak için beş on dakikaya ihtiyaç olacağını belirtmişti. Ancak Lotus'un bunu yapabileceğini ve yapsaydı, kazanın tamamen değilse bile kısmen önünü almış olacak ve olay ufak bir müsademe ile

¹¹⁰ *Akşam* 29 Ağustos 1926, No: 2829, s. 1

atlatılabilecekti demiştir.

Bu arada Mösyö Jan Demons mahkemeye bir dilekçe vererek:

“Kaza hiçbir memleket ve devletin hâkimiyeti altında olmayan bir açık denizde vaki olmuştur. Bu gibi kazaların mesulleri, gemi hangi tabiata haiz ise o devletin mahkemesi tarafından rüyet olunur. Binaenaleyh benimde Fransa’da mahkeme olmam lazımdır... Vakıa Türk Ceza Kanununun muttali olduğum altıncı maddesi bu babda sarahati havidir. Ancak “memalik-i ecnebiyede” kaydı vardır. Hâlbuki kaza-i memalik-i ecnebiyeden ma’dud olmayan açık denizde vaki’ olmuştur. Bu cihetten de benim burada muhakeme olmam kanuni değildir. Binaenaleyh evvela bu hususta bir karar ittihaz olunmasını”¹¹¹ rica etmiştir.

1.3.4. Hasan Kaptan’ın Mazisi

Hasan Kaptan, yakın sahillere sefer yapmaya mezuniyet veren bir şahadetnamesi olduğunu, İzmir’e bir-iki sefer yaptığını, Bozkurt’a 1 Temmuz’da katıldığını, evvelce birkaç gemide daha çalıştığını söylemiştir.¹¹²

1.3.5. Şahitlerin İfadesi

Reis Bey şahitlerin çağrılmalarını emretti. Mübaşir sıra ile şu isimleri bağırdı: Amiral Vasıf Paşa, Hamit Naci Bey, Abdullah oğlu Salih Efendi, Halil Efendi, İbrahim oğlu Mustafa.

Son çağrılan geldi. Bozkurt’un Ateşçisi olan bu adam, kazadan beri aklını, hafızasını kaybettiğini birkaç kere söyledikten sonra şu ifadeyi verdi:

“—Uyuyordum. Hasan Kaptan’ın sesini duydum. “Gemi üzerimize geliyor!” diye bağıırıyordu. Hemen kalktım. Gemi geliyordu. Hasan Kaptan iki düdük çaldı. Fakat öteki hiç yolunu kesmedi. Ben Lotus’un lombazına asılacaktım, fakat süratle geçti. Tutunamadım, kendimi denize attım. Arkadaşım Hakkı yüzme bilmiyordu. Köpekbalıkları yer diye denize atlamıyordu. Onun için boğuldu.”¹¹³

Diğer şahit Ahmet oğlu Mustafa çağrıldı ve şu açıklamalarda bulundu:

“—Bozkurt’un serdümeni idim. O gece 8’de vardiyayı Mehmet’e teslim ettim ve yattım. Uykumun arasında acı acı iki düdük işittim. Açık denizde bu ne olabilirdi?

¹¹¹ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, No: 828, s. 1; *Akşam* 29 Ağustos 1926, No: 2829, s. 1

¹¹² *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, No: 828, s. 3

¹¹³ *Akşam* 29 Ağustos 1926, No: 2829, s. 1

Herhalde bir kazaya alametti. Hemen ceketimle şapkamı alarak çıktım. Bu anda Lotus bindirdi. Sarsıntının şiddetiyle beş on adım ileri sendeleyerek yüzükoyun yere düştüm. Bu esnada da sular içeri hücum etti. Lotus'un pervanesi durmadan işliyordu. Ama bilmem ileri mi, geri mi?"¹¹⁴

Diğer şahitler gelmemişlerdi. Amiral Vasıf Paşa ile diğer şahitlerin ifadelerinin alınmasına, Eylül'ün 11. günü İstanbul'a gelecek olan Lotus tayfalarının gelmeleriyle, mahkeme 11 Eylül Cumartesi günü sabahına ertelendi. Bu suretle 10.30'da başlayan mahkeme 3 saat devam ettikten sonra 13.05'te nihayet buldu.¹¹⁵

1.4. Türk Basınının Tepkisi

Yunus Nadi 9 Eylül 1926 tarihli "Lotus Meselesi" başlıklı yazısında bilhassa Fransız basınının, Fransa'nın Türkiye'ye "ültimat" veya "nota" vereceğine dair haberlerine dikkat çekmekte, Türk mahkemelerinin bağımsız olduğunu ve yapılan muhakemenin doğruluğunu savunmakta ve en önemlisi hukuka siyasetin karıştırılmamasını istemektedir:

"...Fransa Hükümeti mutlaka bu kazadan dolayı mevkuf olan Lotus'un üçüncü kaptanının tahliyesini istiyor ve şayet bu olmazsa katî bir nota, belki de bir ultimat vermeye hazırlanıyor! Biz bu söze ve bu habere inanmıyoruz. Fransa'nın riyasetinde Poincare olsa dahi inanmıyoruz. Çünkü biliyoruz ki orada Poincare ile beraber başkaları da vardır ve bu başkaları az çok dünyayı bilirler. Peki, nasıl olurda bunlar bu kadar adi bir meselede Poincare Hükümeti'nin gelişi güzel kararlara uyuyacağına zahib olurlar. İşte burasını anlamıyoruz ve işte bundan dolayı ona hiç ihtimal vermiyoruz. Fransızları kıskırtan hadise bu Türkler, açık denizlerde vaki bir hadiseden dolayı, bir Fransız'ı nasıl tevkif edebilirler diye soruyorlar ve bu maiyetten hareket ederek aleyhimizde ağır sözler söylüyorlar. Bu mevzu, Fransa tarafından Türkiye aleyhine söz söylemek için tam usulüyle ittihaz olunabilecek bir mevzu değildir. Nasıl olmuştaki Fransızlar bunu yapabilmişlerdir, işte mesele buradadır.

Türk hukuk mütehassısları toplanmışlar, eski ve yeni emsale binaen Türk Mahkemesinin bu işte hakem olabileceğini ve bütün delilleri ile ispat etmişlerdir. Hadisenin bir kaza eseri olduğuna şüphe yok, fakat ağlayan gözleri ve yüzleri nasıl durduralım. Bunun devlet olarak bir tek yolu var: Hadisede mütehhem mevkiinde

¹¹⁴ *Cumhuriyet*, 29 Ağustos 1926, No: 828, s. 3

¹¹⁵ *Akşam* 29 Ağustos 1926, No: 2829, s. 1

alakadar olanları muhakeme etmek. Türk idaresinin yaptığı da bundan ibarettir. Daha ne istiyorlar? Lotus'un üçüncü kaptanını sırf siyasî tesirle serbest bırakmak? Bunun imkânı yok. Bütün hukuki kavâid ile beraber ananevî adalet efkârı bize diyor ki:

Yaptığınız doğrudur ve bu işin başka çıkar tarafı yok.

İşte bizim yaptığımız bu. Kuvvetle ümit ediyoruz ki La Haye Mahkemesinin izhar edeceği rey ve kararda bundan başka bir şey olacak değildir. Eğer bazı Fransızlar hafif meşreplik etmemiş olsalardı bu meseleden dolayı ağır sözler yazmaya bittabi lüzum ve mahal görmeyecektik. Bizim Fransa ile dostluğumuz çok samimidir, o kadar ki o böyle tesadüfî hadiselerle müteessir olabilmekten çok uzaktır. Fakat Mösyö Poincare, herhangi bir sebeple eğer bu meseleyi izam etmek o zaman işi sadece Fransız su-i niyetine atfetmekten başka çaremiz kalmaz..."¹¹⁶

Bolu mebusu Falih Rıfkı Bey yazdığı baş makalede Paris matbuatı ile resmî Tan gazetesinde Lotus meselesi münasebetiyle vuku bulan neşriyata dikkat çekmektedir. Bilinçli olarak yapıldığına şüphe olmayan bu nümayişlerle neşriyattan maksat Cumhuriyet Hükümeti'nin müstakil adliyesi üzerinde müdahalede bulunmaya sevk etmek için mi, yoksa yanlış beyanlar ile karmaşa çıkaran Fransız efkâr-ı umumiyesi karşısında vaziyeti bir dereceye kadar kurtarmak için mi olduğunu sormaktaydı. Makale şu fikirlerle nihayet buluyordu:

"...Eğer hangi menbalardan teşci olunduğunu bildiğimiz gazetelerle salâhiyettar makamattan mülhem olduğu zannedilen resmi "Tan" gazetesinin neşriyat ve aşâ'atı Fransız Efkar-ı umumiyesine karşı o plan politika oyunundan ibaret ise bu neşriyat ve şayanın Fransız hudutları arasında mahpus kalmadığını ve hangi maksadı anlamakta mazur bulunan Türk efkar-ı umumiyesinin Paris'teki tezahüratı gördükten sonra kendine şöyle bir sual sormaması niye varit olamaz. Acaba bir sistem veya bir siyaset tebdili karşısında mı bulunuyoruz?

Lozan Müzakeratı esnasında Başvekil bulunan Mösyö Poincare yeni Türkiye Devleti'ne karşı hangi politika sisteminin müesser olduğunu muhtelif tecrübelerle anlamıştır. Yeni Türkiye Devleti beynelmilel temaslara başladığı ilk günden şimdiye kadar eski usul tazyik ve tehdit nümayişleri önünde hiçbir davasından ricat etmemektedir. Bilakis emniyet ve itimad telkin eden musavvat ve mütekabiliyet hissine

¹¹⁶ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1926, No: 837, s. 1-2

isnad eden dostane müzakerelerdir ki yalnız hüsn-ü netice vermiştir. Oldukça buhranlı uzun bir mazinin dersleri meydanda iken, Türk Efkâr-ı umumiyesinde iflas eden bir sitemin tekrar harisine kalkışıp kalkışmadığı hakkındaki sualine müspet bir cevap vermek istemez. Maahaza Türk Efkâr-ı umumiyesi bilir ki ancak ona istinat eden Cumhuriyet Hükümeti, bu hükümetin mahiyeti daha iyi tanımaya yardım etmez. Arada boş boş tesis eden bazı rabitalar bu yüzden zarar görse de bundan mesul olanlar bi't-tabi hadiselerle sebebiyet verenlerdir. Fena rüya görmedense daima uyanık durmayı tercih eden Cumhuriyet Hükümeti havadaki bütün ihtizazları Türk Efkâr-ı umumiyesinin hiçbir endişesine mahal bırakmayacak kadar dikkat ve itina ile takip etmektedir. Paris gazetelerinin nümayişlerine aynı tarzda mukabele etmek lüzumunu hissetmeyerek biz yine belki ani ve gayri muntaki infiâlatın bulandırdığı suyun durulmasına intizar edelim...¹¹⁷

1.5. Dava'nın La Haye Hakem Mahkemesi'ne Taşınması

Lotus kaptanı meselesi, Vekiller Heyetinde incelendikten sonra kesin şeklini aldı. Vaziyetin Türk kanunları ve beynelmilel münasebetleri karşısında haklı Türkiye idi. Bu hakkını ispat etmek için davayı La Haye Hakem Mahkemesi'ne sevk etmeye hazır olduğu ortaya çıktı. Bu kuvvet ve kanaatimizi teyit eden meselenin La Haye'deki Mahkemeye sevkine hükümetçe karar verilmişti. Hükümet bu kararını Fransız Hükümeti'ne tebliğ etti.¹¹⁸

Bozkurt-Lotus Vapurları'nın müsademesi sonucu Fransa ile doğan ihtilafın halli için Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'e yetki verilmesine dair 12 Eylül 1926 tarih ve 4154 numaralı şu kararname yayınlandı:

“Bozkurt-Lotus Vapurlarının müsademesi hasebiyle Türkiye ile Fransa arasında tahaddüs eyleyen ve La Haye Divan-ı Daimî Adaletine havalesi takarrur eden salâhiyet-i adliye meselesi hakkındaki ihtilafa ait tahkimnamenin tanzimi ve dava safahatının takip, müzakere ve müdafaası için murahhas tayin edilmiş olan Adliye Vekili Mahmut Esat Beyefendiye salâhiyet-i kâmile 'itası.

Hariciye Vekâletinin Fi 22 Eylül sene 1926 tarih ve 70150/455 numaralı tezkiresi vuku bulan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetinin fi 22 Eylül sene 926 tarihli

¹¹⁷ *Hâkimiyet-i Milliye*, 10 Eylül 1926, No: 1859, s. 2; *İkdam* 11 Eylül 1926, No: 10555, s. 1

¹¹⁸ *Akşam*, 6 Eylül 1926, No: 2827, s. 1

içtimainda tasvip ve kabul olunmuştur. Fi 22 Eylül 1926”¹¹⁹

Bu kararname ile Türkiye Cumhuriyeti, Mahmut Esat Bey’i müdafaa için görevlendirmiş oluyordu. Türk inkılâbından haberdar olmayıp Türkiye’yi yine eski günlerinde zanneden birtakım Fransız kulüpleri ve politikacıları meseleyi yine kapitülasyonlar dönemindeki meseleler gibi addederek ortalığı yaygaraya vermiş bulunmaktaydı. Fransızlar hala eski geleneklere göre, Türkiye Adliyesi tarafından bir Fransız kaptanın tutuklanmasına ve Türk Mahkemelerinde bir Fransız vatandaşının hesap vermeye mecbur edilebilmesine tahammül edemiyordu. Osmanlı zamanından kalma alışkanlıkları, bir Fransız herhangi bir sebeple bir Türk hâkiminin önüne gelince, Fransa Hükümeti siyasî bir taleple, gerekirse siyasî bir gösteride bulunur ve o Fransız hemen serbest bırakılırdı. Fransa’nın hatası, Osmanlı dönemi ile Türkiye Cumhuriyeti arasındaki farkı anlamamış olmasından kaynaklanmaktaydı. Oysa iki devlet arasındaki siyasî ilişkiler başka, bir devletin adliyesi ve kanunları başkaydı. Siyasî ilişkiler vasıtasıyla mahkemeler üzerinde tesir icra edebilmek ancak hakim devletlerle esir devletler arasında olabilirdi. İşte Fransızların ve genellikle yabancı devletlerin memleketimiz hakkında telakkilerinde esas olan yanlışlık buydu. Fransa Hükümeti bir İngiliz veya Amerika mahkemesinde muhakeme edilen bir vatandaş hakkında nasıl bir vaziyet alırsa, Lotus meselesinde de aynı vaziyeti alması gerektiğinin farkında olmayı bile aklına getiremiyordu.¹²⁰

Türkiye Cumhuriyeti, adliyesindeki hakkaniyet ve salâhiyeti, beynelmilel nazarlara göstermek ve ispat etmek için meseleyi La Haye’e götürmeye karar vermişti. Bunda hiçbir mecburiyeti de yoktu. İnkılâpçı Türkiye, siyasetinde, adliyesinde, maliyesinde tutunduğu yolun ne kadar kontrollü ve sağlam bulunduğunu, her istediği zaman herhangi bir beynelmilel mahkemenin huzurunda ispat etmeye hazır olduğunu göstermekteydi. Bütün bunların özeti şuydu: Bir Türkiye vardır. Fakat eski Türkiye değildir.

Lotus Vapuru kaptanının muhakemesi etrafındaki neşriyat üzerine Anadolu Ajansı muhabiri şu yazıyı kaleme almıştır:

“...Lotus Vapuru kaptanının muhakemesinde Türkiye Cumhuriyeti adliyesinin takib-i davada salâhiyet-i Cumhuriyetin kavanin-i mahsusası muktezasından olduğunu

¹¹⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.18.01, Yer No: 021.60.17

¹²⁰ *Akşam*, 3 Eylül 1926, No: 2834, s. 1

ve beynelmilel mevcut ahkâma muhalif bulunmadığı hukukçular tarafından bu mesele için Ankara’da akd edilen ictima ve müzakere neticesinde bir defa daha tezahür etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde mehâkim her türlü tesirden masundur ve Türk mahkemelerinin takdirine vabestedir. Bu mesele etrafında Türkiye ve Fransa Hükümetleri arasında dostane te’ati edilen muhaberat-ı siyasîde Türkiye Cumhuriyeti, hadisenin sarf-ı hukukî bir mesele olduğunu ve Fransa Hükümeti arz ettiği takdirde keyfiyetin La Haye Mahkeme-i Adaleti huzurunda tetkikini kabule amade bulunduğunu bildirmiştir...”¹²¹

Fransa, daha önce de açık denizlerde meydana gelen deniz kazalarında kendisini, muhatapları karşısında, denizlerin hakimi gibi görmekteydi. Bir İspanyol gemisi bir Fransız gemisine çarpmış ve Fransızlar ilk limanda İspanyol kaptanı tutuklamışlardı. O zamanda İspanya aynı Fransa’nın yaptığı gibi heyecanla kaptanını istemişti. Ancak Fransa açık denizler meselesini kendine göre yorumlayarak kaptanı vermemişti. Bir diğer kazada bu sefer bir Fransız Vapuru bir İtalyan gemisini parçalayarak batırmış ve içindeki İtalyanlar boğulmuştu. İlk İtalyan limanında iki kaptan da tutuklanmıştı. Fransa bize yaptığı gibi aynen İtalyanlara da heyecanla hücum etmişti. Bu seferde birtakım Fransız nokta-i nazarından ve Açık Denizler Kanunlarından bahsetmişlerse de İtalyanlar Fransa’nın bu tepkilerine aldırış bile etmemişti.

Bozkurt-Lotus meselesinden dolayı Fransa ile Türkiye arasında çıkan ihtilafın, Türkiye tarafından La Haye Mahkemesi’ne havale edildiği malumdur. Bu teklif Fransa Hükümeti tarafından da kabul edilmiş ve Fransa Sefaret Başkâtibi Mösyö Gönye, Hariciye Nezareti Murahhasını ziyaret ederek bu teklifin Fransa Hükümeti’nce kabul edildiğini teyit etmiştir. Yalnız Fransızlar La Haye Mahkemesi hükmünü verinceye kadar Lotus kaptanının muhakemesinin askıya alınıp, kaptanın kefalete rabten tahliyesini talep etmişlerdi. Oysa bu mahkemenin bileceği bir işti. Hâkimler Heyeti, Lotus kaptanının tutuksuz olarak yargılanmasında mahzur görmezse Fransızların talebine lüzum kalmadan böylece bir karar verilebilecekti.¹²²

Tutuklu bulunan Lotus Vapuru kaptanı meselesinin Türk Hükümeti tarafından sırf adlî bir mesele telakki edildiği ve Türkiye ile dostane münasebetleri bulunan Fransız Hükümeti’nin arzu edildiği takdirde davanın La Haye Adalet Divan huzurunda müdafaasına hazır olunduğunun bildirilmesi üzerine Fransa Hükümeti tarafından derhal

¹²¹ *Cumhuriyet*, 7 Eylül 1926, No: 837, s. 2

¹²² *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1926, No: 837, s. 2

tahkimname tanzimi teklif olunmuştur.¹²³ İki devlet davayı La Haye'e havale etmesine rağmen Fransız matbuatı ile bir kısım Fransız muhalefesinde gürültülü neşriyat ve tezahürat devam ettiği görülüyordu. Fransız gazetelerinin bu münasebetle çıkardığı muhtelif şayialar, Ankara'da gülünç birer efsaneden ibaret telakki olunmaktaydı.¹²⁴

Türkiye için mesele, Lozan'dan beri bir ecnebi devlete karşı ilk defa baş gösteren adlî istiklâl meselesi idi. Adliyece tevkif edilmiş bir yabancı, eskiden olduğu gibi elçiliğin müdahalesiyle bırakılacak mıydı? İstiklal için o kadar kan dökmüş bir millet bunu kabul edemezdi. Türkiye haklı olarak yaptığı bir takibattan, yabancı bir devletin baskısı ile vazgeçemezdi.

1.6. Dava'nın İkinci Duruşması

1.6.1. Birinci Celse

Bozkurt-Lotus Davası'nda La Haye'e gitmeye karar veren Türkiye Cumhuriyeti, bu arada iki kaptanın yargılamalarına da devam etmekteydi. Daha mahkeme kapıları açılmadan evvel, koridorda kadın, erkek, asker, sivil ahali birikmişti. Kapılar açılınca bu halk salonu doldurdu. Hiçbir sabah mahkemesinde -hatta bu meselenin ilk celsesinde bile- bu kadar kalabalık görülmemişti. Mahkemenin devlet ricaline mahsus locaları açılmış, bunlardan birini İstanbul'da misafir bulunan Japon gemilerinin zabıtları, diğerini ecnebi adlî müşavir Messageries Maritimes Kumpanyası'nın İstanbul Ajanı Mösyö Antuan ve beraberindekiler, Fransa'dan özel bir görev ile geldiği söylenen Fransız ricali, hukuk fakültesi müderrislerinden bazıları doldurmuştu. Kadınlara mahsus locada çok şık ve kibar hanımlar, matbuat locasında birçok gazeteciler, mahkeme salonunun boş kalan yerlerinde de adliye erkânı ile avukatlar yer almışlardı.

Saat 10.30'da tutuklular iki jandarmanın önünde getirildiler. Hasan Kaptan rahat ve kendinden emin çehresi ile yerine oturdu. Temiz lacivert bir elbise giymişti. Kendisini Mösyö Jan Demons takip etti. Arkasında yine kar gibi beyaz ve bir kâğıt kadar düzgün ve ütülü harbiye elbisesi, kolunun altında büyük bir Fransız mecmuasıyla evrakları vardı.

Biraz sonra kapılar açıldı. İstanbul Müdde-i umûmîsi Fuat Hulusi Bey geldi ve iddia makamına oturdu. Müteakiben kapılar yine açıldı ve herkes ayağa kalktı. Mahkeme heyeti, Reis Ali Fehmi Bey'in başkanlığı altında salona girdiler. Mahkeme

¹²³ C.Yamakoğlu, *a.g.e.*, s. 32

¹²⁴ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 137

uzun ve heyecanlı olmuştu. Saat 10.30'da başladı ve akşam tam saat 17'ye kadar devam etti. İki celse arasında bir saatlik teneffüsü hesap edilecek olursa, muhakeme tam beş buçuk saat devam etmişti. Reis Ali Fehmi Bey öncelikle davacıların hepsinin hazır olup olmadıklarını kontrol etti. Hepsi hazırıldılar. Bunun üzerine önceki zabıtlar okundu. Mahkeme heyetinde kısmen değişiklik vardı. Bundan sonra Heyet-i Fenniye'nin kazaya dair verdikleri iki rapor okundu.

Birinci rapor özetle, Lotus'un sorumlu ve suçlu olduğunu belirtiyor. İkincisi ise, her iki gemi birbirini görebilecek mesafe içerisindeyken, Lotus kaptanının hiç olmazsa Bozkurt'un silyon fenerini görmüş olması icap eder, görmemesine bir sebep yoktur. Beynelmilel nizam-ı bahriye gereği, bulundukları vaziyete göre Lotus'un Bozkurt'a yol vermesi, Bozkurt'un da yoluna devam etmesi lazım gelirdi. Lotus manevrayı geç yapmış ve Bozkurt'un da bilmukabele yanlış manevra yapmasına sebebiyet vermiştir. Diğer taraftan havanın sakin olduğu anlaşılan o gece çalınan iki düdüğün sesi herhalde işitilebilirdi. Lotus kendine düşen manevrayı yapmış fakat geç kalmıştır. Kendisi Bozkurt'un yanlış manevrasını anlayıp da ona göre hareket edememiştir. Bozkurt'a gelince yoluna devam etmesi lazım gelirken yanlış manevra yapmıştır, diyordu.¹²⁵

1.6.2. Hasan Kaptan'ın Sorgusu

Bu raporların okunmasından sonra maznunların her ikisi de sorgulanmaya başlandı. Evvela Hasan Kaptan icap eden dikkat ve basireti göstermeyerek kazaya sebebiyet vermiş olduğu iddiasına karşı kendisini şöyle müdafaa etti:

“—Hayır Reis Bey Efendi hazretleri, bende kusur yoktur. Lotus yeşil fenerini gösterince bende yeşilimi gösterdim.

—Lotus'un manevrasına göre sizin yolunuza devam etmeniz icap ediyormuş. Siz onun manevrasına anlamayarak bi'n-netice hadiseye sebep olmuşsunuz?

—Efendim, o vaziyete gelince artık yolumuza devam edemezdik. Artık kurtulmak kabil değildi. Lotus bize yol vermedi. Bu doğru değildir. O manevra iki gemi baş başa geldiğimiz zaman olur.”¹²⁶

¹²⁵ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1926, No:842, s. 1; *İkdam*, 12 Eylül 1926, No: 10556, s. 1; *Akşam*, 12 Eylül 1926, No: 2843, s. 1

¹²⁶ *İkdam*, 12 Eylül 1926, No: 10556, s. 2; *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1926, No:842, s. 1; *Akşam*, 12 Eylül 1926, No: 2843 s. 1

1.6.3. Mösyö Jan Demons'un Sorgusu

Hasan Kaptan'dan sonra Mösyö Jan Demons sorgulandı. Bu esnada Lütfi Fikri Bey ayağa kalkarak Reis Bey'e; müvekkilinin bu kazayı tebeşirle siyah tahta üzerinde göstermek istediğini bir yanlışlık olmaması için bu taleplerinin dikkate alınmasını rica etti. Reis Bey ise bu işin heyet-i fenniye huzurunda yapılmasını, şimdi raporlara karşı ne diyeceklerini sordu. Bu esnada ilk soru Jan Demons'a soruldu. O, evrakları arasından bir kâğıt alarak şu cevabı verdi:

"—Heyet-i Fenniye raporunda birçok hata vardır. Heyet-i Fenniye burada olmalı, karşıma gelmeli ki ben anlatayım ve münakaşa edeyim."

Bu arada Müddeî-i umûmî Fuat Hulusi Bey ilk sözünü aldı ve şu talepte bulundu:

"—Bu, sorgulamadan sonra yapılsın şimdilik mesele ikisi arasında hâl edilmek lazımdır. Mösyö Jan Demons'a sorulsun ki kendisi Sığrı Fener'ini bordaladığı zaman dahilden mesafesi ne kadardır?"

Mösyö Jan Demons yine kâğıtlarına ve haritalarına baktı. Bu mesafeyi 3,9 mil olarak tespit, Hasan Kaptan ise Lotus'un Sığrı'dan dört-beş mil açıkta bulunduğunu tahmin etti. Fransız Konsoloshanesinde tanzim ve birinci adlî kâtipçe tercümesi tasdik olunan bu rapor şöyle bitiyordu:

"—Bütün mürettebat ve zabitanımızın cesaret ve hulusunu kayıtlı kendimi bahtiyar addediyorum."

Tabî ki bu cümleden evvel Mösyö Jan Demons'un icabına göre manevra yaptığını ve bütün mesuliyetin Bozkurt süvarisinde olduğu zikrediliyordu. Dolayısıyla Hasan Kaptan da bunun ifadesini kabul etmedi.¹²⁷

1.6.4. Bilirkişilerin Açıklamaları

Kaza hakkındaki raporu hazırlayanlardan Hayri Bey şunları söyledi:

"Lotus kaptanı, iki mile gelmeden karşıdaki geminin fenerini görmedim diyor. Hâlbuki Bozkurt'un kırmızı fenerini üç-dört mil uzaktan görmesi icap eder. Lotus kendisine tevcih eden vazifeyi pek geç yapmıştır. Bozkurt'a gelince, o uzaktan yeşil feneri görüyor, manevra kendisine düşecektir sanıyor, Lotus alabanda sancak edince üç

¹²⁷ *İkdam*, 12 Eylül 1926, No: 10556, s. 2

fener meydana çıkıyor. Üzerine düşecek zannediyor. Eğer o dakikalarda her iki gemi yekdiğerlerinin manevrasını anlasalardı, kazadan kurtulmak pekâlâ mümkün olurdu. Haydi Lotus kaptanı düdüğü işitmedi farz edelim, o zamanda kırmızı fenerin kayıp olmasının sebebini kendi kendisine araştırarak, karşısındakinin yanlış manevra yapmış olduğunu anlayacaktı. Kanaatimce her iki tarafta da hata vardır.”¹²⁸

Hayri Bey’in verdiği izahata gerek Hasan Kaptan gerekse Mösyö Jan Demons’un vekilleri bazı itirazlarda bulundular ve tartışma belki bir saatten fazla devam etti. Müteakiben Bahriye Heyet-i Fenniyesinden Kemaleddin Bey dinlendi. O da Hayri Bey’in açıklamalarını teyit ve her iki tarafın suçlu olduğunu beyan etti. Tarafeyn vekilleri yine itirazlara, bazı noktaların tavzihi için sualler sormaya başladılar. Bu da yine bir saat kadar devam etti ve saat on üç buçuğu geçti. Burada Müddeî-i umûmî Fuat Hulusi Bey, celsenin tatilini talep etti. Mahkeme heyeti bu talebi uygun görerek celseyi yarım saat tatil eyledi.

1.6.5. İkinci Celse

Saat 14.30’da açılan ikinci celsede kaza hakkında ki raporu veren Heyet-i Fenniye’nin dinlenmesine karar verildi ve evvela Ticaret-i Bahriye Heyet-i Fenniyesi azalarından Atıf Bey dinlenilmesi istendi.

Reis Ali Fehmi Bey hadiseyi özetledikten sonra mumaileyhin fikrini sordu. Atıf Bey de arkadaşlarıyla aynı fikirde olduğunu ve Lotus alabanda sancak yapınca Bozkurt’un manevra yapmayarak rotasına devam etmesi gerektiğini söyledi.

Müteakiben Ali Rıza Bey çağrıldı. Ali Rıza Bey Ticaret-i Bahriye Heyet-i Fenniye şubesinde güverte mütehassısı idi. Diğer arkadaşlarının fikrine katıldı ve kazanın esas itibarıyla Hasan Kaptan’ın iskele alabanda yapmış olmasından ileri geldiğini fakat buna da Lotus’un kendisini şaşırtmasının sebep olduğunu ifade etti.¹²⁹

1.6.6. Şahitlerin İfadeleri

Şahitlerin dinlenmesine geçilmesiyle birlikte Bozkurt’un güverte lostromosu Salih bin ‘Abdullah geldi. Kazanın meydana gelişini şöyle anlattı:

”—Elbiselerimle yatıyordum. Birden bire iki düdük sesi işittim. Bu düdük bizim geminin (Kamış) tabir edilen düdüğü idi. Hemen doğruldum. Birde baktım ki bir vapur

¹²⁸ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1926, No:842, s. 2; *İkdam*, 12 Eylül 1926, No: 10556, s. 2

¹²⁹ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1926, No:842, s. 1

geliyor. Derhal baş üstüne fırladım. Bizim kaptan bağıırıyordu: Bu ne biçim kaptan. Ben iskeleye kaçıyorum, O da sancağa dönüyor, üzerimize geliyor! Kaptanımızın bağırmasına diğer tayfaların da avaz avaz haykırmaları iltihak ediyordu. İşte ben kamaramdan kalkıp baş üstüne gelene kadar “Lotus” da bize bindirdi. Çünkü “ti” vaziyetinde geliyordu. Bize vurunca ben yere yuvarlandım, çarpmanın şiddetinden sersem olmuşum, herkes birbirini kaybetmiş kendi başının çaresini arıyordu. Ben bir tahta parçası buldum. Uzaklaşmağa başladım. Cankurtaranlar vardı. Fakat telaştan, şaşkınlıktan kimin aklına geliyordu? “Lotus” un gelişi gözümüzü korkutmuş, çarpışma aklımızı almıştı. O kadar süratli geliyordu ki, vurur vurmaz gemimiz derhal parçalandı. Sürati çok fazla idi; hiç olmazsa 10 mil, yolunu bizi mahmuzladıktan sonra kesti. Ben bunu vapurun köpüklerinden anladım. Çünkü 30 senelik gemiciyim. Vapurların her türlüşünde çalıştım. Süratlerini bir bakışta ufak bir hata ile anlarım. Lotus hem hızlı geliyor, hem de ileri seyrediyordu. Makinelerini bizi çiğnedikten sonra tur-u nişan yaptı. Bunu da bizim kıc üstünde bulunan halatın Lotus’un sol pervanesine sarılmış olduğundan anladım. Nitekim bu halatı İstanbul’da dalgıç vasıtasıyla söktürdüler.”¹³⁰

1.6.7. Fransız Tayfaların İfadeleri

Bu şahitlerin ifadesi bittikten sonra Reis Bey, Fransız kaptanın avukatı Lütfü Fikri Bey’e Lotus’un bazı tayfalarını dinletmek istiyordunuz, geldiler mi diye sordu, hayır cevabını aldıktan sonra bunun üzerine evvelce dördüncü istintak dairesinde alınan ifadelerinin kıraatine başlandı.

Fransız tayfalarından üçü de evvela Bozkurt’un kırmızı fenerinin görüldüğünü, biriside bil ahire yeşilin müşahade olunduğunu beyan ediyordu:

“—Sığara salonunda idik. Birden bire müsademe oldu. Herkes telaşa düştü. Yataklardan fırlayanlar, heyecandan bağırın, ağlayanlar birbirine girdi. O kadar ki vapurda sükûnu iade etmek bir saatlik mesaiye ihtiyaç gösterdi. Bu esnada denize baktık 100 metre kadar açıkta bir vapur batıyordu. Tahlisiye simitleri, sandalları indirildi. Denizdekiler toplattırıldı. Bir Amerikalı, Lotus süvarisinin sarhoş olduğunu söyledi. Fakat bunu tahkik etmedi.”¹³¹

Mahkeme heyeti her iki tarafın vekillerini bu hususta beyanatta bulunmağa davet etti. Lütfü Fikri Bey ısrar etti. Neticede mahkeme heyeti müzakereye çekildi. Bir

¹³⁰ *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1926, No:842, s. 2; *İkdam*, 12 Eylül 1926, No: 10556, s. 2

¹³¹ *İkdam*, 12 Eylül 1926, No: 10556, s. 2; *Vakit* 12 Eylül 1926, No: 3124, s. 1

müddet sonra avdetle şu kararı verdi:

“Müddeî-i şahsiyenin istidası vechile Messageries Maritimes ve Bozkurt sahip ve müstecirlerinin mesûl bil mal sıfatıyla mahkemeye celpleri için kendilerine tebligat ifasına, Bahriye Müfettiş-i Umûmiyesi Miralay Mehmet Ali, Bahriye Kumandanlığından Erkan-ı Harp Şefik, Seyri Sefain işletme müdürü Burhaneddin Beylerle naib tayin edilen Rağıb Bey’in intihab edeceği diğer bir sivil kaptanın pazartesi günü saat 10’da adliye dairesinde toplanarak tetkikat icra etmelerine ve mahkemenin de 14 Eylül Salı günü saat 10’da devam-ı icrasına karar verildi.”¹³²

1.7. Dava’nın Üçüncü Duruşması

1.7.1. Jan Demons’un Kefaletle Tahliyesi

14 Eylül’de Bozkurt-Lotus Davası’nı üçüncü celsesinde, kaptanların hatalarını gösteren bir rapor sunulmuştu. Bu rapora göre Lotus kaptanı; Sancağa geçmekte gecikmiş, düdük çalmamış ve vaktinde makineyi tam yol geri almamıştı. Hasan Kaptan’ın hataları ise şunlardı; zamansız, hatta hiç yapmaması gerektiği halde, manevra yapmış, iskeleye gelmek suretiyle müsademe tehlikesi vaziyeti meydana getirmiş ve bu tehlikeli vaziyetten sonra müsademedan kaçmak için her iki makineyi tam yol geri almamıştı. Bundan dolayı her iki kaptan da suçlu bulunmuştu.¹³³

Kazadan sonra tahkikata başlayan Müstantik Hatemi Bey, her iki kaptanın da tutuklanmasına ve her ikisinin de cinayetle yargılanmalarına karar vererek iki kaptanı da Ağır Ceza Mahkemesi’ne sevk etmişti. Mösyö Jan Demons daha o zaman bir tahliye isteğinde bulunmuş, İstanbul Müddeî-i umûmîsi Fuat Hulusi Bey, bu tahliye isteğini Dördüncü İstintak Dairesi’ne havale etmişti. Fakat Müstantik Bey, bir Türk vapurunun batmasına ve sekiz Türk’ün ölümüne sebebiyet veren kaptanlardan hiçbirinin tahliye edilmeyeceğini bildirmiş ve tahliye isteğini reddetmişti.¹³⁴

Mösyö Jan Demons bu ret cevabından sonra bir tahliye isteğinde daha bulunmuş ve kendisinin tahliyesini, mahkemesinin tutuksuz olarak devam etmesini talep etmişti. Mahkeme riyaseti bu tahliye talebini İstanbul Müddeî-i umûmîsi Fuat Hulusi Bey’e havale etmiş, Fuat Hulusi Bey de usul ve nizamına uygun bir kefaleti ödediği takdirde muhakemenin tutuksuz olarak devam etmesinde mahsur olmadığını beyan etmiştir.

¹³² *Cumhuriyet*, 12 Eylül 1926, No:842, s. 2

¹³³ *İkdam*, 14 Eylül 1926, No: 10558, s. 1; *Vakit* 13 Eylül 1926, No: 3125, s. 1

¹³⁴ *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1926, No:845, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 13 Eylül 1926, No:1862, s. 1; *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Eylül 1926, No:1863, s. 2

Bunu üzerine Fransız kaptanın imdadına bağı olduğu kumpanya yetişmiş ve istenildiğı kadar kefalet verileceğini bildirdi. Mahkeme heyeti durumu tetkik ve müzakere ettikten sonra tutuklu Jan Demons'un 6000 liralık kefaletle tahliyesine karar verdi. Mahkeme heyeti bu hususta tutuklunun ikametgâh sahibi olmadığını dikkate almış ve ikametgâhı belli olanlardan 500 ila 1000 lira talep edilirken, Demons'tan 6000 lira talep edilmişti.¹³⁵

Kefaletname Demons'un vekili Lütfü Fikri Bey tarafından tanzim ettirilmişti. Bu hususta Selanik Bankası, Jan Demons'un tahliyesi halinde mahkemece takdir edilen miktarı vermek üzere mahkemenin kararına mutabık ve usulüne uygun bir kefaletname vermişti. Bunu üzerine Müddeî-i umûmîlik lazım gelen muameleyi yapmış ve 14 Eylül akşamı saat 19,05'te Mösyö Jan Demons'u tahliye etmişti.

Hasan Kaptan da eğer geç kalmayıp bir tahliye talebinde bulunsaydı ve onun da kefaletini ödeyecek bir kumpanyası olsaydı o da tahliye edilmiş olacaktı. Hasan Kaptan'ın tahliye talebi 14 Eylül'de yazılarak muameleye konmuştu. Bu durumda Hasan Kaptan'ın da en kısa sürede tahliye olacağı tahmin ediliyordu.¹³⁶

1.7.2. Bozkurt-Lotus Davası Sonuçlanıyor

Lotus kaptanının kefaletle serbest bırakılması hakkında mahkemece verilen karar, Fransız gazeteleri tarafından kendi hükümetlerinin başarısı olarak ilan edilmişti. Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Mahkemeleri, hakkı ve salâhiyeti bulunduğu işlerde hiç kimsenin ve hiçbir kuvvetin tesirinde kalmamıştı.¹³⁷

Lotus kaptanının tahliyesi hakkında Fransız Hükümeti şimdiye kadar şifahî on kadar müracaatta ve teşebbüste bulunmuştu. Her defasında Türk Hükümeti tahliye meselesinin ancak davaya salâhiyettar olan mahkemenin salâhiyetinde olduğunu cevap olarak bildirilmişti. Fransa'nın yaptığı teşebbüslerin mahkemenin neticesine hiçbir etkisi olmamıştı.

Cumhuriyet Gazetesi muhabirlerinden Ali Ziya bu konuyla ilgili kaleme aldığı yazısında:

“...Mahkeme kararının beraat veya mahkûmiyet şeklinde tecellisi takdirlerinde murahasamızın ve hükümetimizin takip edeceği hatt-ı hareket etrafında tahkikatta

¹³⁵ *İkdam*, 14 Eylül 1926, No: 10558, s. 1

¹³⁶ *Hâkimiyet-i Milliye* 15 Eylül 1926, No:1864, s. 2

¹³⁷ *Akşam*, 15 Eylül 1926, No: 2846, s. 1

bulundum. Aldığım malumata göre beraat kararı verildiği takdirde dahi La Haye'e gidilecektir. Ancak bunun Fransızlar tarafından talep edilmesi lazımdır. Meselede bidayetden beri La Haye'e gitmeyi teklif eden biz değiliz. Fransa isterse meseleyi Divan-ı Adalete tevdiye amade olduğumuzu bildirmemiz üzerine La Haye'e gidilmesini teklif etmiştir. Mahkeme kararı kaptanın beraatı şeklinde oldu ve buna rağmen La Haye'e gidildiği takdirde orada bu cürümde Türk Mahkemesinin Salâhiyet-i Kaziyesi olup olmadığı mevzu bahis olacaktır. Beraat kararı neticesinde Fransa La Haye'e gidilmesinde ısrar etmezse bu hadisede ve mümasil ceraimde mahkememizin salâhiyet-i kazaiyesini kabul etmiş bulunacaktır. Mahkeme kaptanın mahkûmiyetine hükmettiği takdirde heyet derhal Cenevre'ye hareket edecektir..."¹³⁸ diyor.

Fransa, Lozan Muahdesinin 10. maddesini ileri sürerek bu gibi ihtilaflarda devletler hukuku kanunlarının geçerli olacağını ileri sürmekteydi. Bu bakış açısı, esas itibariyle doğru olmakla beraber devletler hukukunda, karasuları haricinde meydana gelecek suçlarda zarar veren tarafın mahkemesinin salâhiyet-i kaziyeye sahip ve malik olmayacağı hakkında müesses ve devletlerin ekseriyetince riayet olunan bir adet mevcut değildi. Devletler hukukunun ahkâmı Lotus hadisesindeki hukuk-ı şahsiye ve umumiyein talep ve davasına mani olabilecek esasatı ve teamülleri ihtiva ettiği cihetle hükümet meselede kendi mahkemelerinin salâhiyeti bulunduğuna emindi. Fransızların vaziyeti La Haye'de Türkiye'nin bu iddiasına mukabil emsal değil, devletlerin ekseriyetince kabul-i tatbik olunmuş hukukî bir teamül göstermektedir.

Bozkurt-Lotus Davası'na 14 Eylül'de İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde devam edilmiş ve İstanbul Müddeî-i umûmîsi Fuat Hulusi Bey iddianamesini okuyarak Bozkurt ve Lotus süvarilerinin cezalandırılmasını istemişti. Saat 11.15'te başlayan davaya mahkemece celpleri istenen Bozkurt sahipleri adına İbrahim Ethem Bey, Messageries Maritimes Kumpanyası adına da Mösyö Antuan vekili Lütfü Fikri ve Emin Beyler katılmıştı. Davanın ikinci oturumunda Müddeî-i umûmî Fuat Hulusi Bey, Bahriye Mütahassıslarının hazırladığı raporun okunmasını istedi.¹³⁹

1.7.3. Heyet-i Fenniye'nin Raporu

Bozkurt-Lotus kaptanlarının sekiz kişinin ölümüne sebebiyet vermelerinden dolayı İstanbul Ceza Mahkemesinde yapılan yargılamaları sonuca bağlanmıştır. Heyet-i

¹³⁸ *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1926, No:845, s. 3

¹³⁹ *İkdam*, 15 Eylül 1926, No: 10559, s. 1

Fenniye kaptanlar hakkında hazırladığı raporda her iki kaptanı da suçlu bulmuştur. Kaptanların rotalarından, süratlerinden ve yapmaları gereken manevralardan bahseden rapor şu şekildedir:

“Kavaid ve Nizâmât-ı Bahriye’ye riayetsizlik neticesi olarak Bozkurt Vapuru’nun batmasına ve sekiz kişinin ölümüne sebebiyet verdikleri iddiasıyla maznun ve mevkuf bulunan Bozkurt Vapuru Süvarisi Hasan Kaptan ve Lotus Vapuru birinci sınıf mülazımı Möşyö Jan Demons haklarında İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi’nde cereyan etmekte olan muhakeme esnasında tetkikat icrası zımında erbab-ı vukûf olarak tayin edilmiş olduğumuz cihetle icra-i tetkikat icrasına ibtidar olundu. İcra kılınan tahkikata nazaran Lotus’un rotasını yıldız, 8 kerte gün doğuşu ve Bozkurt’un rotası kible 33,5 kerte batı, her iki rota merbut kroki üzerine vaz’ olunmuş ve bunlar maznunlar tarafından teyit, tasdik ve imza olunmuştur.

1. Rotaların bu vaziyetine nazaran Lotus Vapuru kendi sancağından Bozkurt’un iskele fenerini görmesi icap eder ve nitekim görmüştür. Binaenaleyh Men’-i Müsademe Kanunu’nun 19. maddesi mucebince Lotus Vapuru sancağı tebdil-i rota ederek mezkûr maddenin ahkâmını tatbik etmemiş yani sancağa tebdil-i rota ettiğini kısa bir düdük çalmak suretiyle Bozkurt Vapuru’na bildirmemiştir. Bu nizamnameye muhaliftir.

2. Bozkurt süvarisi, kendi ifadesine nazaran iki gemi arasındaki mesafe 1,5 mil dahilinde iken sancak ve baş omuzluğundan Lotus’un yeşilini gördüğünü ve Fransız gemisinin de kendi sancağından Bozkurt’un yeşilini gördüğüne zahib olarak gemisini iskeleye almıştır. Plan üzerinde görüleceği üzere Lotus sancak tarafından Bozkurt’un kırmızısını görmesi icap eder ve görmüştür ve gemisini birinci maddede zikr edilen vechile sancağa almıştır. Binaenaleyh Bozkurt Süvarisi 31. madde mucebince yoluna devam etmesi lazım gelirken gemisini iskeleye almak suretiyle rotasını tebdil etmiştir ki bu da mezkûr madde ahkâmına muhaliftir.

3. Binaenaleyh her iki gemi manevraya başladıkları zamanda Fransız gemisi yaptığı manevrayı diğerine düdükle ihbar etmemek ve diğeri de tebdil-i rota etmemesi lazım gelirken tebdil-i rota etmesi itibariyle nizamnameye itibar etmemiştir.

4/A. Lotus Süvarisinin sancak alabanda uyarısını duyduğu zaman köprü üstüne çıkmış ve birkaç saniye sonra müsademe vaki olmuştur.

4/B. Lotus üçüncü zabitanın müsademedan 15 saniye evvel manevra yaptığını söylemiştir.

4/C. Lotus kumandanının alabanda sancağın müsademe anına değin 4 kerte kadar tebdil ettiğini söylemiştir. Binaenaleyh Lotus zabitanın sancak kumandasını ancak 30–40 saniye vermiş olduğu tespit edilmektedir. Bu vaziyet karşısında Lotus vardiya kumandanı men’-i müsademat nizamnamesinin 23. maddesinin emrettiği hareketten her iki makineyi tam yol geri alarak 29. maddenin ahkâmına riayet etmesi lazım gelirdi.

5. Bozkurt Vapuru, her iki makineyi tam yol geri alması gerekirken bunu yapmayarak nizamnameyi ihlal etmek suretiyle her iki gemi kaptanının her hususta mutabık kalınmak suretiyle aynı derecede suçlu olduğuna karar verilmiştir.”¹⁴⁰

Kararın okunmasından sonra, Fuat Hulusi Bey esas hakkındaki iddianamesini açıkladı. Bu iddianamede Lozan Muahedesinden ve İkamet ve adlî Salâhiyete dair olan mukavelenin 15. maddesinden, Türk Ceza Kanunu’ndan ve bunun 6. maddesinden bahsetti.¹⁴¹

15 Eylül’de Ağır Ceza Mahkemesi Bozkurt-Lotus hadisesinin mahkemesine devam etti. Mahkeme salonu ilk duruşmadaki gibi yine çok kalabalıktı. Hasan Kaptan bir jandarmanın önünde, Kaptan Jan Demons ise mahkemeye serbest gelmişti. Söze önce Demons’un vekili Lütfü Fikri Bey başladı. Uzun bir müdafaa yaptı, Lotus’un memleketinden, teçhizatından ve Bozkurt’un teçhizatındaki noksanlıkların bu davada büyük bir rol oynadığından bahsettikten sonra Kaptan hakkında birkaç söz söylemek istediğini beyan ederek şunları söylemiştir:

“Müvekkilim bulunan Mösyö Demons tecrübesizlikle itham ediliyor. Hâlbuki Mösyö Demons, Manş’ta ve büyük denizlerde dümenci olarak çalışmıştır. Hasan Kaptan ise, Akdeniz’e ilk defa çıkmıştır. Hasan Kaptan Lotus Vapuru’yla ilk müsademe anı arasında 3–4 saniye geçtiğini söylüyor. Biz ise diyoruz ki 3–4 saniye geçmemiş, 4–5 saniye geçmiştir. Biz bu hususu o kadar kolay ispat ediyoruz Hasan kaptanın ifadesi bunu tamamen saboteye kâfidir. Hasan Kaptan ben sağa gidiyordum, sen sola git, sola gidiyordum sağa git, diyemez. Bozkurt, Lotus’un manevrasını görüyor, bundan huylanıyor, üzerine geliyor zannediyor, şaşırıyor ve elim manevrayı yapıyor. Biz tornistan niçin yapmadığımızı söyledik. Mösyö Demons istediği gibi tornistan yapmamıştır. O tornistan yapmaktansa sancak makinesini kullanmayı muvafık görmüştür. Bu bir hata bile olsa müvekkilim mesul müdür? Böyle tehlikeli anlarda

¹⁴⁰ *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1926 No:845, s. 2; *İkdam*, 15 Eylül 1926, No: 10559, s. 1

¹⁴¹ Bkz: “Hukuki bilgiler mecmuası” *Eylül 1929*, s. 32–40

karihaya ne gelirse o yapılır. Yeter ki bir şey yapılmış olsun, ne olduğunu bilmeyen ve vaziyet karşısında lazım gelen manevraların en iyisini bulamamak katiyen bir cürüm değildir. Müvekkilim ne mümkünse yaptı, bu son manevrayı yapmayı doğru zannetti. Müvekkilimin mesuliyetine sebep olarak düdüğü çalmamış olması ve manevrayı vakt-i zamanında yapmamış olması gösteriliyor. Velez ki doğru olsa da bu iki meselenin kanun-ı cezanın 383. maddesine tevfiikan bir fiil-i cezaî addedilmesine imkân var mıdır? Eskiden bu davalara altı ay ceza verilirdi, yeni ceza kanunu bu fiilin cezasını tespit etmiştir. Düdüğü çalmaması bir sene hapis cezasına müstelzim bir fiil midir takdir-i âlinize bırakırım.”¹⁴²

Sekiz kişinin vefatına sebebiyet vermekle hâkim karşısına getirilen Hasan Kaptan’ın müdafaasını Hayreddin Bey yapıyordu. Müvekkilinin 3–4 seneden beri denizlerde bulunduğunu, Türkiye sahillerini karış karış bildiğini ve gemisi daha küçük olduğu için sahil tarafını takip ettiğini belirtti. Lotus’u gördüğü zaman kendisinin sahilde bulunduğunu, Lotus’un trans Atlantik bir gemi olduğu için daha dışarıda bulunduğunu zannetmiş, fakat daha dikkatli davranmak için yolunu biraz sola çevirmiş ve sahile daha ziyade yaklaşmak, büyük bir geminin sokulamayacağı kadar içerilere geçmek ve kendisini bu suretle muhafaza etmek istemiştir. O kaçarken birden bire Lotus gemisinin üzerine gelmekte olduğunu görmüştür. Bunun üzerine iskeleye geçtiğini ihbar için iki kısa düdük çalmış, fakat muhatabından hiçbir cevap alamamıştır. Lotus kaptanı buna karşı düdüğü işitmediğini söylemiştir. Fakat şahitler işitildiğini söylemişlerdir. Hasan Kaptan bir tedbir almak amacıyla gemisini iskeleye almıştır. Men’-i Müsademat-ı Bahriye Nizamnamesi’nin 31. maddesinin son fıkrasına uygun hareket eylemiştir. Çünkü bu maddenin sonunda bir kaptanın, bu gibi anlarda en münasip gördüğü manevrayı yapabileceği belirtilmiştir. Hasan Kaptan da bunu yapmış gemisinin sürati az olduğu için Lotus’un önünden kaçıp kurtulamamıştır. Hayreddin Bey, asıl kazaya sebebiyet veren hatanın Lotus kaptanının manevrayı yapması gereken zamanda yapmamış olmasından kaynaklandığını söylemiştir. Müvekkilinin lazım gelen tedbirleri yaptığını ve hiçbir suçunun olmadığını belirtmiş, müvekkilinin tahliyesini istemiştir. Müvekkillerin yaptığı müdafaalardan sonra mahkeme heyeti kararı öğleden sonra açıklayacağını bildirmiştir.¹⁴³

¹⁴² *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Eylül 1926, No: 1865, s. 1; *İkdam*, 16 Eylül 1926, No: 10560, s. 1

¹⁴³ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1926, No:846, s. 3; *İkdam*, 16 Eylül 1926, No: 10560, s. 1

1.7.4. Karar Sureti

Öğleden sonra saat 13,05'te mahkeme salonu hariçten bir kimsenin giremeyeceği kadar kalabalıktı. Herkes olduğu yerde sessiz bir şekilde bekliyordu. Bu esnada kapılar açıldı ve ilk olarak Müddeî-i umûmî Fuat Hulusi Bey içeri girdi. Biraz sonra da mahkeme heyeti geldi. Kaptanların ikisi de heyecan içerisinde ve renkleri sararmış bir halde mahkeme heyetinin vereceği kararı bekliyorlardı. Mahkeme Reisi salonda gürültü olmamasını, kararın okunacağını bildirdi. Bunun üzerine Kâtip İzzet Bey kararı okumaya başladı:¹⁴⁴

“Zabıtnamede ber-tafsıl tavih olduğu vechile Lotus ve Bozkurt Vapurları hadise-i ma'lumesi hakkında müdâfa'at-ı ibtidaiyeden olan salâhiyet-i kaza'îye meselesi bidayet-i davada mevzu bahis olması üzerine Türk Ceza Kanununun 6. maddesindeki evsaf ve şerait-i cami olan işbu davanın salâhiyet-i kaza'îyemiz dâhilinde olduğu karargir olduktan sonra devam edilen muhakeme bu kere ve intac-ı tarafeyn iddia ve müdafaat-ı istima' olunarak mahkemenin hükm-i tefhim edilmesi üzerine makam-ı iddia esas davaya taalluk eden talep ve mutalaalarının muktezasında salâhiyet-i kaza'îye mevzu bahis etmiş olmaları münasebetiyle telhisen zikr ve ityan olunur, şöyle ki: Türk Ceza Kanunun 6. maddesindeki sarahate binaen mahkememizin mevzuat-ı kanuniye itibarıyla Lotus ve Bozkurt hadisesinin ru'ıyyetine salâhiyetdâr olduğu gibi ârây-ı müellefin ve ictihad-ı ilmiye-i mevcude muktezasınca cürüm ile alakadar ve mutazarrır olan memleket olması itibarıyla de salâhiyetdârdır. Çünkü Lotus -Bozkurt hadisesi her iki kaptanın huzuruyla âsâr-ı Türk gemisinde zâhir olmuş ceraimden olmak ve müsademededen mütevellid gark ve telef-i nefis hadisesi kendisinde vuku bulan tarafın mahkemesi olmak itibarıyla salâhiyet-i kaza'îyeye zahir ve aşikârdır. Binaenaleyh Lotus-Bozkurt hadisesinde ârây-ı müellefinnin ekseriyetine tevafuk eden salâhiyet-i kaza'îyemiz hukuk-ı düvel kavaidine, Lozan muahedesi ahkâmına mugayir olmamak suretiyle karar-ı müttehizdeki isabet gayr-i kabil-i inkâr ve her suretle zâhir ve aşikâr idiği tekrar edilerek esas deavi-yi tarafeynin iddia ve müdafaatının ayrıca tedkik ve evrak-ı davanın serapa kıraat ve mütealasıyla icâbı müzakere olundukta 1926 senesi Ağustosunun birinci günü kömür hamulesiyle İstanbul limanından Mersine hareket eden Türk sancağını hamil Bozkurt Vapuru hâzır-ı bi'l-muhakeme maznûn-ı aleyhimâdan Hasan Kaptan idaresinde ve mâh-ı mezkûrun ikinci günü İzmir'den İstanbul'a hareket

¹⁴⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 16 Eylül 1926, No: 1865, s. 2

eden Fransız Bandıralı Mösyö Kolozer kumandasındaki Lotus Vapuru her iki kaptanın vermiş oldukları prova rotalarında heyeti fenniye huzurunda tanzîm edilip mûmaileyh Hasan Kaptan ile mezkûr Lotus Vapuru üçüncü kaptanı diğer maznun Jan Demons tarafından imza ve mündericatı tasdik edilen krokide muharrer olduğu üzere Ağustosun ikisinde saat yirmi üçte Sıgı Feneri açıklarında yek diğerine tesadüf eden nöbetlerinde hâzır-ı bi'l-muhakeme Hasan Kaptan ile üçüncü Kaptan Jan Demons bulundukları sırada beş ve on beş Ağustos 1926 tarihli Heyet-i Fenniye raporlarında müeyyed ve muvazzah olan Bahriye İstihzarat-ı Umumiye Müfettişi Miralay Mehmed Ali, İstanbul Muharebe kumandanı Erkân-ı Harbiye Reisi Binbaşı Şefik ve muharebe kontrol komisyonu azasından Reşat ve Türkiye seyr-i sefain işletme müdürü Burhaneddin Beylerle, Famaka Vapuru süvarisi Mister Hind ile tarafından mümzi olup kıraat edilen 13 Eylül 1926 tarihli fen raporu muhteviyatı ve hulasasında Bozkurt Vapuru manevra yapamayacak iken iskeleye çekmek suretiyle müsademe tehlikesi vaziyetini ihdas ve bu tehlikeli vaziyetten sonra müsademenin men'i zımında her iki makineyi tam yol ile geriye almak ve Lotus Vapuru için kendisine tertip eden vapurunu sancağına almak manevrasında çok geç kalmak ve düdük çalmamak ve makineyi vaktinde tam yol ile geriye almamak suretleriyle kendilerinin evvel ve ahir vuku bulan ifadelerine tetabûk etmek ve magrûk Bozkurt sefinesi mürettebatından bulunan ve muhakemece istima'i kılınan makine lostromosu Asaf ve Ateşçi Mustafa bin İbrahim ve serdümen Mustafa bin Ahmet ve güverte lostromosu Salih ile ifade-i tahririyeleri kıraat edilen Halil Efendi ve Hakkı oğlu Kadir ve İzzet oğlu Mehmet ile Lotus mürettebatından kezalik ifade-i mazbuteleri kıraat edilen ve Antuan Kamboni ve Borisyani ile mezkur Lotus Vapuru'nun yolcularından olup yine ifade-i mazbuteleri kıraat edilen deâvi vekili Kıbrıslı Feyzi'nin ve refiki Mahmut Beylerin şahadetlerine tevafûk suretiyle de mummaileyhima Hasan Kaptan ve Jan Demons'un idare ettikleri Bozkurt ve Lotus Vapurları beyninde Hasan Kaptan tarafından müsademe tehlikesi vaziyeti ihdas etmek Mösyö Jan Demons tarafından dahi Lotus Vapuru'nu sancağa almakta çok geç kalmak ve her ikisinin de gemileri makinelerinin tam yol ile geri almamak ve düdük çalmamak suretiyle Men'i-i Müsademe-i Bahriye nizamnâmesine muhalif hareket ederek müsademenin vukuuyla Bozkurt'un garkına ve malûmu'l-esami sekiz kişinin ölümüne sebebiyet verdikleri usulen sabit olmuş vekâit ve cidaniyede bu daire tahsil etmiş ise de mûmaileyhma kazanın vuku'unun men'i ve tahdidine sarf-ı mesai ettikleri ve hadise-i facianın gece vukua gelmesi ve kendilerinin de en muvaffak tedbiri ittihaz ettikleri kanaatinde idiğinin tezahürü haklarında esbab-ı muhaffife-i kanuniye ve takdiriye

olmak üzere Demons'un hakkında kanun-ı mezkurun altıncı maddesi ahkâmı ayrıca nazr-ı dikkate alınmak üzere bervechi meşruh mûmaileyhma Hasan Kaptan ve Mösyö Jan Demons'un ol vechle dikkatsizlik ve zamana riayetsizlik neticesi olarak batmak suretiyle ve deniz kazasına ve ölüm vukuuna sebebiyet vermek fiillerinin mürtekipleri olmak üzere ber-muceb-i taleb mücremitlerine ve delail-i masrûdeye karşı maznun-ı ileyhmanın yekdiğerine atf-ı kusurları ve vekil müdafaalarının beriyü'z-zimme oldukları hakkında müdafaat-ı vakaları gayri varid olduğundan reddine vicâhen ve müttefikan karar verildi.”¹⁴⁵

1.7.5. Hâkimler Heyetinin Verdiği Karar

Mahkeme her iki zanlının hafifletici sebeplerle suçluluklarına karar verdikten sonra Demons iki ay yirmi gün ve Hasan Kaptan dört ay müddetle mahkûm olmuşlardı. Karar sureti:

“Cihet-i cezaiyesi hakkında lede'l-müzakere mücremitleri karargir olan muma-ileyhma Hasan Kaptan ve Mösyö Jan Demons'un hareketleri Türk Ceza Kanununun 383. maddesinin fırka-i ahiresine muvaffak olmakla müddet-i mahkûmiyetleri mahsub edilmek üzere birer sene müddetle ağır hapse konmalarına ve kendilerinden yüzer lira ağır ceza-i nakdi alınmasına ve muma-ileyhimadan Jan Demons'un kanun-ı mezkûrun 6. maddesinin fırka-i mahsusası mucibince ceza-i asliyenin üçte biri olan dört ay indirilerek mutabıkı sekiz ay müddetle hapsine ve mücremit kararın da serd ve atıyan edildiği üzere ve muma-ileyhmanın vuku-i kazanın men'i tahsisine sarf-ı mesa'i eylemiş olmaları itibariyle kanun-ı mezkûrun 413. maddesinin fırka-i mahsusasına tevfikeyen her ikisinin ceza-i aslilerinin yarısı indirilerek Hasan Kaptan'ın 6, Jan Demons'un 4 ay ve yine karar-ı mezkûrda kabul edilen esbâb-ı muhaffife-i mahfife tedbiriyenin mevcudiyetinden dolayı 59. madde mucibince cezalarının üçte birinin dahi indirilerek Jan Demons'un 3 ay 20 gün ve Hasan Kaptan'ın 4 ay müddetlerle ağır hapse konulmasına ve mezkûr 383. madde mucibince her ikisi için takdir edilen yüzer lira ceza-i nakdiyenin dahi mevadımıza göre mucibince tenzilat-ı bi'l-icrai Hasan Kaptan'dan 33 Jan Demons 'dan 22 lira ağır ceza-i nakdi alınmasına bila isale ve bi'l-vekâle tazminat iddiasında bulunan ser dümen İsmail Efendi ve Ateşçi Ahmed ve Tahsin Bey ikinci Kaptan Hasan Efendi ve Ateşçi İsmail Hakkı veresesine verilemek üzere 38. ve 39. madde-i kanuniyenin fıkra-i mahsusası delaletiyle her iki mahkûm

¹⁴⁵ *İkdam*, 16 Eylül 1926, No: 10560, s. 1-2

aleyhima ile mesul bi'l-mal olan Messageries Maritimes Acentesi'ne izafeten Mösyö Antuan ve magrûk Bozkurt Vapuru müste'cir ve mücehhezi Ali İhsan Paşa'nın yekdiğerine kefil-i bi'l-mal olmak üzere mahkemece takdir edilen biner liradan beş bin liranın tahsile ve Ağır Ceza Mahkemesince İbrahim Ethem Bey hakkında ittihaz-ı karara mahal olmadığını ve masarîf-ı muhakemenin mahkûm aleyhinden tahsiline tayin olunan cezanın ağır hapis olması itibariyle tecil talebinin reddine vicahen ve müttefikan karar verildi.”¹⁴⁶

Bu karar mahkemeyi takip eden seyirciler tarafından alkışlarla karşılandı. Hasan Kaptan ve Mösyö Jan Demons Türk Ceza Kanunun 383. 6.¹⁴⁷, 413. ve 59. maddelerine göre yargılanmışlardı. Lotus kaptanı iki ay yirmi gün ağır hapse, Bozkurt kaptanı da dört ay hapse mahkûm oldular. Hasan Kaptan'a 33 lira, Jan Demons'a ise 22 lira para cezası verildi.

Kararı Hasan Kaptan anlamıştı. Fuat Reşit Bey de Mösyö Jan Demons'a tercüme etti. Demons bu karar sevinçle karşıladı. Hasan Kaptan ise üzgündü. Raporun aleyhine çıkacağını hiç beklemiyordu.

Uzun zamandır devam eden mahkeme böylece neticelenmiş oldu. Mahkeme kararını vererek adaleti tecelli ettirmiş oldu. Bu aynı zamanda Türk Mahkemelerinin hiçbir suretle tesir altında kalmadığını ispat etmişti.

Dava sonucu Ankara'ya akşam saatlerinde ulaştı. Bu haber Ankara'da, mahkemelerimizin şimdiye kadar görülmemiş bir davayı başarılı bir şekilde idrak ettiğini ve tam bir bağımsızlığa sahip olduğumuzu gösterdiğimiz, şeklinde yorumlanmıştır.

Kapitülasyonların kaldırılması ile adlî salâhiyetin Türk Mahkemelerince kullanılması, ilk defa Lotus hadisesi ile olmuştur. Fransa Hükümeti'nin Lozan'da bırakmak mecburiyetinde olduğu kapitülasyon imtiyazlarını, Fransız halkının ve hatta Fransız basının henüz duymamış olduğunu, bu mesele ortaya çıkarmıştır. Fakat netice, bütün dünyaya karşı Lozan muahedesi hükmünün katî bir teyidi suretinde tecelli etti. Lotus davası, dünyanın en meşhur bir davası ve kararı da devletler hukukuna ait en

¹⁴⁶ *Cumhuriyet*, 16 Eylül 1926, No: 846, s. 1-2,

¹⁴⁷ 6. Madde; Bir ecnebi Türk Ceza Kanununa asgari bir seneden eksik olmayan ve şahsi hürriyeti tahdid eden bir cezayı müstelzim cürümü ecnebi memleketinde Türkiye'nin veya bir Türk'ün zararına işlediği ve kendisi de Türkiye'de bulunduğu takdirde Türk Ceza Kanununa ceza görür. Fakat bu cezanın üçte biri indirilir ve idama bedel yirmi sene ağır hapis cezası tatbik olunur. *Akşam*, 27 Ağustos 1926, No:2827, s. 2

mühim kararı olduğu cihetle, Beynelmilel Adalet Divanı'nca, adlî salâhiyet meselesinde Lozan muahedesi hükmünün teyidi, bunu bütün dünyaya duyurmuş ve anlatmıştır. Bu itibarla Lotus davasının yalnız Türk adlî tarihinde değil, millî hâkimiyetin harice karşı teyidi noktasından da büyük ehemmiyeti vardır.¹⁴⁸

İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nin Lotus kaptanı hakkında verdiği karar Fransız gazetelerinde eleştirilere sebep olmuş, gazeteler genellikle Türkiye'nin mecburen ağır para cezası verdiğinin üzerinde durmuşlardır.

1.7.6 Hâkimler Heyetinin Kararı Üzerine Basında Çıkan Yorumlar

Falih Rıfkı “Müstakıl Adliye” adlî makalesinde: Türk Adliyesinin Lotus meselesinde her türlü siyasi baskı ve karışık politikalara rağmen Türk Kanunlarını uyguladığını, Lozan Muahedesinin imzalanmasıyla artık Türk Adliyesinin bağımsız olduğunu, bir memleketin hudutları içinde o memleket sahipleriyle yabancılar arasında vatandaşlar aleyhinde bir fark varsa o memleketin bağımsız sayılamayacağından bahsetmiştir. Yazının devamında

“...Devletin istiklâli demek evvel emirde kanunlarının istiklâli demektir. Hudutların harita üzerindeki böyle çizgisi hakkında büyük bir şey ifade etmez. Hindistan'ın da, Fas'ın da Tunus'un da kendilerine mahsus harita boyaları vardır.

Bir istiklâl muharebesi yaptığımız vakit, ne için harp ettiğimizi ve Lozan'da istiklâl istediğimiz zaman istiklâlin ne demek olduğunu biliyorduk, haritalar üzerinde mevcut imiş gibi görünmek için Sevr Muahedesi de kâfidir...”¹⁴⁹ demektedir.

Yunus Nadi ise “Hiçten Meseleler” adlî makalesinde mahkemenin verdiği bu kararı şu şekilde değerlendirmiştir:

Milli hislerle ve milli istiklâl namına ağır yaralar almak pahasına, sekiz kişinin ölümüne sebebiyet veren kaptanları tutuklayan ve daha sonra ikişer ay gibi önemsiz bir cezaya çarptıran mahkemenin verdiği bu kararı yetersiz bulmuştur. Meselenin en gürültülü bir zamanda eski kaptanlardan biri Yunus Nadi'ye müracaat ederek gürültünün fazla olduğunu ifade etmiş ve bundan yirmi beş otuz sene evvel Marsilya Limanı önünde meydana gelmiş böyle bir müsademenin neticesini anlatmıştır. Marsilya Mahkemesi o zaman iki kaptandan birini tahliye etmiş, diğerine ise beş frank para

¹⁴⁸ C. Bilsel, *a.g.e.*, s. 136

¹⁴⁹ *Hâkimiyet-i Millîye*, 17 Eylül 1926, No:1866, s. 1

cezası vermiştir. İhtiyar kaptan konuşmasının devamında:

“Bahriye kazalarının hakikaten kaza olan bu nevailerinde cürüm-ü ikâ’i kasdi mütesevver olamayacağı için onlara karşı muhakeme ananeleri başka türdür. Bizim yaptığımız muamele ile Beynelmilel müessese olan bu ananenin ihlaline bir misal verilmiş olur diye korkulur. Bilmem ama bana göre bu işte fazla ileri gidiyoruz gibi geliyor” demektedir.

Yunus Nadi, Lotus meselesinde Türkiye’nin ilk hatası olarak, tutuklanan kaptanların kefaletle tahliye imkânını ilk hamlede görüp bunun engellenmesi gerektiğini belirtmiştir Kaptanlar kefaletle serbest bırakıldığına göre La Haye’e gitmeye gerek olmadığını belirtmiş, bu sebeple de Lotus hadisesini hiçten bir mesele olarak değerlendirmiştir.¹⁵⁰

1.8. Messageries Maritimes Acentesinin Açtığı Dava

Messageries Maritimes vekilleri Lütfü Fikri ve Mehmet Emin Beyler tarafından Bozkurt’un sahipleri Naki, İbrahim Ethem, Feyzullah Veysi, Mehmet Faik, Sarı ve Aziz Beylerle Hasan Kaptan aleyhine açılan zarar ve ziyan davasının görüşülmesine Birinci Ticaret Mahkemesi tarafından başlandı. Hadise meydana geldikten sonra kazaya sebebiyet veren Lotus Türkiye’ye gelmiş ve Messageries Maritimes Kumpanyası Birinci Ticaret Mahkemesi’ne, Bozkurt’un sahipleri de İkinci Ticaret Mahkemesi’ne müracaat ederek birbirleri yüzünden uğradıkları zarar ve ziyanının karşılanmasını talep etmişlerdi. Bozkurt’un sahipleri, batmadan dolayı gemilerinin bedeli ve ölen tayfalarının diyetlerini istiyorlar, Lotus’un acentası da, Hasan Kaptan’ın yanlış manevra yapması yüzünden geminin baş tarafında vaki olan hasarın acil olarak tespit edilmesini istiyorlardı. Bunun üzerine makam-ı riyaset Tesri-i Muhâkemet Kanunu’nun özel maddesi gereği Aza Mülazımı Cemil Bey naib tayin edilmiş ve Tahmil Şirketi Fen Memuru Şükrü, liman heyet-i fenniyesinden Vahit, Ayvansaray fabrikası sahibi Vasfi Beylerden oluşan heyet-i fenniye Lotus’a giderek lazım gelen keşfi yaptılar. Gemi, Bozkurt’a çarpması yüzünden 20.000 liralık masrafa ihtiyaç gösteriyordu.

Kumpanya vekilleri bilahare aynı mahkemeye ikinci bir dilekçe vererek, Bozkurt’un sahipleri ile Hasan Kaptan’dan 20,000 lira zarar ve ziyan talep ettiler. Bu suretle başlayan dava, sonradan mezkûr mahkeme tarafından görülmeye başlandı. İlk

¹⁵⁰ *Cumhuriyet*, 19 Eylül 1926, No: 849, s. 1

celsede Müddeî-i aleyheler, Müddeînin, bir Fransız olması sebebiyle kefaletname ibraz etmesi lazım geldiğini ileri sürdüler ve mahkemede bu talebi kabul ile Lotus Kumpanyası'nın öncelikle 500 liralık kefalet göstermesini kararlaştırdı. Bunun üzerine kefaletname ibraz edildi. Müddeî-i aleyhe vekilleri bu defa da kendilerinin İkinci Ticaret Mahkemesi'nde aynı mahiyette müteakıl bir davaları olduğundan bahsettiler. Fakat heyet, mahkemenin devamına karar vermiş ve Aza Mülazımı Sadık Sami Bey'i naib tayin ederek suçlunun tayinini bilirkişiye havale etmiştir. Her iki taraf da bilirkişi seçimi için müzakere yapmaktaydı. Mahkeme bunların ittifakla karar vermesinden sonra başlayacaktı.¹⁵¹

1.9. Jan Demons'un Türkiye'den Ayrılışı

Fransız Hükümeti'nin ve gazetelerinin, Türkiye'de tutuklu bulunan Jan Demons'a iyi bakılmadığından ve hatta kendisinden yemek ücreti olarak muayyen bir miktar para bile alındığından bahsederken, tahliyesinden sonra kendisiye görüşen Cumhuriyet gazetesi muhabirine Jan Demons tam aksini söylemekteydi:

"—Tevkifhanedeki vaziyetimden çok memnundum. Bi't-tabi şimdiki halden daha ziyade memnunum. Çünkü tahliye edilmiş bulunuyorum. (Bunun üzerine mumaileyh bir sığara istemiş ve bir gazeteci tarafından kendisine sığara verilmiştir. Jan Demons bunu yakmak için kibrit aradığı sırada yanındaki jandarma derhal ateşli sigarasını uzatmıştır.) Hasan Kaptan ile bu hadise dolayısıyla tanıştık. Fakat herhalde iyi arkadaş olduk."¹⁵²

Bundan başka Marsilya'da yayınlanmakta olunan Lomarseyibe Gazetesi muhabiri Mösyö Jan Rober, İstanbul'da tutuklu bulunan Lotus kaptanı Mösyö Jan Demons'u ziyaret edip O'nun ve bulunduğu tevkifhanenin durumu hakkında Lamartin Vapuru süvarisi ile bir mülakat yapmıştı. Bu mülakatta Lamartin süvarisinin sarf ettiği sözler Fransa'da Türkiye ve mahkeme hakkındaki aleyhtar propagandaya en güzel cevaptı:

"—Vapurum Türk sularında bulunduğu sırada Kaptan Demons'u görmek üzere karaya çıktım. Bi'l-müşkülât bu kıymettar zabite takrip ettim, bu zabıt Jan Demons'tur. Kendisi İstanbul tevkifhanesinde hususi bir tarzda muameleye tabi tutulmaktadır. Kendisine yalnız olarak bir oda tahsis edilmiş olup arzu ettiği herhangi bir zamanda

¹⁵¹ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1926, No:854, s. 3

¹⁵² *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1926, No:845, s. 1

dostlarını kabul edebilmektedir. Kendisine arzu edildiği kadar gazete ve kitap götürülmektedir. Tevkifhane Müdürü beyin Jan Demons hakkında centilmence ve gayet dürüst muamele etmekte olduğunu söylemeyi kendime bir borç telakki ederim."¹⁵³

Jan Demons 21 Eylül'de Messageries Kumpanyası'na ait bir vapur ile Fransa'ya hareketinden evvel tercümanı Fuat Raşit Bey ile birlikte tevkifhaneye gelip Müdür Ziya Beyi görmek istemiş ancak bulamayınca Türkçe olarak hazırlattığı mühürle bir teşekkürname bırakmıştı:

“Ziya Bey Efendiye

Muhterem Efendim,

Memleketime avdetim dolayısıyla bugün bir teşekkür ve vedaya geldim. Maalesef sizi bulamadım. Minnettarlığımı bu vesile ile de arz eylemeyi bir vazife telakki ederim. Tekrar teşekkürlerimi takdim eder ve hissiyat-ı imkânemin kabulünü istirham ederim efendim.”

Lotus kaptanı Jan Demons bu mektubu bıraktıktan sonra akşam saatlerinde memleketine gitmek üzere yola çıktı.”¹⁵⁴

¹⁵³ *Hâkimiyet-i Milliye*, 23 Eylül 1926, No: 1872, s. 3

¹⁵⁴ *Cumhuriyet*, 24 Eylül 1926, No:854, s. 3

BÖLÜM II

2. LA HAYE ADALET DİVANİ'NA GİDİŞ KARARI

Bozkurt-Lotus Davası'nda, Türk Hükümeti'ni müdafaa etmek üzere La Haye'e gidecek olan heyet, Fransa'nın teşebbüsüne göre hareket edecekti. Mahkeme kararını vermiş olduğundan, Fransa La Haye'e gitmekte ısrar ederse, Adalet Divanı'na gidecek Türk ve Fransız heyetleri Paris'te veya Cenevre'de bir araya gelerek tahkimnameyi imzalayacaklardı.¹⁵⁵

Türk mahkemesi, bu olayı Temmuz ayında yürürlüğe giren yeni ceza kanununun 6. maddesine dayanarak tatbik etmişti. Bu maddede: Bir ecnebi tarafından, ecnebi memleketinde Türk veya Türkiye aleyhine cezayı gerektiren bir cürüm işlenir ve o ecnebi, Türkiye'de bulunursa yargılanabilir. O halde kendisinin mahkemeye celp ve muhakeme edilmesi, o cürüm yüzünden zarar görenlerin şikâyetlerine bağlıdır. Fransız Kanunlarına göre, iki gemi arasında meydana gelen müsademe sonucunda, davacı davasını dilerse dava açılan yerde, dilerse iki gemiden herhangi biri bir Fransız limanına geldiği taktirde oranın mahkemesine ikame etmekte muhtardı. Gidilen limanın, geminin zaten gideceği bir liman olup olmaması muallâktı.¹⁵⁶

Bozkurt-Lotus Davasının Türkiye'deki kısmı artık bitmişti. Sıra La Haye'de yapılacak müdafaaaya gelmişti. Artık herkes Türk Medenî Kanunun mimarı Adliye Vekili Mahmut Esat Bey ve arkadaşlarının, burada yapacakları savunmayla başarılı olmasını bekliyordu.

Mahmut Esat Bey, La Haye'e gitme konusunda herkesi ikna etmeye çalışıyor ve bu meselede geri çekilmenin hem milletler arası itibarı sarsacağını, hem de Lozan'da bin bir müşkülâtla kaldırılan adlî kapitülasyonlara Türkiye kapılarını yeniden aralamak olacağını söylüyordu.

Mahmut Esat Bey, Türkiye'nin hakkını savunmak için La Haye Adalet Divanı'na gidilmesi gerektiğini Mustafa Kemal Paşa'ya şöyle anlatmıştır:

“Bir gün Atatürk ve İnönü beni nezdlerine çağırdılar. Meseleyi bir daha izah etmemi emrettiler. Anlattım ve sözlerimi şöyle tamamladım:

¹⁵⁵ *Akşam*, 21 Eylül 1926, No: 2852, s. 1; *Akşam* 22 Eylül 1926 No: 2853, s. 1; *Ahenk*, 22 Eylül 1926

¹⁵⁶ *Cumhuriyet* 22 Eylül 1926, No: 852, s. 2

—Paşam, La Haye Adalet Divanı'na gidelim. Kimin haklı orada meydana çıksın. Ben hakkımızdan eminim. Müsaade ederseniz davamızı ben müdafaa edeceğim. Kaybedersem memlekete bir daha dönmem. Fakat kazanacağız. Hem Adalet Divanı önüne gitmeden Fransızların dediğini yapacak olursak Fransız devletinin tehditleri karşısında boyun eğmiş olacağız. Bu da onlara diğer meselelerde aynı tehditleri öne sürmek cesaretini verecektir. Hâlbuki La Haye Divanı'na gidersek davayı kaybetsek dahi şeref ve haysiyetimiz zedelenmez. Zira milletlerarası bir mahkemenin hükmüne uymak şerefsizlik değil bilakis büyük şereftir. Bu sözlerim üzerine:

—Güle güle git. Kazanacaksın. Kazanmasan da memleket seni bağrına basacaktır, dediler”¹⁵⁷.

Lotus kaptanı davası dolayısıyla Fransa tarafından ortaya çıkarılan ihtilafı La Haye Adalet Divanı'nda tetkik için Türk Hükümeti'ni temsil etmek üzere tayin edilen Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Ankara'dan ayrılarak İstanbul'a hareket etti. İstanbul'da bulunan Kastamonu Mebusu Yusuf Kemal Bey ve Hariciye Hukuk Müşaviri Veliyüddin Beyler müşavir sıfatıyla ve Raşit Nuri Bey de kâtip sıfatıyla heyete katıldılar.¹⁵⁸ Ankara'dan ayrılırken Mahmut Esat Bey'e herkes, özellikle Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey, başarı temennilerinde bulundular.

La Haye Adalet Divanı'na gidiş kararı üzerine Yunus Nadi “Türk Nokta-i Nazarı” başlıklı yazıyı kaleme almıştır. Bu yazısında: Davanın Türk Kanunlarına göre incelenebileceğini, Türk Mahkemesinin davayı yeni kabul edilen kanunun 6. maddesine göre değerlendirdiğini belirtmiştir. Ayrıca Devletler Hukukuna göre Türkiye'nin haklılığını gösteren belgelerin hazırlanmış olduğunu ve Fransızların bitmeyen şikayetlerine yine Fransız kanunlarıyla örnekler vermiştir. Fransız hukukuna göre iki gemi arasında bir kaza meydana geldiği takdirde davacı davasını isterse kendi memleketinde, ya da iki gemiden biri Fransız Limanına gelirse buradaki mahkemelerde bakılırdı.

Yunus Nadi yazısının devamında Bozkurt ile Lotus Vapurlarının karşılaştırmasını yapmıştır. Lotus'un batması halinde yapılacak uygulamanın bu şekilde olmayacağını, Fransa'nın böyle bir kazayı daha geniş bir mahiyette ele alacağını belirtmiştir.

¹⁵⁷ Nihat Erim, Adliye Dergisine Ek Mahmut Esat Nüshası, 1944, sayı, 1, s. 59-60

¹⁵⁸ Hâkimiyet-i Milliye, 20 Eylül 1926, No:1869, s. 1

“...Bu noktada her şeyden evvel aranacak olan Türkiye Adliye Vekili’nin bu davanın tahrikini talep edip etmediğidir; Çünkü bu emir olmadan Müddeî-i umûmîlik bu hadisede davayı tahrik etmek hakkına haiz değildir, Bozkurt’ta telef olan Türklerin mirasçılarına gelince onlar Bozkurt’un gark olduğunu hükümetten evvel öğrenemeyecekleri gibi gark keyfiyetini ve gemilerin telef olup olmadığını farz-ı mahal hükümetten evvel öğrenseler de Lotus kaptanının hükümetçe tevkif edildiğini de hükümetten evvel bilemezler. Bu işte müstenid-i dava ceza kanunumuzun altıncı maddesinde ‘Bu davanın rü’yeti ancak Adliye Vekilinin talebine veya mutazarrır olanların şikâyetine bağlıdır’ denilmektedir. Böyle bir davayı tahrik ettirip ettirmemekte istisnaen salâhiyet sahibi olan Adliye Vekili ve binaenaleyh hükümet bu davanın Türk Mahkemelerinde rü’yetini iltizam etmiş, şu halde mahkemede işe bihakkın vaz-ı yed etmiştir.”

Yunus Nadi, Türk Hükümeti’nin kaza hakkındaki çalışmalarını ise şöyle değerlendirmiştir:

“...Aynı hâdisede Bozkurt Fransız, Lotus Türk olsa idi ve Türk olduğu mefrûz Lotus, Fransız olan Bozkurt’un işini bitirse idi, davacılar Fransız olacaktı. O zaman Fransız hukûkiyâtına göre davacılar Fransız mahkemesine gidecek, bir, beş, on Türk aleyhine davayı açacak ve Fransız mahkemesi kendini kanunî merci addederek davayı alacak ve Türk olan maznunları getirtebilsin getirtemesin, elde etmiş bulunsun bulunmasın davaya bakacaktı. Bu, böyle; bunu kendi mevzuatları, kendi ictihâdları söylüyor. Ama davacılar Türk ise Türkler Adliye Vekili’nin davaya bakılmasını münâsib görmesinden bi’l-istifade kendi mahkemesi olan aynı mahkemeye gidip kendi şahsî haklarını da aramış ve ele geçmeyen değil, geçmiş olan Fransız kaptanının aleyhine dava açmışlar; fakat mademki davacı Türkiye ve Türk’dür, mahkeme Türk mahkemesi olduğu halde mücrimin olduğu Fransız olduğunu düşünerek davaya bakamasın. İşte Fransızlar, o meşhur Paris gazetelerinin ve nihayet Fransız Hükümeti’nin istediği bu. Bunun akıl ve hikmet ve mantık ve fazilet ile te’lîfi mes’eledir; bunu istiklâl ve asrî devlet mefhumlarının katiyen kabul edemeyeceği meydandadır; iş nihayet bu şekli alınca buna hiçbir Türk’ün razı edilemeyeceği daha dün ispat edilmiş bir davadır. Büsbütün hücceti olarak Lozan Muahedenamesi imzalanmıştır: Türkler istiklâl ve hak bahislerinde herkesle birdir ve bu ancak budur.

...Muhakeme tabi Adliye Vekili’nin talebine veya hukuk-ı şahsiyenin şikâyetine müsteniden başlamış olması itibariyle Türk Hükümeti’nin hakka, Türk ve Türklüğün

menfaatlerine ve bütün hukukî esâsâta mugayir olarak mahkemeye müdahalesini istemek ne demektir? Hem iş bir kere kanunun hükmüne Tefvikan Adliye Vekili'nin talibiyle başladıktan sonra bunu artık Adliye Vekili değil Başvekil dahi durduramaz. Kanun öyle bir hak tanımamıştır. Mahkemede idare ve siyaset yoktur, olamayacaktır; orada yalnız hak aranır. Bunu aramak için kendisine salâhiyet lâzımdır. O da bu meselede Adliye Vekili tarafından talep sebk etmiş olmasıyla hâsıldır.

Türk Hükümeti'ni kendi mahkemesine müdahaleye sevk eden Fransa bunu filan hâkimin 'güya ictihâdına' istinat ettirebilmek istiyor ki bu hâl hiç olmazsa insaf ve adalet hisleriyle; civânmerdlik fikirleriyle ve nihayet hak ve adalete hürmet şî'ârı ile imtizâc edemez. Hem Lozan Muahedesi'ni Fransa imzalamamış mıdır? Kanunu bir mümsike müstenid bulunmadığı halde mücerred Fransızlık menfaatine olarak isti'âb kâbilinden kalmış olan, hepsi şu bî-çâre 14. maddenin¹⁵⁹ şümûlüne ite kaka sokulan Fransız hâkimlerinin bu kâbil aykırı ictihâdlarına dair meseleleri burada tarih ve numaralarıyla ve hülleten yirmiye otuza kadar saymak kâbildir. Yani davacı Fransız olursa Fransız gemisi ile müsademe eden herhangi bir ecnebi geminin kaptanını, sahibini, mücehhizini ve sairesini Fransız mahkemesine giderek bu kaptanı veya gemi sahibini ve mücehhizi Fransa toprağında bulunmadıkları halde kendilerini Fransız mahkemesinde muhakeme ve mahkûm ettirebileceklerdir. Bu günkü Lotus hâdisesinde ise iş ayrı bir zaviyeden aks ediyor! Davacı Fransızdan başka bir milletten ise mücrim olması muhtemel olan Fransızı kendi memleketinde bulunduğu halde de ondan dava edemeyecekmiş.¹⁶⁰

Yunus Nadi yazısının sonunda, Fransa'nın kanunlarını bütün ülkelere aynı ciddiyetle ve aynı şatlar altında uygulanması gerektiğini, Türkiye'ye yaptıklarını İngiltere'ye, Amerika'ya ya da İtalya'ya yapamayacağını söylemektedir. Fransa Türkiye'yi hiç olmazsa hiçbir devletten aşağı olmayacak derecede haysiyetine sahip ve bu haysiyetini can-feda bir derecede kıskanır olarak öğrenmemişse çok yazıktır demektedir.

Mahmut Esat Bey, İstanbul'da gazetecilerle yaptığı konuşmada, Fransız basınının asılsız haberleriyle ilgili şunları söylemiştir: Türk Adliyesi en medenî ve hukuk sahasında en ileri milletlerin kanunlarıyla, teşkilatıyla ve zihniyetiyle

¹⁵⁹ 14. madde aynen şudur: 'Fransa'da ikamet etmeyen ecnebi, bir Fransız ile Fransa'da akd ettiği borçların edası için Fransa mahkemelerine celp olunabilir; Fransızlara karşı ecnebi memleketinde akd ettiği borçlardan dolayı akd ettiği Fransa mahkemelerine davet edilebilir.' *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1926, No: 852, s. 2

¹⁶⁰ *Cumhuriyet*, 22 Eylül 1926, No: 852, s. 1-2; *İkdam* 22 Eylül 1926, No: 10566, s. 1

donanmıştır. Böyle görmek ve bu şekilde anlamak lazımdır. Dava bu esasa göre idare edilmiştir.¹⁶¹

La Haye'e gidecek Türk heyeti, 23 Eylül'de Sirkeci'den, Şark Ekspresiyle Cenevre'ye hareket ettiler.¹⁶² Heyeti 27 Eylül'de Cenevre'ye ulaşmıştır.¹⁶³ Türk heyeti, Cenevre'de Fransız heyetiyle birlikte tahkimnameyi imzalayıp, La Haye Adalet Divanı'na vereceklerdir. Mahkeme heyeti, muhakeme gününü belirledikten sonra heyetleri çağıracaktır.

Türk Hükümeti'nin La Haye hakem mahkemesine müracaat etmeye karar verdiği zaman, Heyet-i Hâkimiye bir Türk hâkimin de katılmasını teklif etmiş ve bu teklifi kabul edilmiştir. Hükümet mezkûr azalığa İstanbul hâkimlerinden Fevzi Daim Bey'i tayin etmiştir.

La Haye'e gitmek üzere İstanbul'a gelen Cemil Bey Cumhuriyet Gazetesi'ne yaptığı beyanatta: Tahkimnamenin Paris'te tasdik edildiğini, La Haye Beynelmilel Adalet Mahkemesi'nin Haziran ayında toplanacağını bildirmiş, mahkemede Türkiye adına aza olarak Feyzi Daim Bey'in bulunacağını ve Mahmut Esat Bey'in bizzat müdafaa edeceğini söylemiştir.¹⁶⁴

Fransızlarla Paris'te imzalan tahkimname ile, mahkemeye sorulmak üzere şu sorular belirlenmişti:

1-Türkiye Lotus kaptanını tevkif etmekle hukuk-ı düvele tecavüz etmiş midir, etmiş ise hukuk-ı düvelin hangi prensiplerine tecavüz etmiştir?

2-Türkiye'nin hukuk-ı düvele tecavüz etmediği kabul edildiği takdirde Lotus vapuru üçüncü süvarisi kaptan Demons'a vereceği tazminat nedir?

¹⁶¹ *Hâkimiyet-i Milliye*, 22 Eylül 1926, No: 1871, s. 1; *Akşam* 23 Eylül 1926 No: 2854, s.1

¹⁶² Heyet Cenevre'de birkaç gün kalacak ve orada tarafeyn murahhasları ile tahkimnâme imzalayacaklardır. Müteakiben La Haye hareket olunacak ve orada mesele divan adaletine arz olunacaktır. *Cumhuriyet*, 23 Eylül 1926, No: 853, s. 1; *İkdam* 23 Eylül 1926, No: 10567, s. 1; *Akşam* 24 Eylül 1926 No: 2855, s.1; *Vakit* 24 Eylül 1926, No: 3136, s. 1

¹⁶³ *Akşam*, 27 Eylül 1926, No: 2858, s. 1; Cemil Bilsel heyetimizin İsviçre'deki bir anısını şöyle anlatmıştır: 1926 yılında Cenevre'ye gittiğimizde İsviçre Medeni Kanununu yazan Prof. Huber'in mezarını ziyaret etmeyi ve bir çelenk koymayı kararlaştırdı. Bunu Türk Milletinin İsviçre'ye karşı şükran göstergesi olarak düşünmüştü. Sırf bunun için Bern'e gittik. Elçimiz de beraberdi. Huber'in nerede gömülü olduğunu o öğrenecekti. Üniversiteden aldığı malumat üzerine mezarlığa gittik. Mezarlık bürosu bize Huber'in mezarı olmadığını cesedin vasiyeti üzerine yakılmış ve külünün atılmış olduğunu söyledi. Mahmut Esat çok üzüldü. Çelengi külün atıldığı çam ağacı altına bırakmak meselesi konuşulurken bana dikkatinin şu yeni delilini verdi: Hocam, üniversitenin burada gömülü olduğunu söylediği Prof. Huber belki başka bir Prof. Huber'dir. Hukukçu profesör yanmaya gömülmeyi tercih eder. Bir kere bizde araştıralım dedi. Tekrar sorduk. Orada yakılan Profesör Huber'in tabiyeci olduğunu bizim aradığımız hukukçu Huber'in şehrin öbür tarafındaki mezarlıkta gömülü bulunduğunu öğrendik ve oraya gidip çelengi koyduk. C. Bilsel, *Adliye Dergisine* ek Mahmut Esat Nüshası, *Sa. 1, 1944*, s. 49

¹⁶⁴ *Hâkimiyet-i Milliye*, 14 Kanun-ı Sani 1927, No: 1871, s. 1

Mahkemenin birinci suali, Türkiye'nin lehine hallededeceği ve bin netice ikinci sualde cevap vermiş olacağı şüphesiz addedilmekteydi. Zira heyet-i hâkimimiz biri İsviçreli diğeri İtalyan olmak üzere beynelmilel muteber iki hâkimin rey ve mütalaasını almıştı. Bunların cevapları bir muhtıra ile mahkemeye verilecekti. Bu hâkimler hazırladıkları raporlarda Türkiye'ye hak vermektedirler.¹⁶⁵

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Cenevre'de Türk tezini Fransa'ya kabul ettirdikten sonra Türkiye'ye döndü. İstanbul'da gazetecilere Bozkurt-Lotus Davası ile ilgili bazı açıklamalarda bulundu:

Mahmut Esat Bey Cenevre'de bir tahkimname imzalandığını, La Haye Adalet Divanı kararını verinceye kadar:

1. Bozkurt-Lotus Davası Türk kanunları mucebince tabi seyrini takip edecektir.
2. Bu kararın neticesi ne olursa olsun Türkiye hiçbir Fransız müessesesine veya Fransız Hükümeti'ne maddî veya manevî teslimiyet ile mükellef olmayacaktır.

Mahmut Esat Bey, La Haye'de görüştüğü hukuk âlimlerinin hepsinin davayı desteklediğini söylemiştir. Kapitülasyonlara alışık olanlara, Lozan Antlaşması mucebince ihdas olunan yeni vaziyetle, istiklâlimizden taviz vermeyeceğimizi, Türk milletinin eski devirlerle ilgili en küçük bir ananenin iadesini kabul edemeyeceğini söylemişti. Bu kadar hassasiyet gösterilen bir meselede verilecek en ufak bir tavizin milletin hâkimiyeti hesabına çok acı tahammüllere sebebiyet verebileceğini, hür milletlere yapılan muamelenin Türkiye'ye de yapılması gerektiğini belirtmiştir.¹⁶⁶

¹⁶⁵ *Hâkimiyet-i Milliye*, 19 Kanun-ı Sani 1927, No: 1871, s. 3

¹⁶⁶ Fransızlar eğer davayı kazanırlarsa Mahmut Esat Bey'den bayraklarını selamlamalarını istemişlerdir. *Cumhuriyet*, 22 Teşrinievvel 1926; No: 883, s. 2, Falih Rıfkı Atay Çankaya adlı kitabında tahkimnamenin imzalanışını şöyle anlatmıştır: Fransa ile aramızda bir Bozkurt hâdisesi çıktı idi. Bin türlü tartışmadan sonra işi La Haye mahkemesi kararı ile halletmekte mutabık kalmıştık. Adalet Bakanı rahmetli Mahmut Esat ve bir arkadaşı İsviçre'ye gittiler. Orada meşhur Fransız hukukçusu Fromageot ile buluşacaklar ve bir tahkimname hazırlayacaklardı. Meselenin en nazik tarafı da bu tahkimname idi. Fromageot öyle şartlar ileri sürmüştü ki eğer tahkimname bu şartlar üzerinden yapılırsa, davayı kaybedeceğimize asla şüphe yoktu. Bizimkiler bir uzlaşma çaresi bulamamışlar. Dış Bakanlığı vasıtası ile Atatürk'e durumu anlatmışlardı. Geldikten sonra bize hikâye ettiğine göre Mahmut Esat tamamiyle ümitsiz, yatak odasına çekilmiş bekliyordu. Bir tesadüf olarak Hâkimiyet-i Milliye gazetesine ait bir iş için Siirt Milletvekili Mahmut'la beraber Çankaya'ya gitmiştik. Rahmetli lider yemek salonundaki ocağın başında kitap okuyordu. Bizi dinlemeğe başladıktan biraz sonra Dış Bakanlığından geldiler. Mahmut Esat'ın şifresini kendisine verdiler. Sabırla, uzun uzun dinledi. Düşündü, taşındı. Fromageot'un şartlarını âdeta tersine çeviren bir telgraf dikte etti. Sonuna da, eğer Fransızlar buna razı olmazlarsa Türk heyetinin hemen geri dönmesine dair bir cümle ilâve etti. Konuşmamızı bitirmiş, Mahmut'la beraber yola çıkmıştık:- Canım, dedim, Paşamızın dehasına şüphe yok ama hukukçu da değil. Atatürk'ü benden daha önce tanımış olan Mahmut:- Öyledir o dedi. Ertesi gün tahkimnamenin Atatürk'ün diktesine göre yapılmasına Fromageot'un razı olduğu haberi geldi. Meclis pek neşeli idi. Dayanamadım: Bir gün önce kendisinden ayrıldıktan sonra Mahmut'la aramızda geçen konuşmayı olduğu gibi anlattım. Güldü: - Doğrudur, dedi, ben hukuk pek bilmezsem de, Bozkurt için Fransa'nın Türkiye ile bir mesele çıkarmayacağını bilirim. Falih Rıfkı Atay, *Çankaya*, İstanbul, 1969, s. 557-558, Mahmut Esat Bey La Haye'den döndükten sonra İstanbul erkân-ı adliyesine Büyüka'da bir ziyafet vermiştir. Mahmut Esat Bey, ziyafetten sonra Ankara'ya dönmüştür. *Cumhuriyet*, 24 Teşrinievvel 1926; No: 885, s. 2; 25 Teşrinievvel 1926; No: 886, s. 1-2; 27 Teşrinievvel

2.1. La Haye Adalet Divanı

La Haye Adalet Divanı, Hollanda'nın La Haye şehrinde bulunduğu için, çoğunlukla bu isimle tanınmaktadır. Birleşmiş Milletlerce kurulmuş olup, onun faaliyetleri ile ilgili olarak görev yapmaktadır. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu ve Güvenlik Konseyi, bir listeden görev yapacak çeşitli uyruklu 15 hâkimi (11'i asil, 4'ü yedek) seçerler. Bu üyeler, Milletler Cemiyeti konseyi kurulu tarafından dokuz yıl için seçilirlerdi. Süre sona erdikten sonra yeniden seçilebilirlerdi. Divanda bir ülkeden ancak bir hâkim bulunur. Seçilen Divanda alınan kararlar, kendisinin yetkisini tanıyan devletlerce geçerlidir. Divan toplantılarında bir antlaşmanın tefsiri, devletler hukukunu ilgilendiren her konu, milletlerarası bir taahhüdün çiğnenmesi ile ilgili konular, taahhüdün bozulmasından dolayı doğacak olan tazminatın şekil ve miktarının tespit edilmesi gibi ihtilaflı hususlara bakılır ve karar alınır. La Haye Adalet Divanı'na anlaşmaya varılamayan konularla ilgili, devletler müracaat edebildiği gibi, Birleşmiş Milletler Anayasası'nın Divana başvurabilmesi için müsaade ettiği kuruluşlar da istekte bulunabilirler. Birleşmiş Milletlerin bir kuruluşu olan La Haye Adalet Divanı, bütün anlaşmazlıkların barışçı yollarla halledilmesini sağlamaya çalışır ve çarelerini ilgili devletlere bildirir.

La Haye Adalet Divanı, yılda en az bir toplantı yapmak ve kararlarını, gerekçeleriyle bildirmek zorundadır. Divanda üyesi olmayan devletler arasında anlaşmazlık çıktığı takdirde, 31. madde, bu devletlerin kendi hâkimini doğrudan doğruya seçmesini ve bu hâkimin, dava süresince toplantıya katılmasını öngörüyordu. 1930'da seçilen ve görevleri 1939'da sona eren son dokuz üye yeniden seçilmeyince, Adalet divanı Milletler cemiyeti tarafından lağvedildi (18 Nisan 1946 kararı). Birleşmiş Milletler teşkilatı, Divan'ın yerine Milletlerarası Adalet divanını kurdu.

2.1.1. Türkiye İle Fransa Arasında Yapılan Tahkimname

Bozkurt ve Lotus Vapurları arasında 2 Ağustos 1926 tarihinde meydana gelen müsademe sonucu ortaya çıkan yargılama hakkı meselesinin halledilmesi için uluslararası Adalet Divanı'na havale edilmesi hususunda, Fransa ve Türkiye hükümetleri tarafından divana verilen salâhiyetlere istinaden aşağıdaki tahkimnamenin maddeleri her iki ülke tarafından kabul ve tasdik edildi. Buna göre:

1. Türkiye açık denizde Fransız Lotus Vapuru ile Türk Bozkurt Vapuru arasında, 2 Ağustos 1926 tarihinde meydana gelen kaza sebebiyle Fransız Vapurunun İstanbul'a gelmesiyle birlikte Türk kaptanı ile birlikte Lotus'un kaza esnasında vardiyada bulunan kaptanı Demons aleyhinde sekiz Türk yolcu ve tayfasının ölümü sebebiyle Türk kanunları mucebince cezaî takibat yapmakla, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Mukavelenamesinin on beşinci maddesine mugayir hareket etmiş midir, eğer etmiş ise bu esaslar nelerdir?

2. Cevap tasdiki mahiyette olduğu halde bundan beynelmilel hukuk esasları mucibince, mali bir tazminat icap ediyorsa Demons'a verilmesi gereken tazminat miktarı ne kadardır?¹⁶⁷

Türkiye ile Fransa tahkimnameyi imzalayarak Daimi Adalet Divanı'na vermişlerdir. Tahkimnamenin metni her iki tarafça Adalet Divanı Başkitabetine teslim edilecek ve Divan'ın davayı kabul etmesinden sonraki iki ay içinde taraflar birbirine muhtıralarını ve bunu takip edecek üç ay içinde de tamamlayıcı iddianamelerini birbirine teslim edeceklerdir. Adalet Divanı'nın bütün safahatı Fransızca cereyan edecektir.

Divan'dan, kendi esas nizamnamesinin 48. ve hususî nizamnamesinin 32. maddeleri ahkâmına göre karar vermesi istenecek, ancak burada söz konusu edilmeyen hususlarda Divan'ın esas nizamnamesi hükümlerine tabi olunacaktır. Tahkimname, her iki tarafın tasdikine tabi olacak ve tasdik edilmiş nüshalar Paris'te dava temsilcilerine verilecektir. Bu şartlarda mutabık kalınan tahkimname, Cenevre'de 12 Teşrinievvel 1926 tarihinde iki nüsha olmak üzere tanzim edilmiştir.¹⁶⁸

Divan'a önce Fransızların hazırladığı metne uygun olarak şu soru sorulacaktı:

“Türkiye kaptan Demons'u tevkif etmekle devletler arası hukuka uygun hareket etmiş midir?” Fakat Türkiye'nin itirazı ile soru şu şekilde soruldu: “Türkiye kaptan Demons'u tevkif etmekle devletler arası hukuka aykırı hareket etmiş midir?”

Mahmut Esat Bey, burada ince zekâsını kullanarak Türkiye'nin “uygun” hareket ettiğini ispat gayreti içine gireceğine, yükü Fransa'nın üzerine yüklemiş ve Fransa, Türkiye'nin “aykırı” hareket ettiğini ispat etme derdine düşmüştür.¹⁶⁹

¹⁶⁷ *Cumhuriyet*, 19 Kanun-ı Sani 1927, No: 970, s. 3

¹⁶⁸ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 1; Mustafa Balcıoğlu, *Bozkurt-Lotus Davası*, Ankara, 2003, s. 4

¹⁶⁹ M. Akzambak, *a.g.e.*, s. 253; Lotus meselesinde Türkiye'yi Divan'da temsil etmesi Feyzi Daim Bey tayin

Neticede Türkiye ile Fransa heyetlerinin üzerinde mutabık oldukları 12 Teşrinievvel 1926 tarihli tahkimname 4 Kânunusani 1926 tarihinde beynelmilel Sulh Mahkeme-i Daimisine tebliğ edildi.¹⁷⁰

Bozkurt-Lotus Vapurlarının müsademesinden dolayı Fransız Hükümeti ile düzenlenen sözleşmenin Türkiye tarafından kabulüne dair kararname:

"Bozkurt-Lotus Vapurlarının müsademesinden dolayı Fransa Cumhuriyeti ile aramızda mütehaddis salâhiyet meselesine muvafakat-ı tarefeyn ile Beynelmîlel Daimi Divan-ı Adaletle tevdi edilmiş olduğuna mütedair haiz-i salâhiyet murahhaslar arasında tanzim olunan ve Hariciye Vekâletinin fi 25 Teşrin II. 926 tarih ve 313 numaralı tezkiresiyle teklif edilen Tahkimname İcra Vekilleri Heyeti'nin fi 24 Teşrin II. 926 tarihli içtimasında bit tetkik tasvip ve kabul olunmuştur.

Fi 24 Teşrinisani [1]926

Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal ¹⁷¹

2.1.2. Türk Muhtırası

Türkiye, 2 Ağustos 1926'da Bozkurt-Lotus Vapurları arasında meydana gelip, Türk Vapurunun batması ve 8 Türk vatandaşının ölümüne sebep olan kazadan dolayı 24 Temmuz 1923 tarihli İkamet ve Salâhiyet-i Kazaiye Mukavelenamesi'nin 15. maddesine dayanarak Fransız Kaptan Demons'u yargılama hakkı olduğunu, Fransa'da Türkiye'nin böyle bir yargılama hakkı olamayacağını ileri sürmüştü.

Türk heyeti Divan'a sunduğu muhtırada Fransa ile yapılan tahkimnameye uygun olarak şu taleplerde bulundu:

Türkiye İkamet ve Salâhiyet-i Kazaiye Mukavelenamesi'nin 15. maddesine istinaden Demons'u yargılamıştır, böylece Türkiye beynelmilel hukuk esaslarına aykırı mı hareket etmiştir, ettiyse bu esaslar nelerdir? Şayet Türkiye yargılama hakkına sahip değilse, Demons'a tazminat ödemeli midir, ödeyecekse bunun şekil ve miktarı nedir?

Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesiyle beyan edilen Tahkimnamenin mukaddemesi ve birinci maddesinden istintac olunduğu gibi Bozkurt ile Lotus arasındaki müsademeye müteakip takibat yapmakla Türkiye'nin salâhiyet-i hududunu

edilmiştir. *Cumhuriyet*, 14 Kanun-ı Sani 1927, No: 965, s. 2

¹⁷⁰ Beynelmîlel Daimi Adalet Divanı Bozkurt-Lotus meselesini resmen görüşmeye başladı. Mahkemeye gelecek haziranda başlanacaktır. *Vakit*, 7 Kanun-ı Sani 1927, No: 3240, s. 1

¹⁷¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Fon Kodu: 030.18.01 Yer No: 021.71.17

tecavüz edip etmediğini bilmek için, vaki hareketinin mevcut ve halen muteber beynelmilel hukuk esaslarına muhalif olup olmadığının tespiti lazım gelir.

Beynelmilel esaslar nelerdir? Bu hususta müteessıs ve meri bir beynelmilel esas mevcut mudur ve Türkiye bu esasa muhalif hareket etmiş vaziyetinde midir?¹⁷²

Türkiye 15. maddeye dayanarak şu sonuçları çıkarmıştı:

1. Muhtelif milletlere ait iki gemi arasında açık denizde meydana gelen müsademeler için derpiş edilen bütün haller zikredildiği gibi Türkiye'nin lehinedir.

2. Devletlerin cezaî salâhiyeti hususunda tatbik edilmekte olan üç tarzın üçü de Türkiye lehine tatbik edilebilir.

3. Doğrudan doğruya ve aşikâr surette mesele ile alakadar ve bütün devletler tarafından müşterek bir itilaf ile kabul edilmiş olup Türkiye aleyhinde delil olarak kullanılabilecek bir tek beynelmilel hukuk kaidesi mevcut değildir. Böyle bir kaide mevcut olmadığı için Türkiye, beynelmilel hukuk kaideleri ve Adlî Salâhiyete ve Teessüs hakkındaki mukavelenamenin 15. maddesine muhalif olarak salâhiyetini kullanmış değildir. Türkiye Demons'u yargılarken beynelmilel hukuk kurallarına aykırı hareket etmediği gibi hükümlanlık haklarını kullanmıştır. Divan'ın vereceği karar sadece Türkiye ile Fransa arasındaki bir ihtilafı değil gelecekte olması muhtemel ihtilafları da çözecektir. Türkiye'nin gayret ve endişesi sadece bu davaya ilişkin olmayıp, geleceğe de aittir. Divan Türkiye lehine karar vermelidir, denilmekteydi.¹⁷³

2.1.3. Fransız Muhtırası

Fransa'da Bozkurt-Lotus meselesini özetledikten sonra, tahkimnameye atıfta bulunmuş, davanın Adalet Divanı'nın Nizamname-i Esasisinin 40. ve Nizamname-i Mahsusun 35. maddelerine istinaden Divan'a intikal ettirildiğini beyan etmiştir. Fransa da aynı sorulara cevap aramaktaydı; Türkiye, bu 15. maddeye dayanarak devletler hukuku prensiplerine aykırı hareket etmiş midir, ettiyse Demons'a tazminat ödemeli midir?

Fransa'ya göre, Fransa ve Türkiye arasında tatbiki lazım gelen yargılama hakkı prensipleri Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilen İkamet ve Salâhiyet-i Kazaiye Ahitnamesinde yazılıdır. Kaza, Türk karasuları dışında cereyan etmiştir,

¹⁷² M. Bozkurt, *a.g.e.*, s, 4

¹⁷³ *a.g.e.*, s, 23-24

Demons, bir Fransız olup, Türkiye’de bir yabancısıdır, öyleyse Türkiye mahkemelerinin yargılama sınırları dışındadır. Yargılama devletler hukuku prensiplerine göre olmalıdır. Buna rağmen kazanın meydana geldiği yer Türk mahkemelerinin sınırları içerisinde midir?

Fransa’nın görüşüne göre İstanbul Mahkemesi, Türk Ceza Kanununun 6. maddesine istinaden kendini salâhiyettar addetmiştir. Oysa 6. madde hükmü bir malî hukuk kaidesidir. Tahkimname gereği Türk adliyesinin salâhiyetini devletler hukukuna göre takdir etmesi Divan’ı bağlayamaz. Lozan Ahitnamesinin 15. maddesi ise yabancılar hakkındaki yargılama hakkı meselelerinin devletler arası hukuk prensiplerine göre hallini emreder. İstanbul Mahkemesi tahkimname metnine binaen Türk Ceza Kanunu’nun tek merci olamayacağını, bundan başka devletler arası hukuk kaidelerini dikkate alması lazım geleceğini anlamalıydı. Divan, gerek tahkimname ve gerek Lozan Ahitnamesine bağlı olarak yalnız devletler hukuku hududu dâhilinde kalmalıdır.

Türkiye, Lozan Ahitnamesi şartlarına mugayir olarak zaten bir yabancıyı yargılamakla devletler arası hukuk kurallarına aykırı hareket etmiştir. Türkiye, kendi vatandaşları arasında yapacağı bir kanunî kovuşturmayı bir Türk ile Fransız arasındaki davada uygulamıştır.

Türkiye’nin yaptığı, gerek emsallerine ve gerek kazaî kararlara ve umumi hukuk kaidelerine, hukukçuların içtihatlarına dayanan bir netice çıkarmaktır ki, o da açık değildir. Demons, Türkiye için bir yabancısıdır ve kaza açık denizde meydana gelmiştir.

Denizlerin serbestîsi vardır. Bir ticaret gemisi açık denizde yalnız millî nizamlarına tabi olabilir. Açık denizde bir devlet, örf, âdet ve antlaşmalarla teyit edilmiş olanların dışında, nüfuzunu ancak kendi sancağına hamil olan gemiler üzerinde kullanabilir.

Bir gemide bir vukuat olmuşsa onun halli geminin taşıdığı sancağın bağlı olduğu devlete aittir. Yargılama hakkı kesindir. Ancak korsanlık, suikast gibi bir devletin varlığına kast edilen durumlar bunun dışındadır. Açık denizlerdeki cürüm ve cinayetlere dair yargılama hakkı, geminin ait olduğu devletin mahkemelerinin yetkisindedir. Türkiye’nin yaptığı ise devletler arası hukuk prensiplerine aykırıdır.

Fransızlar, “Costarica-Packets” davasında olduğu gibi bir İngiliz gemisi süvarisi tarafından açık denizde bir Hollanda yelkenlisine karşı eyleminin yargılaması İngiliz mahkemelerine ait olduğu gibi (1884) tarihli Ahitnameye göre bir Fransız gemisi

tarafından bir İngiliz kablosunun tahribi keyfiyeti İngiliz mahkemelerinin değil, Fransız yargılama hakkı dâhilindedir, dedikten sonra Divan'dan şunları istemekteydi:

Lozan'da imza edilen 24 Temmuz 1923 tarihli İkamet ve Salâhiyet-i Kazaiye Ahitnamesi ve devletler hukuku kaidelerine göre, Demons'un yargılama hakkının Fransa'ya ait olduğuna ve Demons'un yargılama işinin Fransa'ya devrinin ve Türkiye'nin Demons'a tazminat ödemesi gerektiğine karar vermesini istemekteydi.¹⁷⁴

2.1.4. Türk Mukabil Muhtırası

Bozkurt-Lotus meselesi hakkında Fransız Hükümeti namına Beynelmilel Daimi Adalet Divanı'na verilen Fransız muhtırası, Türk tarafına tebliğ edildikten sonra büyük bir dikkatle okunup incelendi. Türkiye, Divan'a arz ettiği cevabî muhtırasında özellikle şu konuların üzerinde durmakta ve başlıca Lozan ve İkamet ve Salâhiyet-i Adliye mukavelenamelerini hatırlatmaktaydı. Buna göre:

Fransa'nın muhtırası kapitülasyonlar devam ediyor gibi algılanarak hazırlanmıştır. Hâlbuki Lozan Muahedenamesinin 28. maddesi ile İkamet ve Salâhiyet-i Adliye'ye Müteallik Mukavelenamenin 15. maddeleri gereği akid devletlerin her biri kendine ait hususlarda kapitülasyonların Türkiye'de "her nokta-i nazardan tamamıyla ilgasını kabul ettiklerini beyan eylerler" suretinde yazılı olan Lozan Muahedenamesinin 28. maddesi mucibince Türkiye'de daha önce yürürlükte olan kapitülasyonlar katiyen ve tamamen ortadan kaldırılmıştır. Yabancılar hakkında Türkiye'de halen yürürlükte olan yargılama hakkı, Lozan Muahedenamesinin İkamet ve Salâhiyet-i Adliye'ye Müteallik Mukavelenamenin 15. maddesiyle tayin ve tespit edilmiştir. Bu maddeye göre;

Türkiye ile diğer akid devlet arasındaki ilişkilerde adlî salâhiyetle alakalı meseleler, (16. madde ahkâmı müstesna olarak) her hususta devletler arası hukuk kaidelerine göre halledilir.

Akid devlet vatandaşı bir yabancı, Türkiye'de işleyeceği her türlü suçta, devletler arası hukuka aykırı olmamak şartıyla Türk kanunlarına göre Türk mahkemelerince yargılanır.

Oysa Fransa, yargılama hakkı konusunda Türkiye'yi, sadece kendi coğrafi hudutları ile sınırlamak istemekteydi. Türkiye ise 15. maddenin kendisine verdiği hakkı kullanmaktan başka bir şey yapmamıştır. Fransa, bu 15. maddenin kabulünden önce

¹⁷⁴ a.g.e., s, 3-46

kendi teklif ve projesi olan 21. madde çalışmaları sırasında öngördüğü kapitülasyon zihniyetinden vazgeçmemeyi amaçlayan dayatmalarını kabul edilmiş var saymaktan başka bir şey yapmıyordu.

Fransa'nın söz konusu olan 15. madde yorumu tamamen zorlama ve art niyetlidir, ayrıca Türkiye ile Fransa bir tahkimname imzalamıştır ve meselenin hallini devletler arası hukuk kaidelerine havale etmiştir. Türk Ceza Kanunu, İtalya ceza kanunundan alınmıştır ve bu da devletler arası hukuka aykırı değildir. Açık denizde seyreden gemiler, taşıdıkları sancağın mensup olduğu hükümet arazisinden sayılır. Bozkurt-Lotus Davası'nda, Bozkurt Vapuru Türk bayrağı taşıyor olduğu için kaza kendi arazisi sayılan bir mekânda meydana gelmiş gibi ceza işlemi yapmaya Türkiye salâhiyettardır. Nitekim benzer hadiseler de Türkiye'yi haklı göstermektedir. Ortaya konan deliller ışığı altında Divan'ın Türkiye lehine karar vermesi isteniyordu.¹⁷⁵

2.1.5. Fransız Mukabil Muhtırası

Fransa, Türk mukabil muhtırasının, özellikle devletler arası hukuku öne çıkarması üzerine verdiği kendi mukabil muhtırasında bu konu üzerinde durmaktaydı. Fransızlara göre, Türkiye'nin üzerinde durduğu devletler hukuku prensipleri için üç usul bulunuyordu:

1. Suç unsurunun meydana geldiği memleket mahkemelerine yargılama hakkı veren sistem: Bu fiil her iki gemide meydana gelmiştir. Türk muhtırasına göre; Türk Adliyesi, Türk vapurunun süvarisi hakkında salâhiyettardır, aynı zamanda Fransa gemisinin süvarisine karşı da salâhiyettardır.

2. Cürümün ikâ edildiği memleket mahkemelerinin de salâhiyetini tanıyan sistemdir: Cürüm tesirini Türk gemisi üzerinde hasıl eylemiştir. Binaenaleyh Türk mahkemesi salâhiyettardır.

3. Suçlayan ve suçlanan memleket mahkemelerine hak tanıyan sistem: Türk mahkemelerinin yargılama hakkını bu sistemle iki şekilde teyit eder: Ortaya konan deliller ictihadlara dayanmaktadır. İkinci olarak, Türk muhtırası salâhiyet-i cezaiyeye sureti umumiyede temas eden devletler hukuku prensipleri sahasında ahz-ı mevki etmiştir. Burada da üç sistemden söz edilebilir:

1. Salâhiyet-i cezaiyeye tamamen mülkî bir mahiyet veren sistem.

¹⁷⁵ a.g.e., s, 3-72

2. Hakk-ı tecziyenin âlemşümul mahiyetini iddia eden sistem.

3. Salâhiyet-i cezaiyeyi devlet yahut o devlet tebaasının himayesi lüzumu üzerine tesis eden sistem.

Muhtıra burada bir taraftan üçüncü sisteme istinat ettiğini beyan ile beraber diğer taraftan her üç sistemden de Türkiye lehinde faydalanabileceğini iddia ederken, aynı zamanda Türk muhtırasında mevzu hakkında devletler hukuku kaidesi olmadığı ve bundan dolayı Türkiye'nin hâkimiyetine dayanarak cezalandırma hakkına sahip olduğu iddiasındadır.

Türk muhtırası, müelliflerin içtihatlarını sübjektif olarak yorumlamakta ve Adalet Divanı'nın esas nizamnamesinin 38. maddesini görmezden gelmektedir.

Fransız muhtırası, adı geçen nizamnamenin 38. maddesine, 24 Temmuz 1923 tarihli Ahitnamenin metinlerine ve devletler hukuku prensiplerine dayanır; muhtıra hazırlanırken benzer davalar ve Fransa iç hukuku da göz önünde bulundurulmuştur. 24 Temmuz 1923 tarihli Ahitnamenin 15. maddesi ve gerek tahkimnamenin birinci maddesine binaen, davamızın halline esas teşkil edecek olan “devletler hukuku prensiplerinin” meydana çıkarılmasına gayret sarf etmiştir, denilmektedir.

Türk muhtırası, Bozkurt-Lotus Davası'nda Türk salâhiyet-i kazaiyesini müsademe işlerine dair alınmış olan üç kazai karara istinat ettirmek iddiasındadır: (Bone mahkemesinin) Cezayir istinafi tarafından tasdik edilen kararı, Livoume Mahkemesinin Floransa mahkeme-i istinafinca musaddak kararı ve (Brugge mahkemesinin) kararı.

Türk muhtırası, (Bone mahkemesinin) Cezayir mahkeme-i istinafinca tasdik edilen kararına bir ehemmiyet-i mahsusa atfeder gibi görünüyor. Üç defa bu karara rücu ediyor. Bu kararın “Türk adliyesince ittihaz edilen hareket, Fransa tarafından iddia edildiği gibi devletler hukuku prensiplerine mugayir olmadığını ispat sadedinde pek mühim bir vesika” teşkil ettiğini söylüyor. Sebebi şudur: Türk muhtırası “Türk adliyesinin Bozkurt-Lotus hadisesinde iddia ettiği hareketin (Bone mahkemesince) uygulanan harekete benzer olduğu” mütalaasındadır.

Fransızlara göre Divan, ortadaki cürümün devlet aleyhine olmayıp tebaa aleyhine meydana gelmiş olduğunu da göz önünde bulundurmalıdır. Bunun ayrımı, işin

aslına daha da uygun olur. Onlara göre devletin, umumî menfaatlerinin korunması önceliklidir, diyerek muhtırasını bitiriyordu.¹⁷⁶

2.2. Hukukçuların Dava Hakkındaki Görüşleri

La Haye Adalet Divanı tarafından tetkik edilecek olan Lotus meselesi hakkındaki görüşlerine müracaat edilmek üzere Ankara'ya davet edilen Avrupa'nın ünlü hukukçularından Profesör Mersiye, Ankara'da Türk Hükümeti'yle yaptığı görüşmelerden sonra İstanbul'a gelmiştir.

Profesör Mersiye Türk dostluğu ile tanınan ünlü bir hukuk adamıdır. Bundan önce Sevr Muahdesinin kabul edilmemesi hakkında bir tez hazırlamış ve Osmanlıdan kalan borçların, İmparatorluktan ayrılan devletler arasında taksimini de icra etmiştir.

Profesör Mersiye, Türkiye ile Fransa arasında anlaşmazlığa sebep olan Lotus meselesi hakkında çalışmalarda bulunmuş ve Türkiye için bir layiha hazırlamıştır.

Mersiye Lotus meselesi ile ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Fransa Lozan muahdesinde mevcut salâhiyet-i adliyye dair olan mukavelenamenin 15. maddesine istinat etmektedir. Bu madde Türkiye ile düvel-i akide arasında salâhiyet-i adliyye müteallik meselenin hukuk-ı beyeneldüvel esasatına tevfiikan halledileceği zikredilmektedir. İşte Fransa bu maddeye nazaran Türkiye'nin hukuk-ı düvel esasatına mugayir harekette bulunduğunu iddia etmektedir. La Haye Adalet Divanı da bu meseleyi tetkik ederek Türkiye'nin hukuk-ı düvele mugayir harekette bulunup bulunmadığı hakkında bir karar verecektir. Bu kararın neticesi haksız çıkan tarafın diğer tarafa bir tazminat vermesinden ibaret olacaktır. La Haye Adalet Divanı'nın vereceği kararı her iki tarafta kabul etmelidir. Lotus meselesi hakkında Türkiye ve Fransa Hükümetlerinin nokta-i nazarları birer muhtıra ile Adalet Divanı tarafından diğer tarafa tebliğ edilmiştir. Şimdi buna dair mukabil birer muhtıra daha hazırlanmaktadır. Bu muhtıraların müddeti Mayısın yirmi dördünde son bulacaktır. Adalet Divanı, mukabil muhtıraların verilmesinden bir ay sonra Türkiye ve Fransa hükümetlerinin temsilcilerini davet ederek meseleyi tetkik ederek kararını verecektir. Divan meselenin tetkikine ancak Haziran'ın yirmi dördünden sonra başlayabilecektir.”¹⁷⁷

¹⁷⁶ a.g.e., s. 1-32; Türkiye ile Fransa arasında anlaşmazlığa sebep olan Lotus meselesinin görüşülmesine yakında Adalet Divanı tarafından başlanacaktır. *Cumhuriyet*, 8 Nisan 1927, No: 1047, s. 3

¹⁷⁷ *Cumhuriyet*, 21 Nisan 1927, No: 1060, s. 1-2

Meşhur İngiliz hukuk âlimi “John Westlake”e göre:

“...Beynelmilel cemiyetin; cemiyette yürürlükte olan kaidelere bağlı ve muvafakati, cemiyetin son uzvu olan fertlerin muvafakatidir. Bu kaidelerden biri, bir devlet aleyhine söylendiği zaman, alakadar devletin bu kaideyi kabul yahut diplomasi yoluyla muvafakat yahut hatt-ı hareketini işbu kaideye tevfiik ettiğinin izharı lazım gelmez. Avrupa medeniyetini kabul etmiş memleketlerde efkâr-ı umumiyenin kaide lehinde mütelif olduğunu ispat etmek kâfidir.”

Almam hukuk âlimi Triepel:

“...Bir tek devletin arzusu beynelmilel hukuka menba teşkil edemez. Ne bir devletin kanunu, ne de birçok devletlerin mütevakıf kanunları, beynelmilel cemaatin birbirine müsavi olan azasına mecburi hatt-ı hareketler tanzim ve tahmil edebilmek salâhiyetindedir. Birçok devletlerin arzularının birleşmesi vasıtasıyla, bir arzular birliği teşkil eden birkaç yahut birçok devletlerin bir müşterek arzusu ancak beynelmilel hukuka menba teşkil edebilir.

...Beynelmilel kaide teşkilinin, bu teşkilden evvel esasen mükemmel olan bir müşterek arzunun izharından mütevellit olmayıp belki bir hukuki kaide hususunda devletler arasında bir itilafa müsteniden müşterek bir arzunun husulünden ileri geldiğini görmüştük.”

İtalyan hukuk âlimi Pasquale Fiore:

“...Adet de hususi bir itina ile tetkik olunmalıdır. Fakat gerek bu hususta, gerekse muahedeler hususunda basiret ile hareket etmelidir. Hiç şüphesiz devletlerin, bazı muayyen meselelerde, umumi surette ve oldukça ehemmiyetli bir zaman zarfında müttehit bir surette hareket edip bu tarz hareketi de bir hukuk kaidesi kabul ve telakki etmelerinden, sair meseleler hakkında tatbik edilebilir. Yeni kaideler istihrac edilebilir.”

Başka bir İtalyan hukuk alimi, Mösyö Anzilotti de şöyle diyor:

“...Beynelmilel âdet, ancak devletlerin beynelmilel münasebetler sahasındaki fiillerinden tahassül edebilir. Şurasını unutmamalı ki mesele yalnız alelade işâretlere dairdir: Ne bir mesele hakkındaki mütevakıf kanunlar ne de muhtelif devletlerde beynelmilel bir kaidenin mevcudiyetini iraeeye kifayet etmez.”

Rus hukuk âlimi Fer. De Martens:

“...Beynelmilel adetler diye, müteşabih şeraitte daimi ve yeknesak bir tatbik

esasına müstenit olarak beynelmilel münasebetler için tesis etmiş olan kaidelere derler.”

İsviçreli Alphonse de şöyle diyor:

“Milletlerin âdeti mükerreren olan ve mütemadi vak’alarda lüzumlarından mütevellit şuur ile icra edilen beynelmilel adlî şuurun tezahürüdür.

Bu vaka’lar devletlerin fiilleridir..., âdet devletin âdetidir ve izhar etmesi lazım gelen şuur da devletin şuurudur.

Devletlerin fiilleri olmayan fiiller beynelmilel bir âdet tevlit edemezler.”

Neticede Türkiye’nin Bozkurt-Lotus meselesinde salâhiyetini istimal etmekle yukarıda zikredilen şartları haiz ve misalimizin vasıf ve mahiyetine malik bir düstura muhalif hareket ettiği beyan edilemez.¹⁷⁸

¹⁷⁸ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 5-24

BÖLÜM III

3. TÜRKİYE İLE FRANSA LA HAYE ADALET DİVANİ'NDA

La Adalet Divanı'nda görüşülmeye başlanacak olan Bozkurt-Lotus Davası için Türk temsilcileri La Haye'e hareket etmişlerdir.¹⁷⁹ Türk heyetini La Haye'de Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Profesör Cemil Bey ve Veli Bey temsil edecektir.¹⁸⁰ La Haye Adalet Divanı, Ağustosun ikinci günü Lotus meselesi hakkındaki kararını verecektir.¹⁸¹ Adalet Divanı şu iki nokta hakkında karar verecektir:

1. Türkiye mahkemesi, Lotus'un ikinci kaptanı Demons'u yargılamaya salâhiyettarı mıdır?

2. Bu suale hayır cevabı verildiği takdirde Kaptan Demons'a Türk Hükümeti tarafından ne tazminat verilecektir?¹⁸²

Lotus meselesinde Fransız nokta-i nazarı Paris Hukuk Fakültesi müderrislerinden Mösyö Baduvan tarafından müdafaa edilecektir.

“Pötiparizyen” gazetesi Lotus ile Bozkurt Vapurları arasında meydana gelen kazadan bahsederken Fransız tezinin reddi veya kısmen kabulü bile Bozkurt gibi bazı vapurların deniz kanunlarına karşı muhalif harekette bulunmalarını icap ettireceğinden bunun seyri sefer için bir tehlike teşkil edeceğini beyan etmektedir. Pötiparizyen'e göre Fransız tezi şu esasa dayanmaktadır:

“Türkiye tarafından yapılan tahkikatın intizamsızlığı ve müstantığın Messageries Maritimes Acentesi tarafından gönderilen mahsusa ile görüştürülmemesi ve müsademededen evvel Lotus ve Bozkurt Vapurları tarafından yapılan müsademeleri tetkik eden hâkimin hukuk-ı bahriye hakkındaki malumatı.”

“Pötiparizyen” bu malumatı verdikten sonra diyor ki:

“La Haye Adalet Divanı'nın nazar-ı dikkate almayacağı bir nokta vardır ki o da Ankara kabinesinin ve İstanbul Hükümeti'nin kötü niyetidir. Fransa Hükümeti bu meselenin barışçıl bir surette halli hususunda samimi bir arzu izhar etmiş ise de Türkler

¹⁷⁹ Mahmut Esat Bey, La Haye hareket etmeden önce Cumhurbaşkanımız Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüştür. *Anadolu*, 14 Temmuz 1927; *Milliyet*, 18 Temmuz 1927, No: 516, s. 1

¹⁸⁰ *Ahenk*, 11 Temmuz 1927; *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1927, No: 1142, s. 3; *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1927, No: 1144, s. 3; *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1927, No: 1145, s. 3

¹⁸¹ *Son Saat*, 20 Haziran 1927, No: 808, s. 2; *Vakit*, 3 Temmuz 1927, No: 341, s. 2

¹⁸² *Milliyet*, 18 Temmuz 1927, No: 516, s. 2

bunu bir asır zaaf olarak telakki etmişlerdir.”¹⁸³

3.1. La Haye Adalet Divanı’ndaki Celseler

La Haye Adalet Divanı’nın da görüşülmeye başlanan Bozkurt-Lotus Davası’nda mahkeme başkanlığını İsviçre’den Mösyö Huber yapmaktadır. Fransız Hükümeti adına Mösyö Baduvan, Türk Hükümeti adına ise Adliye Vekili Mahmut Esat Bey tayin edilmiştir. Ayrıca Türk Hükümeti, Profesör Cemil ve Veli Beyleri de ajana yardım etmek üzere tayin etmiştir.

3.1.1. Fransız Müdafaası

La Haye’de Sulh Sarayında 2 Ağustos 1927 tarihinde saat 10,00’da Reis Mösyö Huber’in başkanlığında akd edilen aleni celse.

Hazır Bulunanlar:

Mösyö Huber	Reis
Mösyö Loder	Sabık Reis
Mösyö Weiss	Reis Vekili
Lord Finlay	Hâkim
Mösyö Nyholm	“
Mösyö Moore	“
Mösyö De Bustamante	“
Mösyö Altamira	“
Mösyö Oda	“
Mösyö Anzilotti	“
Mösyö Pessoa	“
Feyzi Daim Bey	Millî Hâkim
Mösyö Hammarskjöld	Divan Başkâtibi

Mahkemeye saat 10’da başlanmıştır.¹⁸⁴

2 Ağustos 1926 tarihinde Bozkurt ile Lotus Vapurları arasında meydana gelen

¹⁸³ *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1927, No: 1158, s. 2; *Milliyet*, 31 Temmuz 1927, No: 525, s. 1

¹⁸⁴ *Cumhuriyet*, 26 Temmuz 1927, No: 1153, s. 1-2

müsademe sebebiyle Fransa Cumhuriyeti ile Türkiye Cumhuriyeti arasında ortaya çıkan adlî salâhiyet meselesi hakkındaki mahkemeye başlanmıştır. Mesele, Cenevre’de, 12 Teşrinievvel 1926 tarihinde imzalanmış olan bir tahkimname ile Divan’ın kararına arz edilmiştir.

Davanın taraflarından birisi, Türkiye, Cemiyet-i Akvam’ın azası olmadığından işbu taraf nizamnamenin otuz beşinci maddesiyle talimatnamenin otuz beşinci maddesine hareketini tevfik etmiş olmak için; başkâtipliğe bir beyanname tevdi etmiştir. Bu beyanname:

“Ben Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından usulü dairesinde verilmiş ruhsatı haiz aşağıdaki imzanın sahibi, Beynelmilel Daimi Adalet Divanı Talimatnamesi’nin 35. maddesinin 2. fıkrası hükümlerine tevfikân, 2 Ağustos 1926 tarihinde Bozkurt ve Lotus Vapurları arasında husule gelen ve iki hükümet delegelerinin 12 Teşrinievvel 1926 tarihli Divan başkâtipliğine 4 Kânunusani 1927 tarihinde tevdi edilmiş olan tahkimnameye mevzu teşkil eden müsademe sebebiyle Türkiye Cumhuriyeti ve Fransa Cumhuriyeti hükümetleri arasında husule gelen ihtilafta mezkûr Divan’ın hükmünü kabul edeceğini hükümeti namına beyan ederim.”

La Haye’de Türkiye Cumhuriyeti Maslahatgüzarı

Mahmut Esat

Mahkeme Reisi, bu davada Türkiye’ye Nizamnamenin 31. maddesine göre Divan’a bir aza verme hakkına sahip olduğunu bildirdi. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, bu hakka istinaden, İstanbul Hukuk Mahkemesi Birinci Reisi Feyzi Daim Bey’i bu davada hâkim olarak tayin etti. Feyzi Daim Bey vazifesine başlamadan önce, nizamnamenin 20. maddesinde yazılı olduğu gibi vazifesini tarafsızca yapacağını resmen taahhüt edecektir.

Talimatnamenin 46. maddesi mucibince ajanların, avukatların meclisten söz alma sıraları iki taraf arasında bu hususta bir itilaf mevcut olmadığı halde Divan tarafından tayin olunacaktır. Davalılar memleketlerin isimlerinin alfabetik sırasına göre söz alacaklardır.

Alfabetik sıraya göre Fransız ajanı Mösyö Baduvan ilk sözü almıştır. Mösyö Baduvan, Fransa’nın müdafaasına başlamıştır:

“2 Ağustos 1926 tarihinde saat 23.40’ta Fransız yolcu gemisi Lotus ile Türk

kömür gemisi Bozkurt arasında, bir müsademe vuku bulduğunu hatırlatırım. Bozkurt batmış ve Lotus gemisinin kaptanları ve gemicileri tarafından tahliye hususunda sarf edilen emeğe rağmen Bozkurt gemicilerinden sekiz kişi boğulmuştur. Bu olay Sığır Burnu'nda 6 mil mesafede ve binaenaleyh açık denizde meydana gelmiştir. Müsademe esnasında Lotus'un nöbetçi kaptanı Demons'tur.

Ertesi gün, 3 Ağustos'ta Lotus İstanbul'a gelmiştir. Lotus, İstanbul'a alelade seyahat seyrini takip ederek gelmişti. İstanbul, Lotus'un tabii surette tutacağı limandı. Lotus, İstanbul'a girer girmez Türk zabıtası tarafında tahkikata başlandı.

4 Ağustos'ta, Lotus süvarisinin deniz raporu baş şebenderliğe tevdi ediliyor. Bir sureti de liman reisine veriliyor. Tespit edilmiş olan tarifeye göre Lotus 5 Ağustos'ta saat 12'de İstanbul'dan kalkacaktır; saat 11'de, liman riyasetinden hareket müsaadesini de almış bulunuyordu.

Fakat yine saat 11'de, yani hareketten bir saat önce Adliye Vekâletinin bir memuru gemiye geldi ve mülazım Demons'un ifadesini almak istedi. Memur, bu ifadenin gemide dinlemesini kabul etmek istemediğinden mülazım Demons, Türk makamları tarafından sorgulanmak üzere karaya çıkmaya mecbur oldu. Sorgulama uzadı. Bunun ilk neticesi geminin muayyen saatte kalkmasına mani olmasıdır. Epeyce uzun süren sorgulamadan sonra Türk adliyecileri mülazım Demons ile diğer iki gemiciyi saat 17'ye doğru gözüaltına aldılar. İki gemici hemen tahliye edilmiştir.

Mülazım Demons, tedbirsizlikle ölüme sebebiyet vermekten dolayı cezai takibata tabi tutulmuştur. Fransız Maslahatgüzarı bunun üzerine Türkiye'ye bir protesto göndermiştir. Müsademe Türk karasularının dışarısında meydana geldiği için meselenin, ceza verme konusunda Türk adlî makamlarının salâhiyetine tabi olmayıp mutlak surette Fransız makamlarının salâhiyetine tabi olduğunu belirtmiştir.

Fransa tarafından verilen protestolardan bir netice elde edilememiş; Türk makamları salâhiyettar olduklarını iddia etmişler ve Lotus gemisi kaptanı hakkında takibat yapmak istemişlerdir. İki tarafta bu hususta uzlaşmağa muvaffak olamadıklarından, iki hükümet, Eylül'ün ilk günlerinde, aralarındaki ihtilafı, yüce mahkemenize arz etmeğe karar vermişlerdir.

Fakat mülazım Demons aleyhindeki takibat devam etmiştir. Demons Eylül'ün 13. günü nakdî kefalete rabten tahliye edilmeğe muvaffak olmuş; Demons 39 gün mevkuf kalmıştır. Ancak bu zamanda kefalete rabten tahliye kararı verilmiştir. Burada

kefalete rabten tahliye kararı 39 gün sonra verilmiştir. Bununla beraber muhakeme seyrini takip etmiş; mülazım Demons kefalete rabten tahliye edildikten sonra 15 Eylül’de bir hüküm verilmiştir. Bu hüküm bir mahkûmiyeti içermektedir. İcrası temyiz müracaatı ile talik edilmiştir.

Mülazım Demons Fransa’ya dönünce kendisinin sorgulaması da yapıldı. Tahkikat bitti ve raporu 4 Teşrinievvel 1926 tarihinde tanzim edildi. Bu rapor mülazım Demons aleyhinde olarak hiçbir meslekî hata bulunamadığı neticesine varmaktadır. Bundan dolayı Nafia Nezareti kaptan Demons’u her türlü mesuliyetten arındıran bir karar ittihaz etti.

Diğer taraftan iki hükümet, Eylül ayının başından itibaren kendilerini ayıran ihtilafı mahkemenize tevdi etmeyi kabul etmişlerdi. Şunu kaydetmek lazımdır ki ihtilafın esası size tevdi edilmeyecekti. Türkiye’nin bu kabil cezaî takibat yapmakta salâhiyeti hakkında karar vermeniz talep edilecekti.

Tahkimnamenin tanziminde de bazı tehhürler vukua geldi ve tahkimname 12 Teşrinievvel 1926 tarihinde imza edildi; musaddak nüshaların teatisinde de biraz tehhür husule gelerek bu da 27 Kânunuevvel 1926 tarihinde yapıldı. Hukukçuların, diplomatlardan yahut siyasî bir halden daha süratli çalıştıklarına inanmak lazım geliyor. Çünkü bu esnada Türkiye’nin müşavirleri meseleyi tamamen tetkik ile fikirlerini Türkiye’ye bildirmiştiler. Dosyada 1 Kânunuevvel 1926 tarihli bir istişare ile yalnız mübhem surette Kânunuevvel 1926 tarihini hamil bir istişare daha vardır.”

Mösyö Baduvan bundan sonra meselenin esasına temas etmiş ve demiştir ki:

“Türkiye, 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan muahedenamesinin iskâna ve salâhiyet-i hukukiye mütedair olan birçok emsal açık denizde bir ticaret gemisinde meydana gelen hadiselerin ceza nokta-i nazarından merci ruyeti o geminin hamil olduğu bayrağın sahibi olan devlet mahkemesi olacağı esasını tayin ve tespiti etmiştir.

Mülazım Demons, Marsilya’ya gelir gelmez muhakemesi yapılmıştır. Türkiye iddia etmekte olduğu salâhiyeti talep etmekte haklı değildir. Çünkü evvela: Bir ecnebiden Türk toprağı haricinde sadır olmuş bir fiil mevzu bahistir. Saniyen: Vaka bir ecnebi gemisinde, yani bir ecnebi toprağında meydana gelmiştir. Salisen: Mevzubahis olan hadise bir müsademe, yanlış manevradan ileri gelen bir vaka ve binaenaleyh bahri bir kazadır.”

Mösyö Baduvan, mülazım Demons’un ancak kendi memleketindeki

mahkemelere tâbi olduğunu ispata çalışarak müdafaasına devam etmiştir:

“...Filhakika beynelmilel bir seyri sefain kanunu mevcuttur. Bununla beraber her memleketin kendisine mahsus milli birde nizamnamesi vardır. O suretle ki irtikâp edilen hataları ancak milli memurun adliye takdir edebilir. Eğer her memleket müsademe eden geminin tayfasını kendi kanununa göre muhakeme etmek hakkına sahip olacak olursa ve şayet müsademeye uğrayan gemide birçok milletlere mensup kimseler bulunuyor ise bu muhtelif milletler adliyesinden hangisi tercih edilecektir?”

Mösyö Baduvan, Türk muhtırasında zikredilen emsalleri eleştirerek reddetmiş ve bunların Lotus hadisesiyle zerre kadar alakası olmadığını beyan etmiştir. Baduvan savunmasına devam ederek demiştir ki:

“...Türkiye, İtalya kanununda emsaline tesadüf olunan himaye prensibini ileri sürmekte ise de bu prensip beynelmilel ahkâma uygun değildir.”

Müteakiben Mösyö Baduvan, Fransız davasını teyit eden bir misal vermiştir: Evvelce İngiliz ve Alman gemilerinin müsademesinden ortaya çıkmış olan hadisede müsademe eden Alman kaptanı İngiliz mahkemeleri huzuruna sevk edilmiş ise de muhakeme, hadisenin İngiltere karasularında meydana gelmiş olmasından rağmen salâhiyeti olmadığına karar verdi.¹⁸⁵

Müdafaasını yapan Mösyö Baduvan, cürümün meydana geldiği yer konusunda Türk tezini eleştirmeye başlamıştır.

“...Eğer Lotus tarafından yanlış bir manevra yapılmış ise cürüm geminin güvertesinde meydana gelmemiştir. Binaenaleyh bu cürüme ait muhakemenin rüyeti geminin taşımakta olduğu bayrağın ait olduğu devlet mahkemesine aittir.”

Mösyö Baduvan örnek olarak bir Fransız gemisi ile İtalyan gemisi arasında meydana gelen müsademe meselesinde divanın vermiş olduğu kararı belirtmiştir. Bu kararda mahkeme salâhiyetin müsademeye sebebiyet verdiği iddia olunan geminin tabi olduğu devlet mahkemesine ait olduğunu tespit etmiştir. Türkiye, kazaya kurban olanların milletleri dolayısıyla kendi mahkemesinin davaya salâhiyettar olduğunu Türk Ceza Kanunun 6. maddesini ileri sürmekte ise de bu iddiası, Lozan Muahedesinin Türkiye arazisi haricinde meydana gelen fiil ve hareketlerden dolayı ecnebler hakkında Türkiye’nin ceza vermeye salâhiyeti olmadığını tespit eden 15. maddeye

¹⁸⁵ *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1927, No: 1162, s. 3

dayanmaktadır. Türkiye'nin salâhiyet iddiası açık denizde meydana gelen kazayla alakalı olarak beynelmilel ahkâm-ı kanuniye müstenit emsal ile Lozan Mukavelenamesi ahkâmı ile açıkça ortadan kaldırılmıştır.

Mösyö Baduvan, denizlerin serbestîsi prensibinden ve açık denizde gemiler - korsanlık ayrı olmak üzere- yalnız bayrağını taşımakta olan devlet mahkemesine tâbi olduklarını tespit eden beynelmilel malumat ile teyit etmiş bulunan maddeden başka bir şey görmediğini söylemiştir.

Mösyö Baduvan, Bozkurt süvarisine yüklenen cürüm ile Lotus süvarisine yüklenen cürüm arasında benzerlik olduğuna dair olan Türk delillerini reddederek, Türk salâhiyet-i hukukîyesine ve hukuk-ı düvel prensiplerine nazaran böyle bir münasebet mevcut olmadığını söylemiştir. Baduvan netice olarak Divan'ın Türkiye'nin beynelmilel hukuka aykırı harekette bulunduğunu beyan etmesini ve kaptan Demons'a tazminat olarak altı bin lira istenmesini talep etmektedir.

Fransa Hükümeti, tazminat miktarını kaptan Demons'un tahliyesi için talep edilmiş olan kefalet akçesini esas alarak bu miktarı tespit etmiştir.¹⁸⁶

Mösyö Baduvan, savunmasına devam ederek demiştir ki:

“Efendiler; sizlere tevdi edilen meseleler 12 Teşrinievvel 1926 tarihinde imza edilmiş olan Tahkimnamenin birinci maddesinde beyan olunmuştur.

Bu madde iki سوال soruyor: Bu suallerin ikincisi birincisine sıkı bir surette bağlıdır. Birinci madde de, ikinci maddenin en ehemmiyetlisidir. Ben başlıca bu birinci madde etrafında deliller ikame edeceğim.

Bu birinci سوال şu tarzda tertip edilmiştir:

Türkiye 2 Ağustos 1926 tarihinde Fransız Lotus Vapuru ile Türk Bozkurt Vapuru arasındaki müsademe neticesinde Bozkurt'un, sekiz Türk gemicisi ile yolcusunun ölümüne sebep olarak batmasından dolayı Fransız gemisinin İstanbul'a muvasalatı esnasında, Türk vapuru kaptanı ile aynı zamanda, hadise esnasında Lotus Vapuru'nda nöbetçi kaptan bulunan Demons aleyhinde Türk kanunları mucibince müşterek cezaî takibat yapmakla Teessüs ve Adlî Salâhiyet Hakkındaki 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesine mugayir olarak beynelmilel hukuk prensiplerine muhalif hareket etmiş midir, eğer muhalif hareket etmiş ise bu

¹⁸⁶ *Cumhuriyet*, 5 Ağustos 1927, No: 1163, s. 1

prensipeler hangileridir?

Efendiler, sualin müteakibi olarak tabii surette varit olan tafsilatını bertaraf edecek olursak, önümüze konulan meselenin hakikatte iki suale ayrıldığını görürüz:

1. Türkiye mevzubahis olan cezaî takibatı Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesine mugayir olarak icra etmekle beynelmilel hukuk prensiplerine mugayir hareket etmiş midir?

2. Türkiye'nin kendilerine muhalif olarak hareket ettiği prensipler hangileridir?

Siz eğer kararnamenizin metninde Türkiye'nin Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesine mugayir olarak beynelmilel hukuk prensiplerine muhalif surette hareket ettiğini söyleyecek olursanız, kararınızın gerekçesi bu suretle hükümleri ihlal edilen beynelmilel hukuk prensiplerinin hangileri olduğunu söylemiş olacaksınız.

Birinci maddeyi okurken tahlil ettiğim bu iki sual sizler için sıkı surette birbirine bağılıdır, siz Türkiye'nin tarz-ı hareketini beynelmilel hukuka nazaran muhakeme edeceksiniz. Siz Türkiye'nin mevzubahis cezaî takibatı yapmağa salâhiyeti bulunup bulunmadığını beynelmilel hukuka nazaran söyleyeceksiniz.

Bir müsademede, batan bir gemi var; bu gemi muhtelif milliyetlere haiz birçok yolcu taşıyordu; gemide sahipleri, yükleyicileri, gönderildikleri kimseler, sigortacıları arzın bütün sathına yapılmıştır. Kendisine müsademenin hatası isnat edilen kaptanın, rast gele bir yerde takibata maruz kalması mümkün müdür? Bu, tâbi olduğu millî makamlar tarafından muhakeme edildiğinden ve bu makamlarca yapılan en tarafsızca ve derinlemesine yapılmış tetkikler neticesinde masumiyeti anlaşılmış olsa bile, kendisine birçok devletlerin kapılarını kapamak olur.

Bu suretle, müsademe ve cezaî meseleler için rast gele bir devletin mahkemelerine salâhiyet vermek, deniz ticaretinin icabetiyle katî surette tevfiik kabul etmez bir haldir. Böyle bir hâl tarzını kabul etmek imkansız bir rücu olur. Şimdiye kadar böyle bir iddia ne işitildi, ne de kimse tarafından tatbik mevkiine konuldu.

Delillerimi zikrederken şu noktaya vasıl oldum. Lotus'ta olduğu gibi, bir müsademe halinde Türk mahkemelerinin ceza verme hususunda salâhiyetleri olup olmadığını araştırıyorum. Burada bir müsademe vakası karşısında bulunduğumuzu kayıt ve bu vazifenin hukuki nokta-i nazardan haiz olduğu hususiyetler ve bu hususiyetlerin salâhiyet meselesinde istilzam etmeleri lazım gelen neticeleri üzerine nazar-ı dikkati

celp ederim. Müelliflerden soruşturdum ve bunu yaptıktan sonra şimdi bence katî ehemmiyeti haiz olan bir noktayı tetkik edeceğim misallere ve beynelmilel takibata göre, biz Türk adlî salâhiyetinin tanınmış olduğu bir vaka, bilhassa müsademedede batan geminin bir Türk gemisi olması sebebi ile Türk mahkemelerinin salâhiyetinin tanınmış olduğu bir vaka karşısında mıyız? Beynelmilel tatbikattan soruşturuyorum, cevaplarını hukuki usullerde arıyorum. Hâlbuki efendiler! Hukukta iki muhtelif milliyete haiz gemi arasında meydana gelen müsademe vakasında, bilhassa bu müsademe açık denizde husule geldiği ve falan veyahut filan memleketin mahkemesi huzurunda mesuliyet noktasından yahut sigorta noktasından hukuk davası ikame edildiği bu salâhiyet meselesinin ne kadar sık tesadüf edildiğini bilirsiniz. Bu halde salâhiyet meselesi gayet çoktur. Hukuk mecmuaları bize pek çok mukarrerat arz ederler. Bu mecmualarda falan alakadarın bu hususta falan memleketin mahkemeleri nezdinde dava ikame ederek adem-i salâhiyet iddiası serdettiğini ve mahkemenin falan veya filan mahiyette karar verdiğini gösterirler. Demek ki hukuk davası bahsinde beynelmilel sahada salâhiyet meselesi mahkemelerde mütemadi bir surette tesadüf edilmektedir. Bu mahkemelerin bu nokta hakkında hukuki usullerini tesis etmiş olmaları icap eder. Müellifler de bu hususta fikirlerini beyan etmişlerdir.

Bu suretle, size arz ettiğim mülâhazat mecmuunu hulasa ederken, müsademe kendisine isnat edildiği geminin tabi olduğu devletin salâhiyeti meselesinin her türlü şüpheden vareste olduğunu görüyoruz. Beynelmilel hukuk bunu kabul ediyor; bundan şüphe edilemez. Fakat müşterek bir salâhiyet kabul ediyor mu? Mağdurun tabi olduğu devletin yahut üzerine bindirilen geminin tabi olduğu devletin müşterek salâhiyetini kabul ediyor mu?

Mazide hiçbir misalin bu iddiayı tevsik etmediğini gösterdim. Daha sonra da bu neviden meselelerde en çok salâhiyet sahibi olan adlî teşekküllerden sadır olan en ciddi misallerin bu iddiayı kabul etmediğini gösterdim.

Bu hususta delil olarak, uzak mesafelerde işlenilmiş kazalar hakkında kabul olunan adlî hall tarzlarına müracaat edilmiştir: Bir memlekette bulunan bir kimse tarafından başka bir memlekette bulunan bir kimse üzerine ateş açmak, bir memleketten diğerine gönderilen mektup ile dolandırıcılığa müteallik bir manevra yapmak misalleri gibi. Böyle uzak mesafeden işlenilmiş cürümlerde, bazen kabul edilen bu adlî hall tarzları kabul ettirilmek ve müsademe vakasında ikame edilmek isteniyor.

Lozan Konferansında, müttefik devletlerin nokta-i nazarı, ecnebilerin rejimine müteallik müteşekkil komisyonda pek sarıh bir surette beyan edilmiştir. Hususiyle bu nokta-i nazar 2 Kânunuevvel 1922 tarihinde Marki Garroni, Mösyö Barriere ve Lord Curzon taraflarından arz edilmiştir. Mezkûr murahhaslarla temsil edilen hükümetler kapitülasyonların ilgasını kabule amade idiler, ancak muvafakatlerini kavanine ve adaletin tarz-ı icrasına müteallik bazı teminatın itasına tabi tutuyorlar idi.

Diğer taraftan aynı celsede İsmet Paşa kapitülasyon rejiminin bir tenkidini yapmıştı. Paşa göreceğiniz vechile yalnız sınırları içerisinde salâhiyet bahsinde uzun uzun konuşarak bununla ecnebilerin Türkiye’de Türk kanunları ve mahkemesine tabi tutulması esasını elde etmek istiyordu.

Bu tarafsız hükümet temsilcileri tarafından 7 Kânunuevvel 1922’de vuku bulan beyanatta şu noktalar dikkat çekmektedir:

1. Kapitülasyonların, Türkiye tarafından 1914’te tek taraflı bir akid ile vuku bulan ilgasının İspanya ve Norveç tarafından tanınmadığı iddiası.

2. Tebaasına teminat-ı lazıme ita eden bir rejim yerine ikame edilmedikçe, kapitülasyonlardan sarf-ı nazar edemeyeceği yolunda İspanya tarafından serdedilen iddia.

Efendiler, müdafaamı ikmal ettim. Bu hadise beynelmilel Hukuk kaidelerine göre Türkiye bu hadisede şu sebeplerden dolayı salâhiyet iddiasında haklı değildir:

1. Mesele Türkiye tarafından bir ecnebiye atfedilmiş olan bir vakaya dairdir. Vaka Türk toprağı haricinde meydana gelmiştir.

2. Türkiye iddia ettiği salâhiyeti talep etmekte haklı değildir. Çünkü Fransız zabıtine atfen vaka açık denizde bir Fransız gemisinin üzerinde meydana gelmiştir.

3. Türkiye iddia ettiği salâhiyeti talep etmekle haklı değildir. Yanlış manevra, bu zabitin tabi olduğu usul ve talimata muhalif bir manevra vakasıdır.

İşte bizim talebimiz budur.”¹⁸⁷

3.1.2. Türk Müdafaası

Mahmut Esat Bey’in Beyanatı

¹⁸⁷ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 1-92; Divan, Bozkurt-Lotus meselesi hakkındaki kararını 26 Temmuzda vermeyi planlamaktadır. *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1927, No: 1148, s. 1

La Haye’de Sulh Sarayında 6 Ağustos 1927 tarihinde saat 10’da Reis Mösyö Huber’in riyaseti altında akdedilen Celse

Hazır Bulunanlar:

Mösyö Huber	Reis
Mösyö Loder	Sabık Reis
Mösyö Weiss	Reis Vekili
Lord Finlay	Hâkim
Mösyö Nyholm	“
Mösyö Moore	“
Mösyö De Bustamante	“
Mösyö Altamira	“
Mösyö Oda	“
Mösyö Anzilotti	“
Mösyö Pessoa	“
Feyzi Daim Bey	Millî Hâkim
Mösyö Hammarskjöld	Divan Başkâtibi

Celse açılmıştır. Söz Mahmut Esat Beyefendinindir. 6 Ağustos’ta Mahmut Esat Bey, Türk müdafaasına başlamıştır.

Türk Heyeti, Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Ankara Darülfünunu müderrislerinden Cemil ve Veli Beylerden oluşmaktadır. Türk Heyetinin yanında İtalyalı Profesör, Divan’a resmi müşavir olarak bulunmaktadır.

Mahmut Esat Bey, Türkiye ile Fransa’yı Divan’a getiren hadisenin nasıl meydana geldiğini kısaca anlatmaya başlamıştır:

“2 Ağustos 1926 tarihinde, Adalar Denizinde Sığrı açıklarında Bozkurt Vapuru ile Fransız bayrağını taşıyan Lotus Vapuru arasında bir müsademe oldu. Müsademe, Bozkurt Vapuru’nu ikiye parçaladı ve Türk vatandaşı olan birkaç gemici ile yolcunun ölümüne sebep oldu. Müsademedен en küçük bir zarar bile görmeyen Lotus Vapuru ise her zamanki yoluna ve seyahat programını takip ederek İstanbul’a doğru yoluna devam etti. Lotus Vapuru’nun İstanbul limanına muvasalatında, dalgaların arasında kayıp

olanların yakınları, Türkiye Cumhuriyeti müdde-i umûmîsine müracaat ve kanunun verdiği hakkı istimal ederek bir şikâyetname tevdi ettiler. Bunun üzerine İstanbul müdde-i umûmîliği Bozkurt süvarisi Hasan ile hadise esnasında Lotus Vapur’unda nöbetçi kaptanı aleyhlerinde cezai takibata başladı. Tahkikat ve tetkikatın tabii surette seyrini temin etmek maksadıyla da, kendi ihtiyarları ile Türk toprağına ayak basmış olan her iki kaptan Türk kanunlarına göre çıkarılmış olan tevkif müzekkeresi ile muvakkaten tevkif edildiler.”

Mahmut Esat Bey, Türk nokta-i nazarını izah etmiş ve sonra Mülazım Demons’un Türk kanunlarına göre yargılanması meselesinden bahsetmiştir.

Mahmut Esat Bey, Fransa’nın o zaman Türk mahkemelerinin salâhiyetini tanınmasını tazmin ve istilzam eden Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesi mucibince Demons’un kefaletle rabitan serbest bırakılmasından başka bir şeyi talep etmemiş olduğunu beyan etmiştir.

Mahmut Esat Bey, beynelmilel divan-ı adalet tarafından bu esaslara uygun olarak hüküm verilmiş olan kararlardan örnekler vermiştir. Bundan sonra Mahmut Esat Bey, Türkiye’nin mahkemelerinin salâhiyettar olduğunu beyandan memnu olduğuna dair olan tahdidi telakkiye itiraz etmiş ve bunun hukuk-ı düvele müteallik bir esasa müstenit olamayacağını ilave etmiştir.¹⁸⁸

Mahmut Esat Bey savunmasına şöyle devam etmiştir:

“...Fransız ajanı iddiasını serdettiği esnada Fransa maslahatgüzarının bu tevkif aleyhinde derhal protesto ifa ettiğini söyledi. Bu asla doğru değildir. Fransa maslahatgüzarı, Adlî Salâhiyete Mütedair Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesine istinaden Lotus Vapuru nöbetçi kaptanının nakdi kefaletle tahliyesini talep etmiştir ki, bu Türkiye’nin adlî salâhiyetinin tanınması demektir. Bu teşebbüse kaydedilen maddeye istinat edilerek, muvakkat tevkifin idamesi yahut tahliye keyfiyetinin Türkiye’de münhasıran hâkimin takdirine bırakıldığı ve hükümetin bu gibi işlere müdahale edemeyeceği cevabı verildi.

Fransız maslahatgüzarının teklifinin kabul edilmemesi üstünden on beş yirmi gün geçtikten sonradır ki Fransız Hükümeti, Adlî Salâhiyete Mütedair Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesi mucibince, Türkiye’nin ecnebler hakkındaki adlî

¹⁸⁸ *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1927, No: 1166, s. 1

salâhiyeti beynelmilel hukuk prensipleri ile mutlak surette tahdit edilmiş olduğundan ve Fransız Hükümeti'ne nazaran, Türk mahkemeleri Lotus'un nöbetçi kaptanı Demons aleyhinde takibat yapmağa salâhiyettar olmadığından bahisle itiraz etti.

Buna mukabil, bizi meşgul eden davada beynelmilel hukuk prensiplerinden hiç birinin Türk mahkemelerinin adlî salâhiyetini nez hâl etmediğine kanî bulunan Türk Hükümeti, Fransız Hükümeti'nin görüş tarzına iştirak etmedi ve aynı zamanda, tabii Fransa muvafakat ettiği takdirde ihtilafı Beynelmilel Adalet Divanı'nın takdirine arz etmeğe hazır olduğunu bildirdi. Sonunda iki hükümet, 12 Teşrinievvel 1926 tarihli Tahkimname ile tespit edilmiş olan şartlar dâhilinde ihtilafın hallini yüce divanınızdan rica etmek hususunda itilaf ettiler. Bu vesile ile Türkiye'de başlanmış olan cezai takibatın tabii seyrini takip edeceği noktasında da itilaf hasıl oldu. Fransız muhtırası, Bozkurt-Lotus hadisesinin muhtelif safhalarını zikrederken iki hükümet arasında vuku bulan muhtelif mahkemelere dair tafsilat vermektedir.”

Mahmut Esat Bey, netice olarak tahkimnamenin sarih ve kati olduğunu ve mülazım Demons hakkında adli takibatta bulunmuş olmakla, Türkiye'nin uluslararası hukuka mugayir bir harekette bulunmuş olup olmadığının bilinmesi lazım geldiğini beyan etmiş ve demiştir ki:

“...Türkiye büyük aile-i milele, vaziyetinin imtiyazatını ve aynı zamanda tahmil eylediği mükellefiyetleri kabul ederek dâhil olmak istemiş, daha bidayette kanunlarını tadil etmiş ve bu hususta müşkülata da uğramıştır. Türkiye, Divan'ın hüküm ve kararına riayet edecektir. Zira Türkiye kendi davasını dava medeniyetinden tefrik etmek istemez.”¹⁸⁹

Mahmut Esat Bey müdafaasına devam etmiş:

“...Reis Efendi ve muhterem hâkimler, tahkimnamenin başlangıcı ile birinci maddesine nazaran Türk ajanının bu yüce mahkeme huzurundaki vazifesi bir ümit ve intizar vazifesidir Fransa Hükümeti tarafından, Türk Adliyesinin Bozkurt-Lotus davasında ister niza mevzuuna tevafuk eden bir muahede ahkâmından, isterse kanun kuvvet ve mahiyetinde bir adetten alınmış olsun, her halde medeni milletler tarafından tanınmış ve tatbik edilmiş ve halen mevcut bir beynelmilel hukuk prensibine muhalif olarak hareket ettiği söylenip izah edilecek, Türk ajanı da bunları işitip dinleyecektir.

¹⁸⁹ *Cumhuriyet*, 8 Ağustos 1927, No: 1168, s. 1-3

Bu prensibin mevcudiyeti ispat ve bu mevcudiyet Divan tarafından resmen kabul edilmedikçe Türkiye'nin Bozkurt-Lotus hadisesinde beynelmilel umumi hukuk rejimine tabi olan bütün medeni devletler gibi hâkimiyeti hakkını kullanması gerekir. Fransa Hükümeti tarafından bu Divan'a takdim edilmiş olan iki muhtıra şu şekilde hülâsa edilebilir:

1. Teessüs ve Adlî Salâhiyet Hakkındaki Lozan Muahedenamesinin 15. maddesi, Türkiye'ye gayet mahdut haklar vermiştir

2. Fransız muhtırasının 15. maddeye izafe ettiği mana beynelmilel hukuk prensipleri ile de teyit edilmiştir -tabii bu prensiplerin hangileri olduğunu biz bilmiyoruz-

3. Türkiye, bayrağın devleti kanunu prensibine muhalif hareket etmiştir.

4. Türkiye ile sair devletler ceza kanununun kabul ettikleri ve “himaye sistemi” denilen sistem, nas hukuku prensiplerine muhaliftir.

5. Birkaç devlet arasında yapılmış olan anlaşma ve uzlaşmalar, Türkiye'nin Bozkurt-Lotus davasında takibat yapmağa salâhiyeti olmadığını göstermektedir; mesele Türkiye'nin salâhiyeti haricindedir.

6. Bazı memleketlerin hukuku ile İngiltere ile Felemenk arasındaki Costarica-Packets ihtilafında Mösyö Friedrich De Martens tarafından verilen hüküm mucibince Bozkurt Vapuru ile müsademeye sebebiyet vermekten dolayı tecrim edilen Lotus kaptanını kendi mahkemelerine tevdi etmeğe Türkiye salâhiyettar değildir.

7. Bu sebeple Türkiye, Bozkurt-Lotus hadisesine vaziyet etmekle beynelmilel hukuk prensiplerine muhalif hareket etmiştir.

8. Bundan dolayı Türkiye, Demons'a tazminat vermeğe mecburdur; istenilen tazminat altı bin Türk lirasıdır.

Mevzubahis 15. madde gibi vazıh ve katî bir madde dahi Fransız muhtırasında olduğu surette tefsir edilebilecek olduktan sonra, bu nevî istidlâl tarzına mukavemet edilecek hiçbir muahede metni yahut madde bulunamaz.

Divana arz ettiğim şey, Fransız muhtırasında ikame edilen nokta-i nazarın büyük tehlikeler gizlediğini beynelmilel münasebetlere karışıklık vereceğini ve münasebetleri başlıca muahedelerin hükümlerine istinat etmekte olan milletlerin aralarındaki itimadı sarsacak mahiyette olduğunu ispat ediyor.

Bir nizada davayı kazanmak endişesi bile bu derecede ileri gitmeğe müsait olmamalıdır. Kaldı ki iki taraf burada beynelmilel hukuk prensiplerini yıkmak için değil, hareketlerini bu prensiplere tevfiik etmek için bulunmaktadırlar. Muhterem hâkimler, muahedelere hürmet ve riayet bu prensiplerin baş tarafındadır.

Fransız muhtırasının muahedeleri tefsir için kullandığı usulü, medeni alemin hukuk fakültelerinde istikbalin hukukçularına tedris etmek bile kabil olacağını zannetmiyorum. Teessüs ve Adlî Salâhiyete Mütedair Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesi, Lozan Muahedesinin Divan huzurunda tahlil etmek şerefini ihraz ettiğim 28. maddesi kadar vazih ve aşikârdır.

Bu 15. maddenin aldığı katî şekil şudur:

“Türkiye ile sair akid devletler arasındaki münasebetlerde adlî salâhiyet meseleleri, 16. madde ahkâmı mahfuz kalmak şartı ile her hususta beynelmilel hukuk prensiplerine tevfikân tesviye edilecektir.”

Bundan, Türkiye’nin yabancılar hakkındaki adlî salâhiyetinin beynelmilel hukuk prensipleri ile tayin edildiği istintac olunur."

Mahmut Esat Bey, Fransız muhtırasının, bu maddenin tatbikini Türkiye’nin millî hudutları dâhilinde işlenmiş olan cürümlere hasretmek istediğini ve ilgası kabul edilmiş olan kapitülasyonlar yerine Türkiye’de tesis edilecek yeni bir rejim, beynelmilel umumi hukuk rejimi, hakkında yapılmış olan müzakerelerden topladığı delillerle sağlamlaştırmak istediğini belirtmiştir. Hâlbuki zabıtnamelerde mevcut olan bu müzakereler nihai surette kabul edilmiş olan metnin tamamen zıddıdır. Metnin kabul edilmiş olması, müttefikler tarafından müzakerelerin devamı esnasında yapılmış ve metne muhalif bulunmuş olan taleplerin, mükâlemelerin ve tekliflerin reddini icap ettirir diyerek müdafaasına devam etmiştir”

“...Fransız ajanı efendiye, bu yüce divanın usul-i muhakemesine, Fransız muhtıralarının istinat ettikleri muahedelerin tefsiri usullerini destekletmekten uzak olan usul-i muhakemesine bir göz gezdirmesinin akilâne bir hareket olacağını hatırlatırım.

Türkiye’ye gelince, Lozan’da kapitülasyonların her cihetinin tamamıyla ilgasını kabul ettirmeğe muvaffak olduktan sonra, bu beynelmilel hukuk prensiplerine uymayı kabul etmiştir. Fakat bunu kabul ederken, medeni ve bağımsız devletlerle aynı eşitlik derecesinde ve hiçbir tahdid yahut fark olmamak şartı ile Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesine mütedair olarak Fransız ajanı efendi tarafından Divan huzurunda vaki olan

şifahi beyanatı senet ittihaz ederim. Eğer muhterem muarızım yaptığı tavizatın bir kısmını istirdat etmek isteseydi bu mesele hakkındaki münakaşayı memnuniyetle kapayacaktım.

Fransız Hükümeti'nin ajanı, müdafaasında, 15. madde meselesini yeniden mevzubahis ederken, muhtırada münderiç olan nukat-ı nazarı azacık tadil etti ve bundan yeni bir metâlîbe meydana getirdi. Adlî Salâhiyet ve Teessüs Hakkındaki Lozan Mukavelenamesine nazaran Türkiye, Fransız ajanı efendiye bakılırsa bu madde mucibince salâhiyetini beynelmilel hukuk prensiplerine tevfiğe mecburdur.

Başka bir ifade ile Türkiye her hareketini, beynelmilel hukuk prensipleri ile haklı göstermek mecburiyetindedir.

Reis Efendi, muhterem hâkimler, Türkiye ile Lozan Muahedenamesinin altına imzalarını koymuş olan devletler 15. maddenin tefsirinden değil katî metninden şu manayı çıkartıyorlar:

“Türkiye’de istisnai bir rejim mevcuttu” bu rejimin adı kapitülasyon idi. Bağımsız bir devletin haysiyeti ile tevfiğ edilemeyen bu rejim, Lozan Muahedesinin 28. maddesi ile tamamen ilga edildi. Adlî Salâhiyet hakkındaki Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesi, Türkiye’nin bu hususta bütün milletlerde müşterek olan beynelmilel usulden hiçbir kayd ve tahdid olmaksızın istifade etmesi hakkını tanıyor.

Bu suretle Türkiye, beynelmilel hukuk nokta-i nazarından, Fransa ile yahut beynelmilel müşterek hukuktan istifade eden başka bir bağımsız devletle aynı vaziyettedir. Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesinin manası budur. Bu mana mezkûr maddenin hiçbir tefsire müsait olmayan katî metninden anlaşılmaktadır.”

Mahmut Esat Bey, Türkiye’nin beynelmilel hukuk nokta-i nazarından vaziyetini tayin ettikten sonra, Fransa’nın bir yabancıya karşı tedbir ittihaz ederken, beynelmilel hukukta kendisinin bu tarzda harekete müsaade eden bir prensip bulunup bulunmadığını aramaya kendisinin mecbur olup olmadığını sormuştur. Men mahiyetinde bir kaide bulamazsa, müsaade eden bir kaide bulamadığı için hareketinden vazgeçmeyeceği için, Türkiye’nin aynı tarzda ki hareketini kabul edilip edilemeyeceğini sormuş ve müdafaasına devam etmiştir:

“...Fransız ajanı efendi, Türkiye’nin Lotus hadisesinde adlî takibat yapmasına mani olacak hükümlerin mevcudiyetini ispat etmedikçe, Türkiye hareketinde serbestîsini muhafaza edecektir.

15. madde adlî salâhiyetin beynelmilel hukuk prensiplerine münafî olmamasını istiyor. Lozan Muahedenamesi Türkiye'nin beynelmilel umumi hukuktan diğer bütün devletler gibi istifade hakkını tanımıştır. Adlî Salâhiyete Mütedit 15. madde Türkiye'yi beynelmilel hukuk prensiplerine riayete mecbur tutmaktadır. Hakkında beynelmilel hukukun sâmit bulunduğu herhangi bir hadisede diğer bir devletin yaptığı şeyi, Türkiye de yapmağa salâhiyettardır.

Fransız ajanı efendi müdafaasında Türkiye'nin himaye sistemini kabul etmesine itiraz olunmadığını söylüyor. Fakat istiyor ki bu sistem Fransa ve vatandaşlarına tatbik edilmesin: Türkiye'yi bu sistemi Fransız tebaasından biri hakkında tatbikten men eyleyecek bir nas hukuku kaidesi var mıdır? Hayır! O halde Türkiye serbesttir.

Bütün devletlerin itaate mecbur oldukları bir kaide teşkil edecek bir beynelmilel hukuk prensibi ya bir muahede ile yahut beynelmilel bir adet ile teessüs eder. Himaye sisteminin birçok muhteriz devletler tarafından kabul ve doktrin itibarıyla da tasdik ve teyit edilmiş olması prensibinin tatbiki men edecek hiçbir prensip mevcut olmadığını ispat eder. İspanya, Amerika Kongresi ile Cemiyeti Akvam Tedvin Komitesi mukarreratı da bunu ispat eder. Türkiye ile Fransa arasında bu sistemin tatbik edilmemesini istilzam edecek bir muahede yoktur.

Teessüs ve Adlî Salâhiyete ait Lozan Mukavelenamesi münhasıran beynelmilel hukuk prensiplerine mugayir olmaması kaydıyla Türkiye'nin adlî salâhiyetini kabul etmiştir. Bundan dolayı Türkiye himaye sistemini kabul etmekle prensiplere mugayir hareket etmemiştir” demiştir.

Mahmut Esat Bey, himaye sistemine ait Türk nokta-i nazarını bu suretle bitirmiş ve bayrak kanununun tetkikine geçmiştir.

“...Reis Efendi; muhterem hâkimler! Bayrak, devletin kanuni prensibi ile âlem-i devletin dahili kavanini bu devlete tabi olan gemiyi takip eder. Yani devletin dâhili kanunu, bayrağını taşıyan gemiyi açık denizde de takip eder. Fakat Fransız muhtırası, bu prensibi katî mahiyette kabul etmediğine işaret ediyor. Hakikatte de gerek devletler arasında ve gerek müellifler arasında, bu hususta farklı nokta-i nazarlar vardır. Fransız ajanı efendinin müdafaasında, bayrağın devleti katî olmadığını söylediğini işittiğimiz zaman Lotus davasının hallolunduğu hissini duyduk. Türkiye Cumhuriyeti ancak bu prensibin tekid ve kabul-i katisindendir ki tahkimnameyi imza ederek ihtilafı yüce divanınıza sunmaya gelmiştir. Türkiye, Demons'u kendi mahkemelerine tevdi etmekle

beynelmilel hukuku ihlal cürümüyle mücrim olduğunu ilan edebilmek için ancak bayrağın devleti hukukunun katî mahiyette olduğunu kabul etmek lazım gelir.

Bu fikir terk edilecek olursa, Türk adlî salâhiyetini ispat edecek delilin pek çok olduğunu önceden arz etmiştik. Bu yüksek adalet mahkemesi huzurunda ancak müspet beynelmilel hukukun mübrem mahiyette kaidelerinin bunların nazar-t itibara alınmasına mani teşkil ettiğini ispat eylemek şartıyla bu delililer bertaraf edilebilir.

Gemilerin haric-ez-memleket olmaları hakkındaki umumiyetle kabul edilmiş olan nazariye mucibince de Lotus meselesinde Türkiye’de icra edilmiş olan taksimat-ı arazi prensibi mucibince de mazur ve meşrudur. Aslında bir taraftan sebep olan fiil, Türk gemisi üzerinde olduğu kadar Fransız gemisi üzerinde de tespit edilebilir. Diğer taraftan fiilin neticesi Bozkurt üzerinde meydana gelmiştir. Bu takibat Türk adliyesinin lehinde olarak dört salâhiyet kaidesinin içtimaiyle de mazur ve meşru görülür.

1. Fiilin ve neticesinin mahalline nazaran tetkik edildiği halde geminin hariç-ez-memleket addedilmesini nazariyesinde cürümün mahalli kaidesi.

2. Mağdurun milliyeti kaidesi.

3. Failin Türk arazisinde bulunması kaidesi.

4. Müştereklik yahut gayr-i kabil-i inkısamlık kaidesi.

Zarar ve ziyan için hukuk davası salâhiyetinden de salâhiyet hakkında beşinci bir cezai salâhiyet amili istimzac olunabilir. Bu müteaddit düsturların muhtemel salâhiyetlerden biri lehinde olarak müştereken mevcudiyeti bir salâhiyet silsilesi tesis eden bir sistemde hakk-ı rüchanı buna bahşettirirdi.”¹⁹⁰

Mahmut Esat Bey, Türkiye’nin büyük milletler ailesi arasına dâhil olmak istediğini, bunun için İsviçre Medeni Kanununu, İsviçre Borçlar Kanununu, İtalya Ceza Kanununu, Alman Ticaret Kanununu yürürlüğe koyduğunu söylemiştir. Türkiye, mukadderatını Avrupa medeniyeti mukadderatından ayırmak istemeyeceğini belirtmiş ve divana teşekkür ederek müdafaasını bitirmiştir.

3.1.3. Fransız Mukabil Müdafaası

La Haye’de Sulh Sarayında 19 Ağustos 1927 tarihinde saat 10’da Reis Mösyö

¹⁹⁰ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 1-41; Divan günde bir toplantı yapmaktadır. Divan Türk ve Fransız tezlerinin her birine bir gün ayırmıştır. Mahkeme tahminen 1 hafta sürecektir. *Cumhuriyet*, 3 Ağustos 1927, No: 1161, s. 2

Huber'in riyaseti altında akd edilen Aleni Celse

Fransız ajanı Mösyö Baduvan mukabil Fransız müdafaasına başlamıştır:

“Türkiye Hükümeti ajanı, yalnız heyetinize arz olunan meselenin halli hususunda doğrudan doğruya haizi ehemmiyet gördüğü cihât üzerinde tevakkuf edeceğini beyan ile, meşruhatında vakayı pek fazla bir süratle tahlil ve tetkik etti; kendileri size vakayı tasvir ederken müsademeyi müteakiben “Bozkurt” gemisinin yolcu ve mürettebatından, kurtarılmaları imkân dahilinde olanların tahlisi hususunda, “Lotus” tarafından masrûf-ı mesai ve gayret zannedersem bu sebepten dolayı, muzlim kaldı. Kendi tabirleriyle -ki eminim bu tabirler vakaya sarîh bir nazarla bakılmış olmasının mahsulüdür- güya müsademenin neticesine lakayt imiş gibi “Lotus” yoluna devam etmiş.

Türkiye bize: “Türkiye’nin ihlal ettiği devletler hukuku esasatının vücudunu Fransa bize ispat etsin” diyor. Pekâlâ, cevap veriyorum: Türkiye tarafından ihlal olunan ilk prensip açık denizlerde ika edilen cürümlerden dolayı hukuk-ı düvelce muayyen vaziyetler müstesna olmak üzere, sancağın mensup olduğu devletin salâhiyet-i kazaiyesine dair olan prensiptir. Bu prensip tereddüt kabul etmez. Gerek tahriri delilimizde ve gerek müdafaanamemizde defalarca arz ve izah ettiğimiz vechile, millî içtihat-ı kazaî, beynelmilel içtihat-ı kazaî, hükümetlerce muamelatta müttehad usul, muahedat münderecatı ve erbabı ilmin meşrûh içtihadıyla müeyyed bir prensiptir.

Türkiye’nin sizden istediği şeyi esas itibarıyla, seleflerinizin kabul ettiğini reddetmenizden ve alî hakemlerin, bir kısmı, büyük bir kısmı daha mütevazi birçok hâkimlerin vücudunu kabul ettikleri, hükümetlerin ve siyasetçilerin arkası kesilmeyen uygulamalarının da teyit ve izhar ettiği devletler hukuku kavaid ve esasatının mevcut olmadığına karar ita eylemenizden ibarettir” demiştir.

(Celse saat 12.45’te tatil edildi)¹⁹¹

3.1.4. Türk Mukabil Müdafaası

La Haye’de Sulh Sarayında 10 Ağustos 1927 Çarşamba günü saat 10’da Reis Mösyö Huber’in Riyaseti Altında Akdedilen Aleni Celse

Mahmut Esat Bey, Fransız ajanına cevabında şu noktalar üzerinde durmuştur:

¹⁹¹ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 1-41

“...Fransa’nın İstanbul maslahatgüzarı, yalnız Lotus gemisinin nöbetçi kaptanı Demons’un nakdi kefaletle tahliyesini talep etmemiş, tevkifi aleyhinde protesto da yapmıştır.

Fransız Hariciye Nazırı Mösyö Briand’ın, Paris’te Türkiye sefirine yaptığı muhtıramızda zikredilen beyanatına gelince; bu vaka hakikidir. Çünkü Türk Hükümeti namına yüce divanınıza takdim edilmiş olan muhtırada bundan bahsedilmektedir.

Bizim nokta-i nazarımız gerek muhtıralarımızda gerekse müdafaatımızda kâfi derecede uzun uzun anlatılmıştır. Bununla beraber Fransız ajanına bizim buraya 15. maddenin tefsiri için gelmediğimizi hatırlatmağa mecburum. Böyle bir tefsir bu mahkemenin tahkimname ile mükemmel surette tahdid edilmiş olan kadrosundan dışarıda kalır. Haiz olduğumuz vekâletler bu tahkimnamenin metni ile tahdid ve tasrih edilmiş olduğundan bu tarzda bir tefsir ile vazifelerimizin hududu tecavüz edilmiş olur. 15. madde Türkiye’ye adli salâhiyet hususunda bahşedilmiş olan umumi beynelmilel hukuki mevkiinin teyidinden başka bir şey değildir. Biz Lotus meselesinde ancak bu hakkı istimal ettik. 15. maddenin tahkimnamede zikredilmesinden maksat Türk adli salâhiyetinin beynelmilel umumi hukuk menfaatlerine iştirak eden medeni devletlerin salâhiyetinden başka bir şey olmadığının kabul ve teyididir. Eğer iki hükümet arasında bu maddenin bir tefsiri mevzubahis olsaydı, şüphesiz iki tarafın niyetlerine daha iyi surette uygun gelecek surette açık ifadeli bir başka tahkimname tertip edilirdi.

Fransız ajanı efendinin, Fransa namına milletlere hatt-ı hareket olmak üzere tahmil etmek istediği sözde prensipleri iyi niyetli olarak bir ilmi istiklâl ile tetkik edelim. Bunlar prensip namını almaya layık şeyler midir ve devletlerin hükümlerlerini ehemmiyetli surette ihlal edecek mahiyette değiller midir?

Bu iddianın gizlediği tehlike âli divanın nazarından kaçmayacaktır: Karşı tarafın ikame ettiği tezin zaferidir ki hukuk sahasında bir rücu hareketi manasını ifade eder: Divan bu teşebbüslerin önüne geçebilecektir.

Reis Efendi, muhterem hâkimler sözlerimi bitirirken uzun içtima müddetlerince maruzatımı lütufkâr bir dikkatle dinlemesinden dolayı Divan’a arz-ı teşekkür ederim.

Divan, adaletin lehinde karar verecek ve muasır Türkiye de bundan hissesini alacaktır”¹⁹² demiştir.

¹⁹² a.g.e., s. 1-8; Türkiye ve Fransa’nın müdafaaları için bkz. *Cumhuriyet*, 4 Ağustos 1927, No: 1162, s. 3; 5 Ağustos

(Celseye saat 10.50’de son verilmiştir.)

3.2. Bozkurt-Lotus Davası Hakkında La Haye Adalet Divanı’nın Kararı

Paris Hukuk Fakültesinde müderris Mösyö Baduvan tarafından temsil edilen Fransa Cumhuriyeti ile Adliye Vekili Mahmut Esat Beyefendi tarafından temsil edilen Türkiye Cumhuriyeti arasında, yukarıda kaydedildiği üzere teşekkül etmiş olan iki tarafın açıklamaları ve taleplerini dinledikten sonra Divan, aşağıdaki kararı vermiştir:

Cenevre’de 12 Teşrinievvel 1926 tarihinde Fransa ve Türkiye Cumhuriyetleri arasında imza ve Divan Nizamnamesinin 40. ve Talimatnamenin 35. maddesine tevfi kan 4 Kânunusani 1927 tarihinde işbu hükümetlerin La Haye’deki mümessilleri tarafından Divan Kâtipliğine tevdi edilmiş olan bir Tahkimname ile mezkûr hükümetler, 2 Ağustos 1926 tarihinde Bozkurt ve Lotus Vapurları arasında husule gelen müsademededen mütevellit adil salâhiyet meselesini Beynelmilel Daimi Adalet Divanı’na arz etmişlerdir.

Tahkimnameye nazaran Divan’ın şu meseleler hakkında karar vermesi lazım gelmektedir:

Karar Numarası: 9

1. Türkiye, açık denizde 2 Ağustos 1926 tarihinde, Fransız Lotus Vapuru ile Türk Bozkurt Vapuru arasında meydana gelen müsademe sebebiyle ve Lotus Vapuru’nun İstanbul’a muvasalatında, Bozkurt’un sekiz Türk gemici ve yolcusunun ölümüne sebep olmasıyla, Türk vapuru kaptanı ile birlikte müsademe esnasında Lotus’un nöbetçi kaptanı olan Demons aleyhinde Türk kanunlarını tevfi kan cezai takibat yapmakla, Teessüs ve Adil Salâhiyet Hakkındaki 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Mukavelenamesine mugayir olarak beynelmilel hukuk prensiplerine muhalif hareket etmiş midir? Eğer etmiş ise bu prensipler hangileridir?

2. Cevabi tasdik mahiyetinde olduğu takdirde ve buna mümasil vakalardaki beynelmilel hukuk kaidelerine tevfi kan nakdi tazminat tertip ediyorsa, Demons’a verilmesi lazım gelen nakdi tazminat miktarı nedir?

Muhtıralar ve mukabil muhtıralar, tayin edilen tarihlerde usulü dairesinde Divan kâtipliğine tevdi edildi ve Nizamnamenin 43. maddesinin icap ettiği tebligat yapıldı.

1927, No: 1163, s. 1; 8 Ağustos 1927, No: 1166, s. 1-2; 10 Ağustos 1927, No: 1168, s. 1-3; 11 Ağustos 1927, No: 1169, s. 2

Divan 2, 3, 6, 8, 10 Ağustos 1927 tarihli celselerinde yukarıda zikredilen iki taraf ajanlarının iddialarını ve cevaplarını ve mukabil cevaplarını dinledi.

Mahkeme esnasında iki taraf, Divan'ın takdirine arz edilmiş olan meselelere mütedair olan nokta-i nazarlarını tespit etmişlerdir. Bu tespiti tezlerini hulasa etmek suretiyle yapmışlardır.

Bu suretle Fransa Cumhuriyeti Hükümeti Divan'dan:

1. Lozan'da 24 Temmuz 1923'te imzalanmış olan Teessüs ve Adlî Salâhiyete Mütedair Mukavelenameye ve beynelmilel hukuka nazaran, bir Fransız gemisi ile bir Türk gemisi arasında açık denizde husule gelen bir müsademedan dolayı cezai takibat salâhiyetinin münhasıran Fransız mahkemelerine ait olduğuna,

2. Bu sebeple Türk adliye dairelerinin açık denizde Bozkurt ve Lotus arasındaki müsademe sebebi ile Demons hakkında haksız olarak takibat yapmalarının ve merkumu hapis ve mahkûm etmelerinin mezkûr mukavelenameye muhalif ve beynelmilel hukuk kaidelerine mugayir bulunduğu,

3. Bundan dolayı, Demons'un uğradığı zararın telafisi için tazminat miktarının altı bin Türk Lirası olarak tayinine ve işbu tazminatın Türkiye Cumhuriyeti tarafından Fransa Cumhuriyeti'ne verilmesine hükmetmesini istiyordu.

Türk Hükümeti ise, muhtırasında sadece Divan'ın "Türkiye'nin adlî salâhiyeti lehine hükmetmesini" rica ediyordu.

Bundan başka, Fransız hükümeti mukabil muhtırasında tarzını bir parça değiştirerek yeni birkaç unsur ilave etmiştir. Bu unsurlar şunlardır:

"1. Yabancılar aleyhinde ikame edilen ceza davalarını görmek hususunda yabancı konsolosluk mahkemeleri salâhiyetleri yerine Türk mahkemeleri salâhiyetinin ikamesi Lozan'da 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilmiş olan mukavelelerde bu ikameye devletlerin muvafakatleri neticesi olmasına,

2. Yabancı memleketlerde işlenmiş cinayet yahut cürümlerden dolayı yabancılar hakkında cezai takibat icrası için verilmediği muhakkak olan işbu muvafakatin, devletler ve bilhassa Fransa tarafından sarıh bir surette reddedilmiş olmasına,

3. Bu reddin, işbu salâhiyetin ve bu hususta vaki beyanatın kabul ve teslimine meyyal bir Türk reddinden mütevellit olmasına,

4. Bu vaziyetler ve şartlar dâhilinde tefsir edildiği halde 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Mukavelenamesinin Türkiye haricinde işlenmiş bir cürümden dolayı Türk mahkemelerinin bir Fransız aleyhinde cezaî takibat yapmasına müsait bulunmamasına,

5. Bundan fazla olarak, medeni milletlerin mütekabil münasebetlerinde tatbik etmekte olmaları sebebiyle teessüs etmiş olan adlî salâhiyetlerini devletler hukukuna göre, bir devletin, bilhassa yapılmış yahut zımni hususi itilaflar haricinde, bir devletin, mahkemelerinin, millettaşlarından birinin mağdur olduğu sebebinden başka bir bahane bulunmaksızın bir yabancı tarafından yabancı bir memlekette işlenmiş olan bir cürüme kadar teşmil etmeğe hakkı bulunmamasına,

6. Açık denizde bir ticaret gemisi üzerinde hâdes olan vakaların, cezaî nokta-i nazardan, ancak geminin bayrağını taşıdığı devletin mahkemelerine tabi bulunmasına,

7. Bu meselenin denizlerin serbestisi kaidesinin bir neticesi olmasına ve buna hususi bir ehemmiyet atfeden devletlerin bu hususa riayetsizlik göstermelerinin gayet nadiren vuku bulmasına ve mevcut hukuka göre,

8. Mağdurun mensup olduğu milliyetin bu kaideyi tatbikten fariğ olmak için kâfi bir sebep teşkil etmemesine ve Costarica-Packets davasında bu şekilde mütalaa edilmiş olmasına,

9. Müsademe halinde işbu kaidenin tatbikini istilzam eder hususi sebepler, müsademenin hataî mahiyetinin geminin tabi olduğu millî kanunlara nazaran tetkik ve muhakeme edilmesi ve işbu tetkik ve muhakemenin millî daire-i resmîyeler nezareti altında icra edilmesi lüzumundan mütevellit sebepler mevcut olmasına,

10. Tabi olduğu memleket mahkemelerinin salâhiyetini iddia ve istintac edebilmek için müsademenin batan gemi üzerinde tahsisi mümkün olmamasına ve böyle bir iddianın hakikate mugayir bulunmasına,

11. Gemilerden birinin millî mahkemelerinin salâhiyetini, müsademeye ortak olan diğer birinci gemi ile aynı milliyeti haiz olmayan geminin zabitlerinden biri aleyhindeki davaya teşmil için beynelmilel hukukta bir istinat noktası bulunmamasına,

12. Başka türlü hareketin ve müsademeye ortak olan Fransız gemisinin nöbetçi zabiti aleyhine ikame edilen ceza davasında Türk mahkemelerinin salâhiyetini kabul etmenin evvelce sağlam olarak teessüs etmiş olan beynelmilel hukuk esasları ile tamamen zıddiyet halinde bulunan bir teceddüt hareketi ihdas etmek olacağına,

13. Tahkimnamenin Divan’a, ilk mesele hakkında vereceği kararın icabı olarak Demons’a verilmesi lazım gelen tazminat meselesini arz etmiş olmasına,

14. İşbu kararın, Divan’a arz edilmiş olmayan sair neticelerinin bu suretle mahfuz bulunmasına,

15. Demons’un tutuklanmasının ve mahkûm edilmesinin, beynelmilel hukuka nazaran salâhiyeti haiz olmayan daireler tarafından ika edilmiş olmasından dolayı Türkiye tarafından kendisine bir tazminat verilmesi esasının itiraza mevzu teşkil edilmemesine,

16. Nakdî kefalete rabten tahliyesi, Lozan’da 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilmiş olan Adlî İdare Hakkındaki Beyanname ahkâmına aykırı olarak pek geç surette yapılmış olmasından dolayı mahpusluk müddetinin otuz dokuz gün devam etmesine,

17. İşbu cezai takibat, Demons’a hiç olmazsa manevi bir zarar vermiş olan bir mahkûmiyetin verilmiş olmasına,

18. Türk resmi dairelerinin mahkûmiyetinden bir gün önce ve mahkûm edilecek olduğu müddetin takriben yarısına müsavi bir müddet mahpus yatmış olduğu halde altı bin Türk lirası nakdi kefalete rabten tahliyesini emretmiş olmalarına mebni...” olarak,

Divan’ın Türk Hükümeti’nin huzur yahut gıyabında şunlara hükmetmesi rica olunur:

“1. Beynelmilel hukuk kaidelerine ve Lozan’da 24 Temmuz 1923 tarihinde imza edilmiş olan Teessüs ve Adlî Salâhiyete Mütedair İtilafnameye nazaran, açık denizde bir Türk gemisi ile bir Fransız gemisi arasında meydana gelen müsademedan dolayı Fransız gemisinin nöbetçi kaptanı hakkında cezai takibat icrası salâhiyeti mutlak surette Fransız mahkemelerine aittir

2. Bu sebeple Türk mahkemelerinin açık denizde Lotus ile Bozkurt gemileri arasında meydana gelen müsademedan dolayı Türk makamlarının beynelmilel hukuka ve mezkûr mukavelenameye mugayir olarak Demons’u takip, haps ve mahkûm etmeleri haksızdır.

3. Bundan dolayı bu suretle Demons’a yapılmış olan zararın tazminatının 6000 Türk lirası olarak tespit ve işbu meblağ kararın ısdarından itibaren bir ay zarfında Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından Fransız Cumhuriyeti Hükümeti’ne verilmelidir. Bu tazminatın verilmesi kaptan Demons’un yatırdığı 6000 lira kefalet

akçesinin iadesine mani olmayacaktır.”

Türk hükümeti, mukabil muhtırasında, tezinin kısa bir izahı ile birlikte eski muhtırasını tekrar ile iktifa etmiştir. Bu izahı, Fransız mukabil muhtırasındaki taleplerden önce gelen mülahazalara cevap teşkil ettiği için burada naklediyoruz:

“1. Teessüs ve Adlî Salâhiyete Mütedair Lozan Mukavelenamesinin 15. maddesi -16.madde mahfuz kalmak şartıyla- Türk adlî salâhiyetini tamamıyla ve mutlak surette beynelmilel hukuk prensipleri üzerine istinat ettirmektedir. Bu maddenin, kendisine başka bir mana izafesi suretiyle en küçük bir istisnaya yahut tefsire tahammülü yoktur. Bu sebeple Türkiye, bu madde mucibince, yabancıları alakadar eden her meselede adlî salâhiyetini kullanmakta, beynelmilel hukuk prensiplerine mugayir hareket etmiş olmaktan başka bir endişe nazar-ı itibara almaz.

2. Türk Ceza Kanununun, harfî harfine, İtalyan Ceza Kanunundan iktibas edilmiş olan 2. maddesi bu davada beynelmilel hukuk prensiplerine mugayir değildir.

3. Açık denizdeki gemiler bayrağını taşıdıkları milletin arazisinin aksamı addedildiklerinden ve mevzubahsimiz olan davada cürümün vuku bulduğu mahal Türk bayrağını taşıyan Bozkurt Vapuru olduğundan yapılmış olan takibatta, tıpkı hadise Türk toprağı üzerinde olmuşçasına Türkiye’nin salâhiyeti olduğu aşikârdır. Nasıl ki örnek vakalar da bunu göstermektedir.

4. Bozkurt-Lotus Davası bir müşterek cürüm hadisesi olduğu için Fransa’dan iktibas edilmiş olan Cinaî İstintak Kanunu, Fransız kaptanın, Türk kaptanı ile birlikte müşterek takibata maruz kalmasını emretmektedir. Esasen bütün memleketlerin kanunları da bunu teyit eder. Bu sebeple bu nokta-i nazardan da salâhiyetini iddia etmekte haklıdır.

5. Mesele yalnız müsademe noktasından tetkik edilse bile, Türkiye’nin aşikâr olan salâhiyetini tevkif edecek cezai mahiyette bir beynelmilel hukuk prensibi mevcut olmadığından Türkiye cezai takibat icrasına salâhiyettardır.

6. Türkiye esas mahiyette salâhiyetini istimal etmekte olup, devletler de beynelmilel hukuk prensipleri mucibince tazminat tediyesi ile mükellef olmadıklarından, Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti için Fransız muhtırasında talep edilen tazminatın mevzubahis olamayacağı şüphesizdir. Çünkü Türkiye Hükümeti, bir müsademe sebebiyle tedbirsizliğinden dolayı ölüme sebebiyet vermiş bulunan Fransız vatandaşı Demons aleyhinde takibat icrasına salâhiyettardır.

7. Bu sebeple Divan'ın Türkiye'nin adli salâhiyeti lehinde karar verilmesi rica edilmektedir.”

Şifahi muhakeme esnasında Fransız Hükümeti'nin ajanı, Divan kararından ileri gelen, Divan'a arz edilmiş olmayan neticeler için mahfuziyet talebinin kaydedilmesi talebini tekrar ederek Fransız mukabil muhtırasında zikredilen talepleri zikretmekle yetinmiştir.

Türk Hükümeti ajanı ise iddiasında ve cevabında herhangi bir talep beyanında bulunmamıştır. Bundan dolayı, davada zikrettiği taleplerin teyit edilmiş addolunması lazım gelir.¹⁹³

3.2.1. Bozkurt-Lotus Davasının Sonu

İki tarafın ajanları tarafından gerek yazılı muhtıralarla gerekse şifahi iddia ile Divan'a arz edilen izahata nazaran meselenin esasını teşkil eden vakalar -bu noktada her iki taraf mutabıktır- şunlardır:

2 Ağustos 1926 tarihinde gece yarısına doğru İstanbul'a gitmekte olan Fransız yolcu gemisi Lotus ile kömür vapuru Bozkurt arasında Midilli civarında Sığırı Burnu'nun beş altı bahri mili şimalinde bir müsademe husule gelmiştir. İkiye parçalanmış olan Bozkurt Vapuru batmış ve gemide bulunan sekiz Türk tebaası boğulmuşlardır. Lotus gemisi kazazedelerin imdadına yetişmek için icap eden gayreti sarf ederek bunlardan onunu kurtarmış ve yoluna devam ederek 3 Ağustos'ta İstanbul'a gelmiştir. Müsademe esnasında Lotus Vapuru'nun nöbetçi kaptanı, Fransız vatandaşı mülazım Demons'tur. Bozkurt'un kaptan köprüsünde ise geminin süvarisi olup kazazedeler arasında kurtarılmış olan Hasan Kaptan bulunmaktadır.

3 Ağustos'tan itibaren Türk zabıtası Lotus Vapuru'nda müsademenin nasıl meydana geldiği hakkında tahkikat yapmağa başladı; 4 Ağustos'ta da Lotus'un süvarisi Fransız baş şebbenderine deniz raporunu takdim, bunun bir suretini de Liman Reisine tevdi etti. 5 Ağustos'ta mülazım Demons, Türk makamları tarafından sorgulanmak üzere karaya davet edildi. Pek uzun sürmesi sebebiyle Lotus'un hareketinin gecikmesini mucip olan sorgulamadan sonra, Fransız baş şebbenderliğine önceden haber verilmeksizin mülazım Demons ile Hasan Kaptan tutuklandılar. Türk memuru tarafından ihtiyati mahiyette olarak tavsif edilen, işbu tutuklamanın sebebi müsademedede

¹⁹³ Beynelmîl Daimi Adalet Divanı, Bozkurt-Lotus davası hakkındaki kararını 7 Eylül de verecektir. *Cumhuriyet*, 3 Eylül 1927, No: 1192, s. 4

mağdur olanların aileleri tarafından vaki şikâyet üzerine müddeî-i umûmîlikçe her iki kaptan aleyhinde ihtiyatsızlıktan mütevellit katl-i nefis ithamı ile açılmış olan cezai takibatın tabii seyrini temin etmek idi.

Dava, İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından 28 Ağustos tarihinde görüşülmeye başlandı. Bu esnada mülazım Demons Türk adliyesinin salâhiyeti olmadığı iddiasında bulundu. Fakat mahkeme salâhiyeti olduğunu beyan etti. 11 Eylül’de mahkemenin ikinci celsesinde mülazım Demons nakdi kefaletle rabten tahliyesini talep etti. Bu talep, kefalet 6000 lira olarak tespit edilip, 13 Eylül tarihinde kabul edildi. 15 Eylül’de mahkeme kararını verdi. Bu kararın sureti tarafeynce Divan’a tevdi olunmamıştır. İşbu karara nazaran mülazım Demons 80 gün hapse ve 22 lira nakit para cezasına, Hasan Bey ise biraz daha yüksek cezaya mahkûm edilmişler idi.

Türk Cumhuriyeti müddeî-i umûmîsi bu karar aleyhinde temyiz müracaatı yapıp icrasını tehir ettirdi ve bu müracaat üzerine henüz temyiz mahkemesi kararını vermiş değildir. Fakat 12 Teşrinievvel 1926 tarihli tahkimname halen Türkiye’de merfî olan Usul-i Muhakemat-ı Cezaiyeyi tehir etmiş değildir.

Türk adlî makamlarının, mülazım Demons hakkındaki hareketleri Fransız Hükümeti ile Türkiye’de mümessilleri tarafından birçok diplomasi teşebbüsleri ve sair müdahaleleri müceb oldu. Bunlar mülazım Demons’un tevkifini protesto etmeyi, tahliyesini talep ve davayı Türk mahkemelerinden alıp Fransız mahkemelerine tevdi maksadını istihdaf ediyorlardı.

Bu teşebbüsler üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, 2 Eylül 1926 tarihinde adlî salâhiyet hususundaki ihtilafın La Haye Divanı’na tevdi teklifini reddetmeyeceğini beyan etti.

Fransa Hükümeti, Eylül’ün 6. günü “teklif edilen hall şekline tamamıyla muvafakat ettiğini” bildirdiğinden her iki hükümet Divan’a tevdi olunacak tahkimnameyi tanzim etmek üzere murahhaslarını tayin ettiler; mezkûr tahkimname yukarıda da zikredildiği üzere 12 Teşrinievvel 1926 tarihinde imza edildi karşı çıkılan suretler de 27 Kânunuevvelde tevdi olundu.

3.2.2. Hukukî Mahiyet

Türkiye’nin, Teessüs ve Adlî Salâhiyet Hakkında 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Mukavelenamesi’nin 15. maddesine mugayir olarak hilafında hareket ettiği beynelmilel hukuk prensiplerinin tetkikine girişmeden önce, tahkimnameden çıkarılan netice ve

vaziyeti tavzih etmek muvafıktır. Divan bu davaya, iki taraf arasında akdedilen bir tahkimnamenin Divan'a tebliğı ile vaziyet etmiş olduğundan, Divan'ın hüküm vermesi lazım gelen noktaları tarafeynin taleplerinde değil mezkûr tahkimnamenin münderecatında araması icap eder. Bu hususta şunlar göz önünde bulundurulmalıdır:

“1. 2 Ağustos 1926 tarihinde Türk bayrağını taşıyan Bozkurt Vapuru ile Fransız bayrağını taşıyan Lotus gemisi arasındaki müsademe açık denizde vukua gelmiştir. Demek oluyor ki Türkiye ile Fransa'dan başka bir devletin kazaî salâhiyeti mevzubahis değildir.

2. Beynelmilel hukuk esaslarının iddia edilen ihlali, mülazım Demons aleyhinde cezai takibat icrasına münhasırdır. Yani cezai takibatın, bir istintak yapılması, tevkif, ihtiyatî hapis yahut İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi tarafından ısdar edilen hüküm gibi mahsusî bir fiili mevzubahis olmayıp Türkiye'nin cezai salâhiyetinin olduğu gibi istimali mevzubahistir. Bundan dolayı davanın her iki safhasında iki tarafça öne sürülmüş olan tezler, beynelmilel hukuka nazaran Türkiye'nin bu davada takibat yapmağa salâhiyeti bulunup bulunmadığına mütedairdir.

3. Divan'ın, cezaî takibatın Türk kanunlarına muvafık olup olmadığının tetkiki ile mükellef olmadığını tasdik hususunda iki taraf müttefiktir. Yani Divan, salâhiyet meselesinden ayrı olarak, Türk adlî makamları tarafından istinat edilen Türk kanunu hükümlerinin bu davada hakikaten tatbikinin kabil yahut mülazım Demons aleyhindeki cezaî takibatın icra tarzının adalete aykırı ve bu sebeple beynelmilel hukuku ihlal mahiyetinde olup olmadığını tetkik edecek değildir. Muhakeme safahatı münhasıran bu meselede adlî salâhiyetin bulunup bulunmaması üzerinde cereyan etmiştir.

4. Cezai takibat, Bozkurt'un sekiz Türk gemici ve yolcusunun boğulması, sebep ve batması sebebi ile yapılmıştır. Bir taraftan müsademenin bu akıbeti mevzubahis cezaî takibatın icrası için başlıca bir amildir; öte taraftan; iki tarafın iddialarından her iki vapurun manevrasından mesul olan zabitlerden hiçbirine cinaî bir niyet ve maksat atfedilemeyeceği anlaşıyor; o halde mesele ihtiyatsızlık yahut ihmal neticesi nefis katli hadisesidir. Fransız Hükümeti bahri seyri sefer nizamlarına riayetsizliğin, bayrağın temsil ettiği devletin kanunları dairesinde muamele göreceğini iddia ediyor. Fakat iki gemi arasında vuku bulan müsademenin öldürme eylemi hakkında geçerli olan müşterek cezaî müeyyidelerin tatbikine sebep olamayacağını iddia etmiyor. Fransız muhtırasının müsademe hadiselerine uygulanmak üzere yardım ettiği emsalin cümlesi

böyle yaptırımların tatbik edilebileceği ihtimalini mutazammın olup itiraz yalnız başka bir devletin bu hususta müşterek veya münhasır bir kaza iddia edebilmesini akla getirmektedir. Esasen Divan'a arz olunan müdafaat bu eşhasın ne suretle vefat ettiklerini göstermemektedir; ancak vefatlarının müsademedan doğrudan doğruya mutahassıl olduğuna şüphe olmadığı gibi Fransız Hükümeti tarafından da sebeple bunun tesir ve neticesi arasında münasebet olmadığı iddia edilememiştir.

5. Takibat-ı cezaiye aynı zamanda mülazım Demons ile Türk vapurunun süvarisi aleyhlerinde mütenazıran icra edilmiştir. Hatt-ı zatında tenazur mefhumuna gelince; Türk Hükümeti'nin ajanı mukabil muhtırasının iddianamesinde, ahkâmı Fransız kanunundan muktebis olan Türk kanunnamesine istinat etmiştir. Hâlbuki Fransız husumeti sairler meyanında ve hiddet-i zaman ve mahale mübtteni tenazuru kabul eder. Bunun üzerine Divan, tenazur mefhumunu şu tarzda tefsir eyler: Türk kazasına itiraz olmamış olan Türk süvarisi aleyhindeki takibat ile mülazım Demons aleyhindeki takibat Türk makamâtınca, vakanın tahkikatı nokta-i nazarından bir küll addedilmiştir; çünkü iki vapurun müsademesi Türk hukuk-ı cezasına göre bir tek mahkemeye havalesi lazım gelen cümle-i hadisat addedilmiştir.

6. Takibat-ı cezaiye Türk mevzuat-ı kanuniyesine tevfikân icra edilmiştir. Tahkimname bu mevzuattan (bir mi, bir kaç mı) amil olduğunu izah etmiyor. Divan'a takibatın Türk Ceza Kanunu'nun hangi maddesine müsteniden icra edildiğini tayine medar olacak hiçbir vesika ibraz edilmemiştir; yalnız Fransa Hükümeti ağır ceza mahkemesinin salâhiyet-i kazaiyesini Türk Ceza Kanunu'nun 6. maddesine dayandığını beyan ediyor ve Türkiye, bunu reddetmek şöyle dursun, mukabil muhtırasının iddianamesinde mezkûr maddenin devletler hukuku prensiplerine muvafık olduğunu temin ediyor. Cereyanı muhakemeden takibata mücerret mezkûr madde ahkâmına müsteniden mi ibtidar edilmiş olduğu anlaşılamamaktadır. Türk Ceza Kanununun 6. maddesinin metni 1 Mart 1926 tarih ve 765 numaralı kanunname (Ceride-i Resmiye'nin 13 Mart 1926 tarih ve 320 numaralı nüshası) aşağıda olduğu gibidir:

Madde 6: Dördüncü maddede yazılı cürümlerden başka bir ecnebi Türk Ceza Kanununca asgari haddi bir seneden eksik olmayan ve şahsi hürriyeti tahdid eden bir cezayı müstelzim cürümü memlekette Türkiye'nin veya bir Türk'ün zararına işlediği ve kendisi Türkiye'de bulunduğu takdirde Türk Ceza Kanunu mucibince ceza görür. Fakat bu cezanın üçte biri indirilir ve idama bedel yirmi sene ağır hapis cezası tatbik olunur.

Ancak bu babda takibat icrası Adliye Vekili'nin talebine veya mutazarrır olan şahsın şikâyetine bağlıdır.”

Tahkimnamede mütehasıl vaziyeti tayin ettikten sonra Adalet Divanı, mülazım Demons aleyhinde yapılan takibatın hukuk-ı düvelin hangi prensipleriyle tearuz ettiğini tetkik etmelidir.

Tarafeyn kendi kaza-i adlilerinin hududunu tahdid zımnında devletler hukuku kavaidine irca eden 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan İkamet ve Salâhiyet-i Kazaiye Ahitnamesinin 15. maddesidir.

15. maddenin aynen metni şudur:

“Türkiye ve akid devletler münasebatında, 16. madde ahkâmı mahfuz kalmak şartıyla salâhiyet-i kazaiye mesaili bilumum hususatta devletler hukuku prensipleri dairesinde hall ve tanzim edilecektir.”

Fransa Hükümeti mezkûr maddedeki “hukuk-ı düvel” ibaresinin manasını ahitnamenin ruhunu tahlil etmek suretiyle aramak lazım geldiğini iddia ediyor. İspatı müddeanın zımnında Türkiye'nin müzakerat-ı mütekaddime projede bahsi geçen maddede muadil bir teklif dermeyan ettiğini ve bununla Türk kanunlarına binaen Türk mahkemesinin daire-i kazası dâhiline giren cinayetlere, başka yer toprağında ika edilmiş olsalar bile, Türk salâhiyet-i kazaiyesini teşmil etmek istemiş olduğunu ileri sürüyor. Fransa ve İngiltere murahhaslarının kuyud-ı ihtiraziye ile karşıladıkları bu teklif İngiliz murahhası tarafından katiyetle reddedilmiştir ve mesele bilahare tahrir encümenine havale edildiğinden encümen proje metninde “salâhiyet-i kazaiyenin devletler hukuku prensiplerine göre” halledileceğini dercetmekle iktifa etmiştir. Fransız Hükümeti bu hadisattan mülazım Demons'un taht-ı muhakemeye alınmasının Lozan Ahitnamesini tanzime saik olan fikre mugayir olduğu neticesini çıkarıyor.

Divan Türk kanunu mucibince mülazım Demons aleyhinde cezai tatbikatta bulunması ile ihlal edilen devletler hukuku kaideleri olup olmadığı keyfiyetini tetkik ederken önceden gerek birinci muhtıraların ve gerek mukabil muhtıralarla şifahi müdafaası esnasında bütün ehemmiyetle meydana çıkan bir prensip meselesi ile karşılaşmıştır. Fransa Hükümeti'nin “tez”ine göre Türk mahkemesi salâhiyettar olabilmek için hukuk-ı düvelin Türkiye'ye bahşettiği bir salâhiyet esasına istinat edebilmelidir. Diğer taraftan Türk Hükümeti 15. maddenin bir devletler hukuku prensibine karşı gelmediği, her noktada Türk kazasını kabul etmekte olduğu yolunda bir

nokta-i nazar serdediyor.

Divan şimdi şunu tetkik edecektir: Lozan Ahitnamesinin 15. maddesiyle irca olunan hukuk-ı düvelde Türkiye'yi mülazım Demons aleyhinde takibat icrasından menedecek bir kaide var mıdır? Divan bunlar için evvelemirde Fransa Hükümeti'nin serdettiği iddiaların kıymetini tahlil edecektir. Maahaza meselenin, kaziyyeye tatbik edilebilecek bir tahdid mevcudiyetini müsbet olan sair safahat-ı mümkinisini de ihmal etmeyecektir.

Fransa Hükümeti'nin serdettiği delilden başka, yukarıda söylenmiş olanların maadası, üç noktada toplanmaktadır:

“1. Hukuk-ı düvel tebaadan birinin aleyhinde olduğu ileri sürülerek ecanibin ecnebi toprağında ikâ ettikleri cürümlerden dolayı takibine müsait değildir; kaziyyemizde vaziyet bu merkezdedir. Çünkü cürümün Fransız gemisi dâhilinde ika edilmiş addolunması lazım gelir.

2. Devletler hukuku gemi dâhilinde açık denizde iken cereyan eden bütün vakalar için münhasıran sancak devletinin kazasını tanır.

3. Bu prensip müsademe mevzubahis oldukça evleviyetle gözetilmelidir.”¹⁹⁴

3.2.3. Karar

Fransa Hükümeti'nce serdedilen delilin kaziyyemizde kısmen kanaat bahş olmadığı ve kısmen de Türkiye'yi mülazım Demons aleyhinde takibat icrasından menedecek bir devletler hukuku prensibinin mevcudiyeti sabit bulunmadığı neticesine vardıktan sonra böyle bir prensibin mevcut olup olmadığını bizzat araştırmağı uhdesine mevdu vazifenin icrası muktezasından addetmiş ve bu babda yalnız adı geçen araştırma ile iktifa etmeyerek bu tetkiklerini edinebildiği ve tahkimnamenin ima ettiği prensibinin vücuduna addettiği bütün emsal, içtihat ve hadiselerle teşmil etmiştir. Fakat bu araştırmalar müsbet bir netice vermemiştir.

Şu halde 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Ahitnamesinin 15. maddesinin murad ettiği manada ve takibat icrasına mani hiçbir prensip mevcut değildir. Binaenaleyh Türkiye, mevzubahis takibat-ı cezaiyeyi, hukuk-ı düvelin her müstakil devlete bahşettiği serbestîye güvenerek, icra etmekle, maruz-zıkr prensibin âdem-i vücuduna nazaran,

¹⁹⁴ Beynelmilel Adalet Divanı, Bozkurt-Lotus davası hakkındaki kararını bugün verecektir. Adliye Vekilimiz ve yanındaki heyetimiz yarın La Haye'den hareket edecektir. *Cumhuriyet*, 8 Eylül 1927, No: 1197, s. 1

tahkimname hükmü dairesinde devletler hukuku prensipleri hilafına hareket etmemiştir.

Divan, mülazım Demons aleyhinde yapılan takibatın Bozkurt süvarisine yapılan ile mütenazır olmasının Türk kazasını tevsi edecek mahiyette olup olmadığını tetkik etmeğe ihtiyaç görmemektedir. Bu mesele ancak bir şartla mevzubahis olabilirdi. Şayet Divan bir devletler hukuku prensibinin Türkiye’yi mülazım Demons aleyhine takibattan menettiğine kanaat getirmiş olsaydı. İşte ancak o zaman mezkûr prensibin birbirlerini öldürmeleri dolayısıyla hükmü olup olmayacağı varid olabilirdi.

Divan tahkimnamenin 1. maddesi ile tevcih edilmiş olan suale olumsuz cevap verdiğinden icabında mülazım Demons’a verilecek tazminata dair olan 2. sual ile iştigal etmeyecektir,

Yukarıda yapılan açıklamaya dayanarak:

Divan:

Aşağıdaki hususlarda yapılan görüşmeler ve oyların dağılımı sonucunda Reis’in oyunun eklenmesiyle birlikte oy çokluğuyla karar vermiştir:

“1. 2 Ağustos 1926 tarihinde Fransız Lotus Vapuru ile Türk Bozkurt Vapurları arasında meydana gelen müsademe neticesinde ve Fransız Vapurunun İstanbul’a gelmesiyle birlikte, Türk kanunlarına tevfikân Lotus vardiyasında kumanda eden mülazım Demons aleyhine Bozkurt mürettebatından sekiz Türk tebaasının ölümü dolayısıyla cezaî işlem yapmakla, Türkiye 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan İkamet ve Salâhiyet-i Kazaiye Ahitnamesinin 15. maddesi hilafında Hukuk-u Düvel prensiplerine mugayir hareket etmemiştir.

2. Türkiye’nin mülazım Demons aleyhine takibat icra etmekte devletler hukuku prensipleri hilafına hareket ettiğinin tahakkuku şartıyla mumaileyhe itası tezekkür edilecek olan tazminat hakkında itayı karara lüzum görmemektedir.

İşbu kararname Divan Daimi Nizamname-i Esasisi’nin 39. maddesi birinci fıkrasının 2. cümlesi hükmüne tevfikân Fransızca olarak tahrir ve tanzim edilmiş olup bir kıta İngilizce tercümesi eklenmiştir.

Bir nüshası Beynelmilel Daimi Adalet Divanı mahzen evrakında saklanmak üzere ve diğer iki nüshası tarafeynin her birine verilmek üzere işbu kararname 1927

senesi Eylül'ünün 7. günü La Haye'de Sulh Sarayında tanzim ve imza kılındı.¹⁹⁵

Dava, La Haye Adalet Divanı tarafından 7 Eylül 1927 tarihinde karara bağlanmıştır. Divan kararında, Lozan Barış Antlaşması'nın 28. ve İkamet ve Adli Salâhiyet Sözleşmesi'nin 15. maddelerine göre, kapitülasyonlar rejiminin tamamen kalkmış olduğunu belirtilerek, bu durumda Türk Adliyesinin yargılama hakkını sınırlayan herhangi bir kuralın devletler hukukunda mevcut olmadığı, Divan Başkanın oyunu Türkiye'nin lehine kullanmasıyla oy çokluğu ile kabul edilmiştir.¹⁹⁶

Türk-Fransız tahkimnamesi mucebince Adalet Divanı, Türkiye'yi Bozkurt-Lotus meselesinde adli tahkikat icrasından men edecek hukuki bir kaidenin mevcut olup olmadığına karar verilmeye davet edilmiştir. Adalet Divanı'na göre, müsademenin olduğu yer bir Türk gemisinde meydana geldiğinden Türkiye'yi adli tahkikat yapmaktan men edecek bir hukuk-ı düvel kaidesi mevcut değildir.

Adalet Divanı, başka bir gemide meydana gelen bir cürümün eserlerinin zahir olduğu geminin ait olduğu hükümeti bu cürümü kendi arazisi dâhilinde meydana gelmiş ve kendi mahkemelerini yargılama yetkisinden men edecek hiçbir kaide bulunamamıştır.

Adalet Divanı'nın kararında, mahkemeyi oluşturan on iki hâkimden altısı Türkiye'nin lehinde oy kullanırken, diğer altısı ise Fransa'nın lehine oy kullanmıştır. Bu eşitlik durumu, mahkeme reisinin oyunu Türkiye'nin lehine kullanması ile bozulmuştur. Oylarını Türkiye'nin lehine kullanarak çoğunluğu oluşturan hâkimler şunlardır:

Mahkeme Reisi Huber (İsviçre), Bustamante (Küba), Oda (Japonya), Anzilotti (İtalya), Pessoa (Brezilya), Feyzi Daim Bey (Türkiye).

Oylarını Fransa'nın lehine kullanan hâkimler ise şunlardır:

Loder (Hollanda), Weiss (Fransa), Lord Finlay (İngiltere), Nyholm (Danimarka), Altamira (İspanya), Moore (Amerika).¹⁹⁷

Türkiye'nin hukuk alanında kazanmış olduğu bu dava Fransızlar tarafından büyük bir politik ve siyasi zafer olarak nitelendirilmiştir. Mahmut Esat Bey bu konuda kendisine yöneltilen bir soruyu cevaplarken, Türkiye'nin davayı hakkıyla kazandığını

¹⁹⁵ M. Bozkurt, *a.g.e.*, s. 2-25

¹⁹⁶ Durmuş Tezcan, Bozkurt-Lotus Davasının Uluslar arası Hukuktaki Önemi ve Yeri, *Ç.T.A.D., II, D.E.Ü., Sa. V*, İzmir, 1994-1995, s. 271

¹⁹⁷ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1927, No: 1198, s. 1-2

ve bunun daha çok, hukukun ve bilimin zaferi olduğunu ifade etmiştir.¹⁹⁸

3.3. Mahmut Esat Bey'in La Haye'den Dönüşü

Bozkurt-Lotus Davası'nı, Adalet Divanı karşısında müdafaa etmek için La Haye'e gitmiş olan Adliye Vekili Mahmut Esat Bey İstanbul'a gelmiştir. Adliye Vekili Mahmut Esat Bey'in İstanbul'a gelişinde, adliye erkânından bazı kişiler La Haye kahramanını Çatalca'da karşılamışlardır.

Mahmut Esat Bey'e Sirkeci İstasyonu'nda muazzam bir karşılama töreni yapılmıştır. Şehrin ileri gelenleri ve halk tören için saatler öncesinden Mahmut Esat Bey'i beklemeye başlamışlardır.

Trenin gelmesiyle birlikte, karşılamaya gelenler Mahmut Esat Bey'in bulunduğu vagonun etrafını sarmışlardır. Mahmut Esat Bey trenden indikten sonra, ilk olarak Başvekil İsmet İnönü kendisini tebrik etmiştir. Daha sonra Hukuk Fakültesi Talebeler Birliği Reisi Tahsin Bekir Bey, Adliye Vekili'ne hitaben bir konuşma yapmıştır.

“—Vekil Beyefendi, Türkiye Adliyesinin istiklâli ve Lotus hadisesinde hukuk-ı düvele mugayir hareket etmediğini Beynelmilel bir mahkemeye teyit ettirerek La Haye'den dönmüş buyuruyorsunuz. Bu hukuki zaferi kazanmak için aylardan beri çalıştınız, La Haye'e gidip davayı kazandınız. Arkadaşlarım adına tebriklerimi ve şükranlarımı beyan ederim.

Vekil Beyefendi, bunda iki zafer vardır: Birinci zafer hukuki, ikincisi ise Türk Devleti'nin ceza sahasında salâhiyet-i adliyesinin hiçbir hususi kayda tâbi olmadığıdır. Adalet Divanı'nın verdiği kararda, Lozan Ahitnamesinin 28. maddesiyle kapitülasyonların kaldırılmasına rağmen hala Türk Devleti'nin her devlet gibi hür ve müstakil olduğunu bilmek, anlamak istemeyenlere karşı büyük bir zaferdir.

Kazandığımız ikinci zafer, Lotus hadisesinde adliyemizin salâhiyetini teyit eden karardır. Bu dava hak ve adaletin davası, bu zafer hak ve adaletin zaferidir. Bunun için de Türkiye'nin zaferidir. Kazandığımız dava deniz ortasında birçok vatandaşın hayatına mal olan bir facianın, Türkiye Adliyesinin hak ve adalet namına denizlerde hayatını kaybedenlerin hakkını müdafaaya salâhiyettar olduğunu teyit etmiştir. Bu zafer aynı zamanda insanlığın zaferidir. Bu zaferden dolayı tekrar tebriklerimi ve teşekkürlerimi

¹⁹⁸ Nilüfer Ugurlu Şenel, *Mahmut Esat Bozkurt*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004, s. 191

arz ederim Vekil Beyefendi hazretleri.”

Mahmut Esat Bey, Lotus zaferi üzerine bir açıklama yapmıştır:

“—Lozan Muahedesini vatan mefhumu kadar sevmek ve kıskanmak ve öyle müdafaa etmek lazımdır fikrindeyim.

Lotus meselesi bu muahedenin adlî kısmı ile alakadardır. Türkiye Reisicumhuru hazretleri bana salâhiyetname vererek hakkımızın müdafaası ve kazanılmasını buyurmuşlardır. Milletimizin hakkı adım adım karış karış müdafaa edilerek kazanıldı. Esasen büyük Reisicumhurun emrinden sonra da başka türlü olamazdı. La Haye’de benimle beraber çalışan mesai arkadaşlarıma burada tekrar teşekkür ederim. Teessürle hatırladığım bir noktayı burada size işaret etmek istiyorum. Geçen sene Fransız gazetelerinden bazıları bizi insafsızlıkla tenkit ederek barbarlıkla suçlamışlardır. La Haye’de Türklere ve bilhassa Türk hukukçularına hukuk-ı düvel dersi vereceklerini yazdılar. Umarım ki bunu bir daha ağızlarına almayacaklardır. Türk Cumhuriyeti Adliyesi yaptığını bilir.”¹⁹⁹

Mahmut Esat Bey İstanbul’dan döndükten sonra, Ankara’da Hukuk Fakültesine ziyarette bulunmuştur. Fakülteye gelişinde coşkulu bir kalabalık tarafından karşılanmıştır. Hukuk Fakültesi Reisi Tahir Bey, Adliye Vekiline kazandığı büyük zaferden teşekkür ettikten sonra, Lozan Muahedesini yanlış tefsir etmek suretiyle çıkarılan feryatların muvaffakiyet içinde boğulduğunu söylemiş ve demiştir ki:

“Bozkurt-Lotus Davası üzerine verilen karar cihan şümuldür. Nasıl ki bundan yetmiş seksen sene evvel İngiltere ile Amerika’nın arasını açmış olan “Alabama” Vapuru meselesi üzerine verilen karar o zamandan beri hukuk alanında nasıl zikredilmekte ise Bozkurt-Lotus Davası’nda vaki müdafaatınızla istihsaline muvaffak olduğunuz karar bugün ve yarın olduğu gibi yirmi, elli sene sonra da dünya hukukunda örnek olarak gösterilecektir.”

Fakülte Reisi’nin bu konuşmasından sonra Mahmut Esat Bey, Fakülte Reisi’ne ve öğrencilerine hitaben şu konuşmayı yapmıştır:

“—Ben Lotus Davası’nı müdafaa ederken bir yerden almış olduğum feyiz ve

¹⁹⁹. Mahmut Esat Bey Sirkeci İstasyonundan İsmet Paşa ile beraber ayrılmış ve Dolmabahçe sarayına gitmiştir. Burada kendilerini Meclis Reisi Kazım Paşa ile Dahiliye Vekili Cemil, Gaziantep mebusu Kılıç Ali, Sinop mebusu Recep Zühtü ve Reisicumhurun yaverleri karşılamıştır. Mahmut Esat Bey ile İsmet Paşa Reisicumhur hazretleri tarafından kabul edilmişlerdir. Mahmut Esat Bey, Reisicumhur hazretleriyle bir müddet görüştüktan sonra Dolmabahçe sarayından ayrılmıştır. *Cumhuriyet*, 18 Eylül 1927, No: 1207, s. 1-2

ilhamın kudret ve kuvvetiyle hareket ettiğimi daima hatırlatırım. Bu feyiz ve ilhamı sizin gibi bu mektepten aldım. O ilhamladır ki Lotus davasını müdafaa ettim. Lotus davası kazanıldıysa bu kazanç ve bu şerefte büyük rol hukuk fakültesinin maneviyatına bağlıdır. On beş, on altı sene evvel bu mektebi ikmal ettim.

İstanbul Hukuk Mektebinde tahsile başladığım andan itibaren kapitülasyonlara karşı bir kin ve intikam besledim. Bütün tahsil hayatım boyunca milli izzeti nefsimi rencide eden bir hareket oldu. Hatta bilahare Avrupa'ya giderek yeniden hukuk tahsiline başladığım zaman bu kin ve intikam bitmemiş, fakat artmış bir hâl almıştır. Avrupa'da İsviçre Darülfünunundan mezuniyet diplomasını aldıktan sonra doktor unvanı için hazırladığım tezimde Türk milletinin kapitülasyonlarla idareye layık olmadığını ve bunu lağvetmek hakkı olduğunu müdafaa ettim.

Genç arkadaşlarım, düşününüz ki tezimi kabul edildikten bir müddet sonra kapitülasyonları izzeti nefsine sığdıramayan bir Türk genci Mondros Mütarekesiyle vatansız kalmak tehlikesi karşısında bulunuyor idi. Sonra ne oldu, biliyorsunuz. Mondros Mütarekesi, “Sevr” Muahedesi Türk milletinin eliyle yırtıldı. Düşmanlarımızın yüzüne atıldı ve büyük Gazinin büyük kumandası altında Türk milleti bugün vatanların en güzel hür ve müstakil bir vatana sahip oldu. Tezin kabul edildiği günlerde vatansız kalmak tehlikesine maruz bulunan Mahmut Esat'ta bugün bu hür ve müstakil vatanın hür evladı olarak La Haye Beynelmilel Adalet Divanı huzurunda milletinin hakkını aramak ve almak fırsatını buldu.

Genç arkadaşlarım, eğer Lotus Davası Türk milleti hesabına kazanılmış ise ki bunda şüphe yoktur bu doğrudan doğruya mensubiyeti ile müstesna bir zevk duyduğum asil ırkımın eseridir.”²⁰⁰

3.4. Bozkurt–Lotus Davası’nın Uluslararası Hukuk Açısından Önemi

La Haye Adalet Divanı’nın vermiş olduğu bu karar, ülkelerin yargılama yetkilerini belirlemede önemli bir yere sahiptir. Bozkurt-Lotus Davası’nın kararının ışığında bugün uluslararası hukuk öğretisinden, uluslararası sözleşmelerle açıkça hüküm altına alınmayan ya da hakkında uluslararası hukuk kuralı bulunmayan diğer konulara ilişkin olarak uluslararası hukukta, devletlerin yargı yetkisini açıkça sınırlayan bir kural olmayan konularda devletler yargı yetkisine sahip olduklarını ileri sürebilirler görüşü,

²⁰⁰ *Cumhuriyet*, 20 Eylül 1927, No: 1209, s. 1-2

bu günde geçerliliğini sürdürmektedir. Hatta öğretide mağdura şahsılık ilkesinin sözleşmelere konulan bu tür hükümlere rağmen, açık denizlerdeki müsademelerde bile geçerliliğini sürdürmesinin suçların cezasız kalmaması yönünden yaralı olacağı ileri sürülmüştür.²⁰¹

Bozkurt-Lotus Davası olarak anılan dava sonucunda Uluslararası Daimi Adalet Divanı “Uluslararası hukukça bir devlete getirilen ilk ve en önemli kısıtlama, aksine izin veren bir kural olmadıkça, onun başka bir devlet sınırları içinde hiçbir şekil ve biçimde yetkisini kullanamamasıdır. Bu anlamda yargı yetkisi kesinlikle ülkeseldir ve uluslararası örf ve adet ya da antlaşmalardan çıkarılan bir kural olmadıkça bir devlet tarafından kendi ülkesinin sınırları dışında kullanılamaz” olduğuna işaret etmiştir. Pek çok ülke mahkemesi ve hatta kendi ceza kanunlarına çok sıkı ülkesellik karakteri vermiş olan ülkelerin mahkemeleri dahi, bu ceza kanunlarını yazanların, eğer suçun temel unsurlarından birisi ve özellikle etkileri kendi topraklarında cereyan etmiş, o suçun kendi topraklarında işlenmiş sayılacağını düşündüklerini esas alarak yorumlamışlardır.” şeklinde vurgulamıştır.²⁰²

Devlet kudretinin ülkeselliği prensibi hemen herkes tarafından kabul edilebilme özelliğine rağmen bunun da bir sınırı olması gerektiği noktasında tartışmalar başlamaktadır. Bu yetkinin ülkesi içinde bulunduğu devlete münhasır olduğunu kabul etmek kolayken, yetkinin hangi ölçülere kadar mutlak olduğunda tartışmalar vardır. Örneğin bir devletin kendi ülkesi içinde işlenen suçlara kendi ceza kanunlarını uygulaması ne kadar doğal karşılanıyorsa da, bunun tersinden hareketle bir devletin kendi ülkesinde işlenmeyen suçlara kendi kanunlarını uygulayamayacağını söylemek o kadar da kolay olmamaktadır.²⁰³

Divan, Türkiye’nin Devletler Hukukuna muhalif hareket etmemiş olduğuna karar verirken, kararın esasını teşkil eden prensip şu idi: Fransız süvarisinin suç teşkil eden ihmali her ne kadar Fransız gemisinde meydana gelmiş ise de, bu ihmalin tesiri kendisini Türk gemisinde göstermiş ve her ne kadar Fransız süvarisi o anda bedenlen Türk kaza sahasının hudutları dâhilinde değilse de, bu suretle bu salâhiyetin çerçevesi

²⁰¹ M. Akzambak, *a.g.e.*, s. 279

²⁰² *İstanbul Barosu Dergisi, Cilt: 80, Sayı: 3, Yıl 2006*, s. 965; Fransa’da yayınlanan gazeteler, Lotus meselesine geniş yer vermişlerdir. Akıllıca davranan hâkimlerin bir kısmı bir beyanname kaleme almışlardır. Bu beyannamelerinde müsbet hukuk-ı düvel haricinde başka bir nevi hukuk-ı düvel mevcut olmasının ve bu hukuk-ı düvelin bir hareketin mubah olması için bu hareketi men eden bir kaidenin mevcut olmasının kâfi olduğunu beyan etmektedirler. Fransa, Divan’ın verdiği kararı kabul etmek zorundadır. Fakat Fransa basını bu kararın hukuk-ı düvel mutahassızları nezdinde şiddetli tefsirata sebebiyet vereceği mutaalasındadır. *Cumhuriyet*, 10 Eylül 1927, No: 1199, s. 1

²⁰³ Kemal Erol, *Rekabet Kurallarının Ülke Dışı Uygulanması*, Lisansüstü Tez Serisi, No:1, Ankara, 2000, s. 4

içine girmiştir. Divan'ın kararına muhalif olan azalar da bu prensipte mutabık idiler. Fakat bu prensibin dava vakıalarına tatbik edilmesine muhalif idiler. Kararlar çok fazla tafsilâtlı idi. Umumî kanaate göre kararın tesiri neticesinde Devletler Hukuku “objektif mülkî kaza salâhiyeti” denilen şeyi kati surette tanımıştır. Yani ceza salâhiyetinin, mücrimin suçu işlediği tarihte bulunduğu devlet arazisine münhasır olmadığı kaidesini tanımıştır.²⁰⁴

3.5. Bozkurt–Lotus Davası’nın Türkiye Açısından Önemi

La Haye Uluslararası Adalet Divanı, Bozkurt-Lotus Davası ile Türkiye Cumhuriyeti'nin, mağduru Türk vatandaşı olan ve Türkiye sınırları dışında işlenmiş suçlarda yargılama yetkisine sahip olduğunu bütün dünyaya kanıtlayan önemli bir karar almıştır.

Türkiye Cumhuriyeti, kapitülasyonlar rejiminin kaldırılması için verilen savaşı Lozan Antlaşmasıyla bitirmiştir. Lozan'dan sonra hukuk reformu batılılaşmanın ve batı değerlerini muasır medeniyet olarak değerlendirmenin bir göstergesidir. Osmanlı Devleti, kapitülasyonlar rejimi nedeniyle kendi ülkesinde suç işleyen yabancıları yargılayamazken, yargılasa bile verilen cezanın infazı için bu kişileri bazen yabancının kendi konsolosluğuna teslim etmek zorunda kalırken, Bozkurt-Lotus Davası'nda ilk kez durumun değiştiğini, batılı yasalara sahip Türkiye'nin sadece kendi ülkesinde suç işleyen vatandaş ve yabancıları değil yurt dışında bir Türk vatandaşına karşı suç işleyen yabancıya karşı dahi yargılama yetkisine sahip olduğu ve bunun da uluslararası hukuka uygun olduğu tescil edilmiştir.²⁰⁵

Osmanlının adlî kapitülasyonlar deneyimi, bu gün insancıl amaçlarla ortaya atılan çözümlerin kötüye kullanılmasını önlemede yararlanılabilecek örnekleri sergileyen zengin bir kaynaktır. Nitekim bugün Türk vatandaşlarına düşen görev, bunlardan gerekli dersi almak ve ülkeyi yeniden kapitülasyonlar rejimine dönüşecek bir uygulamadan korumaktır. Bununla birlikte, ülkeyi yeniden kapitülasyonlar rejimine dönüşecek bir uygulamadan korumaya çalışırken, Avrupa'nın temelini oluşturan ve suçlulukla mücadelede yeni tür adlî yardımlaşmalara da sırt çevirmesi mümkün değildir. Bu gün gelişen ilişkiler nedeniyle özellikle Avrupa Konseyi bünyesinde, Uluslararası Ceza Hukuku alanında büyük adımlar atılmıştır. Bu çerçeve içinde, kovuşturmaların

²⁰⁴ Müzehher Renda, Tatbikatta Devletler Hukuku, *A.Ü.H.F.D., IV, Sa. 2-4*, Ankara, 1949, s. 119

²⁰⁵ M. Akzambak, *a.g.e.*, s. 280

aktarılması; yabancı hükümlülerin cezalarının ülkelerinde “karşılıklık” olmak koşuluyla, çekmelerini sağlanması, suçluların ıslahının bir gereği olarak ortaya çıkmıştır. Sözleşmeler veya ikili mutabakatlar yoluyla ülkeler arasında yapılan bu konuya ilişkin düzenlemeler, dili, dini ve sosyal yaşam anlayışı farklı yabancı hükümlünün, hürriyeti bağlayıcı cezasını kendi ülkesinin infaz kurumlarında çekmesinin onun daha kolay ıslah olacağı ve topluma kazandırılacağı görüşünün bir sonucudur. Ancak, sözleşmelerin ve ikili mutabakatların, amaçlarından sapıtılarak yabancının cezasının kendi ülkesinde (veya sürekli oturduğu ülkede) çektilmesi yerine onun ağır bulunan bir cezadan kurtarılmasını sağlamağa hizmet ettirilmemesi gerekir.²⁰⁶

Milletlerarası hukukun devletin yetkilerine getirdiği birinci ve en önemli sınırlama, yetkilerini herhangi bir şekilde bir başka devletin ülkesinde kullanamamasıdır. Yetki bu anlamda, muhakkak ki, ülkeseldir; milletlerarası örf ve adette veya antlaşmalarda bulunan müsaade edici bir kural olmaksızın devlet tarafından ülkesi dışında kullanılamaz.

Kapitülasyonlar kaldırılırken bir yandan da diğer hukuk alanlarında olduğu gibi ceza hukuku alanında yapılan bu düzenlemelerle artık Türk mevzuatı batı hukukları içinde yer almıştır. İşte modern Ceza hukuk ilkelerini içeren düzenlemeden hemen bir kaç yıl sonra meydana gelen Bozkurt-Lotus Davası, kapitülasyonlar rejiminden genç Cumhuriyet döneminde nereye geldiğini göstermesi bakımından çok önemli bir olaydır.

Necmettin Sadık, Türkiye’nin davayı kazanması üzerine bir yazı kaleme almıştır. “Türkiye Cumhuriyeti’nin Büyük Bir Muvaffakiyeti” başlıklı yazısında şunlardan bahsetmiştir:

“...Aylardan beri süren Lotus Davası nihayet dün neticelendi: La Haye Beynelmilel Sulh Mahkemesi Türkiye Cumhuriyetine hak verdi. Fransa’yı haksız çıkardı. Bu netice, Hükümetimiz için büyük bir muvaffakiyet teşkil etti. Aylarca ortalığı velveleye veren, aleyhimize ateş püsküren Fransa matbuatı, bize siyasî notalar gönderen Fransa Hükümeti, Beynelmilel Adalet Divanı’nın verdiği bu karar karşısında ne kadar mahcup olsalar yeridir.

Alelade bir nizadan dolayı Türk Mahkemesinin hak kazasını istimaf ettiğini

²⁰⁶ a.g.e., s. 281

vesile ittihaz ederek hissiyatına kapılan ve bu hissi hatalarını az kaldı iki memleket arasındaki dostane münasebetleri bozacak raddeye kadar götüren Fransızlar, Türkiye Cumhuriyetinin beynelmilel kaidelere riayetkâr olduğu kadar, istiklâl ve hâkimiyetini kışkandığını anlamıyorlardı.

Hadise hatırlardadır: Geçen sene Ağustos'un ikisinde Fransız bayraklı Lotus Vapuru, Türk Sancağı hamil Bozkurt'a çarparak batırdı. Bu kazada birçok insanlar boğuldu. Lotus İstanbul'a gelince, kaza esnasında vapuru idare eden ikinci kaptan Mösyö Demons tevkif edildi. Cereyan eden mahkeme neticesinde mahkûm oldu.

Bir müddet bu mesele ile hiç alakadar olmayan Fransa Hükümeti, matbuat ve gemiciler cemiyetinin tazyikleri karşısında Hükümetimize bir nota göndererek kaptanın derhal tahliyesini istedi. Hükümet, bu notaya lazım gelen cevabı verdi. Fransa ısrar etti. Fakat bu esnada mahkeme, kendi salâhiyetini istimal ederek, kaptanı, vekilinin taleb ile kefalete rapten tahliye etmişti. Fakat bu hadise bununla kapanmamıştı.

Fransa Hükümeti bu meselede haksız olduğumuzu ve Fransız'ı tevkif etmekle Beynelmilel adalete muhalif bir harekette bulunduğumuzu iddia ediyordu. İhtilafın halli için tek bir çare kalmıştı: La Haye Adalet Divanı'na müracaat etmek. Hükümetimizin bu gayr-i kabil itiraz, sarîh teklifini Fransızlar kabule mecbur oldular,

Murahhaslarımız La Haye'e gittiler.

Orada davanın tarzı cereyanını gazeteler yazdı. Fransa'nın mümessili Mösyö Baduvan açık denizlerde vukua gelen bir manevra hatasının ancak Fransız kanunlarıyla tecziye edilebileceğini ileri sürdü ve Lozan Muahedesinin on beşinci maddesine istinaden, Türkiye mahkemelerinin ecnebler hakkındaki salâhiyeti bizzat tayin edemeyeceğini iddia etti. Fransız mümessili, Lozan Muahedesinin kapitülasyonları ilga ettiğinden bihaber görünüyordu.

Türkiye'yi temsil eden Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, davanın teferruatından ziyade esaslı bir noktayı Adalet Divanı'nın dikkatine arz etti: Türkiye'nin hareketinde beynelmilel âdete muhalif bir nokta var mıdır?

Eğer varsa bu âdeti gösteriniz, hangileridir?

Adalet Divanı, Türk Hükümeti'nin hareketini haksız gösterecek beynelmilel hiçbir kanun bulamadı ve nihayet şu kararı verdi:

Türkiye'nin bu hareketi beynelmilel âdet ve kanunlara muhalif değildir.

La Haye'deki Beynelmilel Mahkemenin bu kararı hiç şüphesiz Fransızları son derece asabileştirecektir. Fakat ne çare ki bitaraf Divan'ın kararları daima, herkes tarafından hürmetle kabul edilmiştir.

Divanı teşkil eden on iki azadan yalnız biri Türk, biri Fransız'dır. Diğerleri İsviçreli, Kübalı, Brezilyalı, İtalyan, Japonyalı, Amerikalı, İngiliz, Danimarkalı, Hollandalı ve İspanyol'dur. Bu kadar bitaraf milletlerin mümessiflerinden mürekkep bir mahkeme, Türkiye'ye hak verdi. Bu karar, metninin tetkikinde ortalığı büyük bir gürültü ile velveleye vermiş olan Fransızları ne kadar mahcup müteessir ederse, hakkından emin olarak, itidal ve sükunetini muhafaza etmiş olan Türkleri hiç şüphesiz o derece memnun eder.

Bu muvaffakiyetin esasını, davamızın haklı ve meşru olmasında aramalıyız. Fakat bu hakkı, Divan-ı Adalet huzurunda pek parlak bir surette müdafaa etmiş olan Adliye Vekilimiz Mahmut Esat Bey ile arkadaşlarına da büyük bir iftihar hususi ayrılmaktadır.

Kendilerini bu muvaffakiyetinden dolayı tebrik etmek bir vazifedir".²⁰⁷

Yunus Nadi "Lotus Davası" başlıklı yazısında, "Türk hukuku medeni cihan huzurunda çok muvaffakiyetli imtihanlar geçirdi. La Haye Adalet Divanı Türk hâkimlerinin beynelmilel hukuk esaslarına muhalif harekette bulunmadığını ilan etmiştir" demektedir. Yazısının devamında şunlardan bahsetmiştir:

"...Cumhuriyetimizin genç adliyesi şüphesiz Lotus davasındaki murahhaslarımız Fransızların senelerden beri muasır hukukla ünsiyet peyda etmiş hukukçular kadar belki tecrübeli değildiler. Fakat işte beynelmilel yüksek mahkemelerin verdiği kararlar ilm ve hak nokta-i nazarından Türkiye Cumhuriyeti Adliyesi mevcut medeni camia adliyelerinin hiçbirinden farklı aşağı kalamaz.

1856 Paris Muahedesi Osmanlı İmparatorluğunu da Avrupa devletleri arasına dâhil etmişti. Fakat bu vaziyet yalnız muahedenin müzakeresine iştirak etmeğe ve aynı muahedeye diğerleriyle beraber imza atabilmemize imkân vermiştir. İmparatorluk arazisi, kapitülasyon denilen kuyudattan istifade eden ecnebler için hukuki nokta-i nazardan hatta müstemlekelerden daha müsait vaziyetler temin eden bir arz mevcuttu. Burada her ecnebi kendi bayrağının altında ve kendi devletinin dışarıda pek

²⁰⁷ *Akşam*, 9 Eylül 1927, No: 3199, s. 1

müşamahakâr olan hâkimlerinin himayesinde idi. İstanbul'u fetheden Fatih kiliseler etrafında toplanmış camilere imtiyazlar vermiş, her birisini teşkilata dâhil ettirerek devlet içerisinde birçok devleti sonradan ortaya çıkarmıştır. Bunlarında kendilerine has hâkimi, mahkemesi, meclisi ve reisleri vardır... Türkler ise kendisinin olduğu söylenen bu devlette herkesten daha az hakka sahiptir.

...Lozan Muahedesi kırılan süngülerin hesabını iktisadi, hukuki, siyasi fetihlerle tasfiye etti. Bu fetihlerle harici cephesi tersim edilen Türkiye hudutlarının içerisi de baştan aşağı değiştirildi.

Lozan Muahedenamesini imza edenler tanılan hakların birer birer ve kolaylıkla istirdad edilebileceğinden emin idiler. İmparatorluk onların bu ümidini takviye edebilecek ne kadar ve ne kadar misaller verilmişti. Cumhuriyetin ilanını bir zamanlar tereddütle karşıladılar. Din ve dünya işlerinin Türkiye'de de ayrılacağını hayretle işittiler.

...Lotus davasını da Türk Cumhuriyeti ve Türk Adliyesi sırf hukuki mahiyeti itibarıyla tetkik etmiş ve hükmünü vermişti. Burada herhangi siyasi bir renge ve nasıl olursa olsun kapitülasyon devrine tevellüt edebilecek bir zihniyete elbette bu adliye ve bu hâkimler imkân bırakmazlardı.

Türk bayrağına şerefli hakkını veren Türkiye Cumhuriyeti, yeni müesseselerinin başında gelen inkılâpçı hukukiyatına da beynelmilel adalet divanını kararıyla yeni bir kıymetli zafer ilave etmiştir.

Kararın yalnız hak mefhumuyla endişenak beynelmilel adalet divanının bi taraf azalarının reylerine de istinat ettiği nazar-ı dikkate alınırda Türk Adliyesinin bu suretle ihraz edildiği zaferin kıymeti bir kat daha yükselmiş olarak tecelli eder.

Beynelmilel ehemmiyeti haiz bu zaferi bize temin eden hükümetimizi ve bu davayı kudret-i ilmiyesiyle müdafaa etmiş olan inkılâbın ateşten adamlarından geç Adliye Vekilimizi hararetle tebrik etmeyi milli bir vazife addederim” demektedir.²⁰⁸

Bozkurt-Lotus Davası, iki geminin çarpışmasından kaynaklanan adli bir deniz değildir, yeni kurulan Türkiye ile emperyalist Fransa arasında bir davadır. Bu dava uluslararası hukukta Türkiye ile diğer devletlerin eşit olduğunun, Türk hukukçularının

²⁰⁸ *Cumhuriyet*, 9 Eylül 1927, No: 1198, s. 1

çağdaş ülkelerdeki hukukçularla aynı yetkinlikte olduğunun bir kanıtıydı.²⁰⁹

Atatürk'ün hukuk devrimine bu yönüyle bakıldığında ne büyük bir anlam taşıdığı kolayca görülür. İşte bu nedenle Atatürk'ün yakın mesai arkadaşlarından divan nezdinde Türkiye'yi temsil etmenin anısına BOZKURT soyadını alan Mahmut Esat BOZKURT ve arkadaşlarını minnetle anmamız gerekir.²¹⁰

²⁰⁹ Şaduman Halıcı, *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, Ankara, 2004, s. 364

²¹⁰ Durmuş Tezcan, Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Önemi ve Yeri, *D.E.Ü., Ç.T.T.A.D., II, Sa. 5*, İzmir, 1194-1995, s. 273

BÖLÜM IV

4.1. MAHMUT ESAT BOZKURT'UN HAYATI

Mahmut Esat Bozkurt 1892 (1308) yılında Kuşadası'nda doğmuştur. Babası Hacı Mahmutzâde oğullarından İzzetli Hasan Bey, annesi Hatice Mekiye Hanımdır. Mahmut Esat Bey'in babası Hasan Bey 1860²¹¹ yılında Kuşadası'nda doğmuştur. Hasan Bey çiftçilik ve ticaretle uğraşmasının yanı sıra kamu hizmetlerinde de bulunmuştur. Hasan Bey Kuşadası'nda belediye başkanlığı ve İzmir'de Meclis-i Umumi azalığı yapmıştır.

1869 yılında İzmir'de doğan Mekiye Hanım ise Alaşehir'in Koçaklar Köyünden Hatipoğulları sülalesinden Hoca Şakir Efendi'nin kızıdır.²¹² Mahmut Esat Bey'in, Mehmet Faruk, Şakir Kenan, Ali Fuat, İbrahim Ethem adlarında dört erkek kardeşi ve Sürüye adlı bir de kız kardeşi vardır.

Mahmut Esat, ilköğrenimine Kuşadası'nda başlamış, daha sonra İzmir'de Yusuf Rıza Efendi tarafından kurulan Darülrifan Mektebinde tamamlamıştır.²¹³ İlköğretim yıllarında başarılı bir öğrenci olan Mahmut Esat, lise öğrenimi için İstanbul'a gelmiş ve öğrenimini burada tamamlamıştır.²¹⁴

Lise öğrenimini bitirdikten sonra Hukuk fakültesine kayıt yaptırdı. Okuryazar bir aile ortamında yetişen, düşünmeye ve tartışmaya önem veren Mahmut Esat, dönemin aydın insanlarından biriydi.

1908 yılında hukuk öğrenimine başlayan Mahmut Esat, Cemil Bilsel'den Devletler Hukuku, Mustafa Fevzi Bey'den Borçlar Hukuku, Yorgaki Bey'den Muhakeme Usulü derslerini aldı.²¹⁵ Hukuk öğrenimi sırasında da başarılı bir öğrencilik hayatı geçirmiştir. 1912 yılında Hukuk Mektebinden mezun olan Mahmut Esat, dayısı Ubeydullah Efendi'nin destekleriyle öğrenimine devam etmek için İsviçre'ye gitti.

İsviçre'nin Lozan şehrinde bulunan Fribourg Üniversitesi Hukuk Fakültesine kayıt yaptırarak, her alanda kendini yetiştirme gayreti içerisine girmiştir.

Mahmut Esat Bey'in İsviçre'de öğrenim gördüğü yıllar, Osmanlı Devleti'nin en

²¹¹ a.g.e., s. 8; C. Yamakoğlu, “Mahmut Esat Bozkurt” adlı eserinde, Mahmut Esat Bozkurt'un babasının doğum tarihi 1854 yılı olarak gösterilmiştir.

²¹² C. Yamakoğlu, *M. Esat Bozkurt*, Ankara, 1987, s. 2

²¹³ Şaduman Halıcı, a.g.e., s. 9

²¹⁴ Tarık Ziya Işırtman, *Mahmut Esat Bozkurt Hayatı ve Hatıraları 1892–1943*, İzmir, 1944, s. 9–10

²¹⁵ Ş. Halıcı, a.g.e., s. 14

karmaşık yıllarıydı. Fransız İhtilali'nin yaydığı milliyetçilik akımları etkisini Osmanlı Devleti'nde göstermeye başlamıştı. Avrupa'da okuyan Türk öğrencileri de bu akımdan etkilenmişler ve Türklük bilincinin uyanmasında Fransız İhtilali itici bir güç olmuştur.

Bu dönemde Lozan'da bulunan Türk öğrenciler 1911'de "Lozan Türk Yurdu" adıyla bir örgüt kurdular. Amaçları; "Türklük âleminde içtimai inkılâp esaslarını hazırlamak ve onun mazisini, ananesini, milliyetini müdrük bir hale getirmektir."²¹⁶

Lozan Türk Yurdu, dilde Türkçeyi benimsemiş, Türklüğü yabancılara tanıtmak için konferanslar toplamış, verilen konferanslar Türkçe olarak yapılmıştır.

Mahmut Esat Bey, Hukuk ve İktisâdiyat şubesini bitirdikten sonra yine burada doktora yapmıştır.²¹⁷

Doktora konusu olarak Osmanlı Devleti'ni derinden etkileyen bir konu olan kapitülasyonları seçmiştir. Osmanlı Kapitülasyonlar Rejimi adlı doktora tezini başarı ile tamamlayan Mahmut Esat, Osmanlı Devleti'nin tek taraflı olarak kapitülasyonları kaldıracabileceğini, bunun tarihsel ve hukuksal açıdan bir hak olduğunu, Lozan'da bir Avrupa Üniversitesinde, Avrupalılara kabul ettirmiştir.²¹⁸

Mahmut Esat'ın doktora tezinde ele aldığı ve ulusal bağımsızlığa ve devlet onuruna yakıştıramadığı kapitülasyonlar konusunda hazırlamış olduğu bu tez, daha sonra devlet kademelerinde görev aldığı zaman yaptığı uygulamaların fikrîsel olarak temellerini oluşturmuştur. Bozkurt-Lotus Davası'nın La Haye Adalet Divanı'na taşınmasına ve Türkiye'nin haklılığını buradan bütün Avrupa'ya durulması da, yine Mahmut Esat Bey sayesinde olmuştur.

Mahmut Esat Bey, Lozan'da hukuk öğrenimini tamamladıktan sonra yurda dönmüştür. Yurda döndüğü sırada ülkede bir karışıklık hakim durumdaydı. Ülkeye döndükten sonra Mahmut Esat Bey de milli mücadeleye katıldı.

Yunanlılar Batı Anadolu'da işgallere başlamıştı. Mahmut Esat bunun üzerine Kuşadası'nda örgütlenmeyi tamamlayarak yüz yirmi kişilik bir müfreze oluşturdu.

²¹⁶ a.g.e., s. 26

²¹⁷ Nilüfer Uğurlu Şenel, *Mahmut Esat Bozkurt*, İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2004, s. 26

²¹⁸ Zeki Arıkan Mahmut Esat Bey'in doktora tezi ile ilgili olarak şunu demektedir: "Mahmut Esat'ın kapitülasyonlar rejiminin doğuşu ve kökleşmesi konusunda verdiği bilgiler, günümüzdeki araştırmaların verdiği sonuçlarla tam bir uyum içerisindedir. Günümüzden 70 yıl önce hazırlanan bu tezdeki sonuçların çağdaş bilimsel araştırmalarla doğrulanması Mahmut Esat'ın araştırma gücü ve yeteneğinin boyutlarını ortaya koymaktadır. Zeki Arıkan, *Mahmut Esat Bozkurt ve Kapitülasyonlar*, D.E.Ü., Ç.T.A.D., İzmir, 1992, s. 226

Kuşadası'nda Heyeti Milliye başkanlığını da üstlendi.²¹⁹ Mahmut Esat Bey ve Batı Anadolu'daki Kuvayı Milliyecilerin yaptıkları baskınlar, düşmana kayıplar verdirmiştir. Düşmanın verdiği bu kayıplar Osmanlı Devleti üzerindeki baskıyı iyice artırmıştır.

Milli Mücadeleye katılarak Batı Anadolu'da büyük başarılar elde eden Mahmut Esat Bey, 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Kuşadası bölgesinden milletvekili olarak katılmıştır. Bundan sonra Mahmut Esat Bey, çalışmalarına milletvekili olarak Büyük Millet Meclisi'nde devam etmiştir.²²⁰

4.2. Mahmut Esat Bey'in Türkiye Büyük Millet Meclisindeki Çalışmaları

Milletvekili olan Mahmut Esat Bey, bu dönemde çeşitli görevlerde bulunmuştur. Mustafa Kemal'in teşviki ile Türkiye Komünist Partisi'ne üye olmuştur.²²¹

Mahmut Esat Bey IV. İcra Vekilleri Heyeti'nde İktisat Vekili olarak görev almıştır. 12 Temmuz 1922'de yapılan seçime 195 vekil katılmış ve Mahmut Esat Bey bunların 1007'sinin oyunu alarak İktisat Vekili olmuştur.²²²

İktisat Vekili olarak göreve başlayan Mahmut Esat Bey, memleketin çözülmesi gereken en büyük sorunu olarak üretim azlığını göstermektedir. Memleketin kendine yeter ve dış ticaret dengesinin sağlanabilmesi için bir an önce üretimin artırılması gerektiğini savunmaktadır. Üretimin arttırılamamasının önündeki en büyük engel ise nakit paranın olmamasıydı.²²³

Mahmut Esat Bey İktisat Vekilliği döneminde, Ziraat bankasının ıslahı, kooperatifler, çiftçi, kredi, sigorta meseleleri üzerine çalışmalar yapmıştır. Milli zaferden sonra İzmir İktisat kongresini toplamış, memleketin iktisadi ihtiyaçlarını incelemiş ve kararlara bağlamıştır.²²⁴

Mahmut Esat Bey, İktisat Kongresi düzenleme sebebini, ülkenin değişik yerlerine aynı işle uğraşanları kongre ile bir araya getirerek tanışmalarını, sorunlarını ve ihtiyaçlarını tartışarak çözmelerini ve çözemedikleri konuları da TBMM'ye bildirmeleri şeklinde açıklamıştır.²²⁵

Mahmut Esat Bey, Hükümet değişikliğinden sonra tekrar bu göreve seçilmesine

²¹⁹ Ş. Halıcı, *a.g.e.*, s. 57

²²⁰ *a.g.e.*, s. 73

²²¹ N. Şenel, *a.g.e.*, s. 39

²²² *a.g.e.*, s. 63; Zeki Arkan, *a.g.e.*, s. 18

²²³ N. Şenel, *a.g.e.*, s. 75

²²⁴ Z. Arkan, *a.g.e.*, s. 19

²²⁵ N. Şenel, *a.g.e.*, s. 76

rağmen, sağlık sorunlarını gerekçe göstererek 22 Eylül 1923 tarihinde İktisat Vekilliğinden istifa etmiştir.

İktisat Vekilliğinden ayrılan Mahmut Esat Bey, Meclisteki çalışmalarına devam etmiştir. Çalışmalarını daha çok adlî meseleler üzerine yoğunlaştırmıştır. Çalışmalarında adliyenin mevcut düzeninin bozukluğunun bir an önce düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Adliyenin bu şartlar altında yaptığı çalışmaların sağlıklı olmadığını, hâkimlerin ve mahkemelerin içinde bulunduğu ekonomik şartların düzeltilmesi gerektiğini belirtmiştir. Mahmut Esat Bey'in üzerinde durduğu diğer bir konu da yeni kanunlar ve bu kanunlara uygun mahkemelerin yapılması gerektiğini belirtmiştir.²²⁶

4.2.1. Mahmut Esat Bey'in Adliye Vekilliği

Mecliste yaptığı çalışmalar sonucunda sesini duyuran Mahmut Esat Bey, 22 Kasım 1924 tarihinde Fethi Bey tarafından kurulan kabinede Adliye Vekili olarak görev almıştır. Mustafa Kemal tarafından ilk olarak, 1920 sonlarında Adliye Vekilliği Mahmut Esat Bey'e teklif edilmiş ancak O, bu teklifi Türk adliye ve kanunları ile ilgili olarak yapılması gereken değişikliklerin, mevcut Heyet-i Vekil ile mümkün olmadığını ileri sürerek reddetmiştir.²²⁷

Mahmut Esat Bey'in bu görevi getirilmesinde, iyi bir hukukçu olması, inkılâpçı tavrı ve hukuk alanında yaptığı yenilikler etkili olmuştur.

Mahmut Esat Bey, Adliye Vekili olduktan sonra Adliye örgütünde yeni düzenlemelere gitmiştir. Mahmut Esat Bey, Adliye örgütünü yeniden düzenlerken iki temel nokta üzerinde durmuştur. Birincisi, mahkemelerden hızlı ve adil kararlar çıkarılmasını sağlamak, ikincisi ise, mahkemeleri köylülerin kapısına kadar götürmektir.²²⁸

Yargısal birliğin olmaması Osmanlı'dan Cumhuriyet'e kalan en önemli hukuki meselelerin birisidir. Hukuki birliğin oluşmasının önündeki en önemli engeli, yabancılara verilen adlî imtiyazlar ile dini kurallara dayanan hukuk kuralları oluşturmaktadır.

Kapitülasyon sistemi, adliye teşkilatı ve hukuk sisteminde değişiklik yapılmasını

²²⁶ a.g.e., s. 128

²²⁷ a.g.e., s. 128

²²⁸ Ş. Halıcı, a.g.e., s. 314

engellemiştir. Lozan Antlaşmasına kadar bu durum böyle devam etmiştir. Lozan Antlaşması ile birlikte hukuk ve adliye alanında önemli yenilikler yapılmaya başlanmıştır.

Mahmut Esat Bey, Adliye Vekili olarak yaptığı süre içerisinde Türk hukuk tarihi açısından önemli yenilikler yapmıştır. Adliye sistemimizin Avrupa hukukuna göre yeniden düzenlenmesi için çalışmalara başlamış durumdaydı. Mahmut Esat Bey, bu konuda radikal adımlar atarak, hukuk inkılâbını oluşturan Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ceza Kanunu, Ticaret Kanunu, Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu, Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu, Deniz Ticareti Kanunu ve İcra ve İflas Kanunlarını yürürlüğe koymuştur.

Mahmut Esat Bey, Medeni Kanun'un hazırlanma sebeplerini üç noktada toplamaktadır. Birinci sebep, eski hak sisteminin geri olmasıdır. Bu sistem, her biri uzun yıllara dayanan dinlerin esasına göre düzenlenmişti. İkinci olarak, bu sistem gereği uygulanmakta olan, farklı dinlere mensup milletlerin, ayrı kural ve mahkemelere tabi olmasının, modern devlet ve birlik anlayışına uygun olmamasıdır. Üçüncü ve en önemli sebep ise, dini kurallara dayalı bu sistemin, yabancılar tarafından geçmişte, adli kapitülasyonların gerekçelerinden biri olarak öne sürülmesi ve daha sonraları da kapitülasyonların kaldırılmasının önünde bir engel olmasıdır.²²⁹

Mahmut Esat Bey, Mecelle'nin yerine Borçlar Kanunu'nun geçtiğini belirterek, Mecelle'nin iktisadi faaliyetler için yeterli olmadığını, bunun yerine Borçlar Kanunu'nun kabul edilmesini istemiştir.

Mahmut Esat Bey, Eski Ceza Kanun'un mutlakiyet dönemine ait olması nedeniyle bu devrin ihtiyaçlarını karşılayamadığını belirtmiştir. Ülkenin koşulları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak yeni bir Ceza Kanunu hazırlanmıştır. İtalya'dan alınan Ceza Kanunu ile bütünlük arz etmesi için yine İtalya'dan alınmak istenen Ceza Muhakemeleri Kanunu'nun, yapılan incelemeler sonucunda ihtiyaçları karşılayamayacağı anlaşılmıştır. Bunun yerine Alman Ceza Usulü Kanunu alınarak bir layiha hazırlanmıştır. Bu layiha, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından 20 Ağustos 1929 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²³⁰

Mahmut Esat Bey, Adliye Vekili olduktan sora, hukuk inkılâpları içerisinde

²²⁹ N. Şenel, *a.g.e.*, s. 145

²³⁰ *a.g.e.*, s. 156

önem verdiği konulardan biriside Ticaret Kanunu olmuştur. Yen Ticaret Kanunu için Alman ve İtalyan Ticaret Kanunları incelenerek, Batı hukukuna dayana bir kanun hazırlanmıştır.

Osmanlı Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu, bu dönemde yapılan kanunlarla bütünlük sağlayamadığı için, Medeni, Borçlar ve Ticaret Kanunları ile uyum içerisinde olması için, İsviçre'den alınan ve eksik kalan yönleri Fransa ve Almanya'dan istifade edilerek tamamlanan Hukuk Muhakemeleri Kanunu, 4 Ekim 1927'de yürürlüğe girmiştir.²³¹

Deniz Ticareti Kanunu, dönemin ihtiyaçlarına cevap vermediği için, Cumhuriyet döneminde yenilenmesi gereken kanunlardan biri olmuştur. Eski kanun kaldırılarak Almanya'dan alınan Deniz Ticareti Kanunu, 20 Kasım 1929'da yürürlüğe girmiştir.

Mahmut Esat Bey, Adliye Vekilliği döneminde, Türkiye için önemli bir olay olan Bozkurt-Lotus kazası meydana gelmiştir. Bu kazayla birlikte Fransa ile Türkiye arasında çıkan yargılama meselesinde, Mahmut Esat Bey, Türk Kanunlarına göre Türkiye'nin Fransız Kaptanı yargılayabileceğini belirtmiştir. Fransa'nın itirazları üzerine, Mahmut Esat Bey, Fransa isterse davanın uluslararası bir mahkemeye taşınabileceğini belirtmiştir. La Haye Adalet Divanı'na taşınan davada Türkiye'yi savunan Mahmut Esat Bey, burada yaptığı savunma ile davayı kazanmıştır.

Mahmut Esat Bey, yeni Türkiye'nin yapılanmasında, hukuk alınanda yaptığı çalışmalarla tartışmasız en önemli kişilerin başında gelmiştir. Osmanlı'dan kalan kanunlar değiştirilerek modern bir hukuk ve adliye sistemine geçilmiştir. Mahmut Esat Bey, Adliye Vekilliğinin ilk sekiz ayı içerisinde pek çok bölgede yeni hukuk, ceza ve ticaret mahkemelerinin kurulmasını sağladı.

4.2.2. Adliye Vekilliğinden Sonraki Faaliyetleri ve Yaşamdan Ayrılışı

Mahmut Esat Bozkurt, Adliye Vekilliğinden ayrıldıktan sonra Teşkilat-ı Esasiye Encümenliği gibi görevlerde bulunmuştur. Mahmut Esat Bozkurt, daha sonra çeşitli üniversitelerde dersler vermeye başlamıştır.

6 Kasım 1936'da Ankara'ya taşınmasından itibaren Siyasal Bilgiler Okulu'nda Anayasa Hukuku okutan Mahmut Esat Bozkurt'un hocalığı, 30 Eylül 1941 tarihinde alınan bir karar gereğince son buldu. Profesörlükten çekildikten sonra İstanbul'da Yeni

²³¹ a.g.e., s. 155

Sabah gazetesinde yazmaya başladı.²³²

Mahmut Esat Bozkurt, öğrencilik yıllarından itibaren çeşitli gazetelerde, ülkenin ve milletin sorunları ile ilgili olarak yazılar kaleme almıştı. Yazılarında daha çok batıcılık ve Türkçülük fikirleri üzerinde durmuştur. Mahmut Esat Bozkurt, İttihat, Ahenk, Hâkimiyet-i Milliye, Anadolu'da Yenigün, Türk Sesi ve Yeni Sabah gazetelerinde yazılar kaleme almıştır.

Bu gazetelerde yazdığı yazılar ve kitaplarında daha çok, Türk inkılâbının sosyal ve siyasal sorunları üzerinde durmuştur. Cumhuriyet rejiminin tam olarak yerleştirilmesi ve inkılâbın eksikliklerinin giderilmesine çalışmıştır.

Mahmut Esat Bozkurt, 16 Aralık 1943 tarihinde Yeni Sabah gazetesinde çalışmasına devam ederken aniden rahatsızlandı. Kısa süre sonra sol tarafı felç oldu. Cağaloğlu Sıhhat Yurdu'nda tedavi altına alındığında beyin kanaması geçirdiği anlaşıldı. Doktorların bütün çabalarına rağmen durumunda bir düzelme meydana gelmeyen Mahmut Esat Bozkurt, 19 Aralık'ta komaya girdi. Komada geçirdiği birkaç gün içerisinde durumunda bir düzelme meydana gelmeyen Mahmut Esat Bozkurt 21 Aralık 1943 Salı günü yaşamını yitirmiştir.²³³

Mahmut Esat Bozkurt'un cenazesi, İstanbul'dan merasimle kaldırılarak vasiyeti üzerine Kuşadası'ndaki çiftliğine gömülmek üzere gönderildi. Burada yapılan törenle Mahmut Esat Bozkurt toprağa defnedildi.²³⁴

Mahmut Esat Bozkurt, Osmanlı İmparatorluğu'nun hem içeride hem de dışarıda pek çok siyasal, toplumsal ve etnik ayaklanmalarla karşı karşıya olduğu bir dönemde, yaşamını mücadele ile geçirmiştir. Mahmut Esat Bozkurt, hayatını Türk İnkılâbı için adanmış aydın bir insandı. Hayatının her safhasını Türk milleti çağdaşlaşması için çalışarak geçirmişti. Bunun en güzel örneklerinden birini Bozkurt-Lotus Davasında göstermiştir. Mahmut Esat Bozkurt, haklılığımızdan emin bir şekilde davayı La Haye'e götürdü ve burada Türk milletinin haklılığını bütün dünyaya duyurdu.

Türkiye Cumhuriyetin kurulmasında ve Cumhuriyetin kurumsallaşmasında yaptığı hizmetler her zaman takdir edilen Mahmut Esat Bozkurt, son yolculuğuna da dostlarının kaleme aldığı yazılarla uğurlandı.

²³² *a.g.e.*, s. 200

²³³ Ş. Halıcı, *a.g.e.*, s. 421

²³⁴ T. Işıtman, *a.g.e.*, s. 68

İstanbul Hukuk Fakültesinden hocası ve yakın çalışma arkadaşı Cemil Bilsel, Mahmut Esat'ın ölümü üzerine; Türkiye kudretli bir inkılâpçıyı yitirmiştir demektedir. Cemil Bilsel:

“Mahmut Esat tam bir inkılâpçı idi. Dilde ve dirimde esaslı değişimler, devrimler isteklisi ve inkılâbın gönüllü bir bekçisi idi

Dil davası bugün teşkilatlanmış milli bir davadır. Mahmut Esat bu davanın öncülerinden biridir. 1925 'te Medeni Kanun hazırlanırken kanuna bir fazla Türkçe söz koymak, bir eksik yabancı kelime yazmak için çok çırpınmıştı. Öz Türkçe bir söz onun için en güzel yabancı kelimedenden güzeldi. Bugünkü dilimizi en güzel yazarlarımızdan biri idi. Kanuna birçok kelimeleri kendi koydu. İki yıl önce bana Esas Teşkilat Kanununu(n) Türkçeleştirilmesinden bahsederken yirmi yıl önceki kadar ateşli ve inkılâpçı idi.

İnan adamı idi. İnanını kime karşı olursa olsun söylemekten, müdafaa etmekten çekinmezdi. En büyük inanı Türk milleti, Türk milletinin büyüklüğü idi. Ona bu uğurda yaptırılmayacak iş, kabul ettirilmeyecek güç yoktu. Lotus işini bu inanla üzerine almış, adalet mahkemesi ve dünya önünde bu inanla müdafaa etmiş ve kazanmıştı. Gene büyük bir inanı Türk inkılâbı idi. O bu inkılâbın vekil iken ödevli, sonraları gönüllü bekçisi idi” demiştir.²³⁵

Nihat Erim, Mahmut Esat Bozkurt'u anarken, Adliye Vekilliği döneminde yaptığı icraatlar ve Bozkurt-Lotus Davası üzerinde durmuştur. Nihat Erim:

“...Mahmut Esat Bozkurt, normal insanların her bakımdan ümitsiz bulundukları bir devirde, Türk milletinin müstakil varlığını kurtarmak imkânının kaybolmadığına inanan normalüstü liderin açtığı bayrağın gölgesinde yürüyen ilk aydınlarımızdandır.

Adliye Vekilliği esnasında; şeflerinden aldığı ilhamla, Lozan'da Milletlerarası medeni âlemde şerefli mevkiini almış olan yurdumuzu, modern bir devletin, bir, “Hukuk devletinin” malik bulunması azim gelen mevzuata kavuşturmak hususunda emsalsiz bir muaffakiyet göstermiştir...

Mahmut Esat'ın Adliye Vekili olarak, Devlet adamı sıfatıyla başardığı bu işin değeri ne kadar büyük olursa olsun, Lotus-Bozkurt hadisesinde gösterdiği celâdet ve nefis itimadı her türlü öğmeğe hak kazandıracak kadar önemlidir. ... Fransa'nın en

²³⁵ a.g.e., s. 80

değerli devletler arası hukuk profesörlerinden ve Hariciye Vekâleti Hukuk Müşaviri Basdevant Türkiye'nin devletler arası hukukuna aykırı hareket ettiğini isbat edebilmek için kütüphaneler devirdi, mevcut bütün misalleri ortaya döktü. Fakat tezini isbat edemedi ve Lotus davası Türkiye'nin şerefi olarak milletlerarası münasebetler, milletlerarası adalet arşivlerinde yer aldı. Bu muvaffakiyeti kazanan Mahmut Esat, o tarihte henüz 35 yaşında idi. Bu, aynı zamanda Türk inkılâbının bir zaferi idi: Genç bir Türk devlet adamı, hukukçusu dünyanın en tanınmış hukukçularından biri ile karşılaşmış ve onu mat etmişti Lotus davası Lozan'ı tatbikat sahasında perçinlemiştir” demiştir.²³⁶

Falih Rıfkı Atay, Mahmut Esat Bozkurt'un, kolu, kafası ve ruhu ile, vatana, halka ve rejime hizmet eden özden ve candan bir inkılâpçı olduğundan bahsetmiş:

“...Mahmut Esat, şeflerin emrinde ve hizmetinde, onların hiçbir niyetten, dürüst çalışmadan esirgemedikleri yardımları ile, kendi zekâsının, bilgisinin ve inanişinin mükâfatı olarak, Türk inkılâp tarihine geçmek şerefini kazanmıştır” demiştir.²³⁷

Murat Çınar'a göre ise Mahmut Esat Bozkurt'un hayatında üç sevda vardı; Vatan, Millet, İstiklal. Murat Çınar, Mahmut Esat Bey'in ölümü üzerine yazdığı yazıda bir anısını anlatmıştır:

“...Bir gün Selçuk'ta babasının çiftliğinde dolaşıyorduk. Tanıdığı bir köylü ile karşılaştı. Hal ve hatır sordu. Hava soğuktu. Köylünün üstü başı yırtıktı. Zavallı üşüyor, titriyordu. Mahmut Esat sırtındaki yakası kürklü paltoyu çıkarıp o hemşerisinin sırtına geçirdi. Kendisi paltosuz İzmir'e gelerek hazır elbisecilerden yirmi liraya bir palto alıp giydi.

Köylüye verdiği paltonun bir hatırası vardı. Bozkurt-Lotus davasına gittiği zaman devlet kendisine yevmiye ve harcırah vermişti. Bu paralarla yalnız bu paltoyu, bir de dört beş cilt kitap almıştı. Arta kalan parayı: yedim, içtim, kitap aldım. Bunlar da arttı diye maliye hazinesine iade etmişti.

...Bozkurdu kara sevdasının ateşinden bir an kurtulmuş göremezdiniz. Mebus iken, vekil iken, avukat iken, hatta yerken ve içerken o daima vatani terennüm eder, milleti konuşur; köylüyü düşünüydü.

²³⁶ *Adliye Dergisi-Mahmut Esat Bozkurt Nüshası*, Ankara, 1944, s. 56-60

²³⁷ T.İşitman, *a.g.e.*, s. 83

...Bozkurdun ölümü ile memleket kolay kolay yerine koyamayacağı bir evladını; genç hukukçular kıymetli hukukçularını, biz de çok değerli bir meslektaşımızı kaybettik...”²³⁸

Örgencilik yıllarından beri ulusal egemenliğin önemini vurgulayan, Türklük bilincini yaymaya çalışan, ülkesinin sorunları karşısında silahlı mücadeleye girişen, Cumhuriyeti çağdaş hukuk devletleri seviyesine taşıyan Mahmut Esat Bozkurt’un ölümü ile Türk Devrimi büyük bir evladını kaybetmiştir.²³⁹

4.3. Mahmut Esat Bozkurt’un Eserleri

4.3.1. Kitapları:

Beynelmilel Bozkurt-Lotus Davası, Türk-Fransız Müdafaaaları, Ankara, 1927

Du Regime des Capitulations Ottomanes leur caractere juridique d’apres l’histoire et les textes. Stamboul, 1928

Türk İhtilalinde Vatan Müdafaaası, İzmir 1934

Hukuku Düvel, Yardımcı Talebe El Notu, Ankara, 1939

Türk Köylü ve İşçilerinin Hakları, İzmir: 1939

Devletler Arası Hak “Hukuku Düvel, Ankara, 1940

Aksak Demir’in Devlet Politikası, İstanbul, 1943.

Atatürk İhtilali I-II. İstanbul, 2003

4.3.2. Makaleleri:

“Devletimizin 1336 Senesi Bütçesi”, *A.Y.G.*, 14 *Kânunusani* 1337 (1920), No: 506–136

“Osmanlı Tarihinde Anadolu Köylüleri 1”, *A.Y.G.*, 6 *Kânunuevvel* 1336 (1920), 472–92

“Osmanlı Tarihinde Anadolu Köylüleri 2”, *A.Y.G.*, 8 *Kânunuevvel* 1336 (1920), 474–94

“Vekillerin Vazife ve Mesuliyeti 1- *Teşkilatı Esasiye Kanununa Göre*”, *H.M.* 5 *Kânunuevvel* 1337 (1921), No: 370.

²³⁸ *Adliye Dergisi, Mahmut Esat Bozkurt Nüshası*, Ankara, 1944, s. 67-68

²³⁹ Ş. Halıcı, *a.g.e.*, s. 430

“Vekillerin Vazife ve Mesuliyeti 2- *Teşkilatı Esasiye Kanununa Göre*”, H.M. 6
Kânunuevvel 1337 (1921), No: 371.

“Vekillerin Vazife ve Mesuliyeti 3- *Teşkilatı Esasiye Kanununa Göre*”, H.M. 7
Kânunuevvel 1337 (1921), No: 372.

“Vekillerin Vazife ve Mesuliyeti 4- *Teşkilatı Esasiye Kanununa Göre*”, H.M. 8
Kânunuevvel 1337 (1921), No: 373.

“Vekillerin Vazife ve Mesuliyeti 5- *Teşkilatı Esasiye Kanununa Göre*”, H.M. 9
Kânunuevvel 1337 (1921), No: 374.

“Yeni Türkiye’nin Davası 1-*Hukuk-ı Düvel ve Hukuk-ı Amme Önünde*” H.M. 7
Teşrinievvel 1337 (1921), No: 315.

“Yeni Türkiye’nin Davası 2-*Hukuk-ı Düvel ve Hukuk-ı Amme Önünde*” H.M. 9
Teşrinievvel 1337 (1921), No: 317.

“Yeni Türkiye’nin Davası 3-*Hukuk-ı Düvel ve Hukuk-ı Amme Önünde*” H.M. 10
Teşrinievvel 1337 (1921), No: 318.

“İzmir İçin”, *AYG, 15 Mayıs 1338 (1922), No: 871493.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin İktisadi, Siyasi Masası 1”, *A.Y.G., 12 Mayıs 1338 (1922), No: 868–490.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin İktisadi, Siyasi Masası 2”, *A.Y.G., 14 Mayıs 1338 (1922), No: 870–492.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Siyasi İktisadi Masası 3”, *A.Y.G., 16 Mayıs 1338 (1922), No: 871–493.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Siyasi İktisadi Masası 4”, *A.Y.G., 18 Mayıs 1338 (1922), No: 873–494.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Siyasi İktisadi Masası 5”, *A.Y.G., 21 Mayıs 1338 (1922), No: 875–497.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Siyasi İktisadi Masası 6”, *A.Y.G., 23 Mayıs 1338 (1922), No: 877–499.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin Siyasi İktisadi Masası 7”, *AYG, 25 Mayıs 1338 (1922), No: 879–501.*

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin İktisadi, Siyasi Masası 8”, *A.Y.G.*, 4 Haziran 1338 (1922), No: 884–507.

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin İktisadi, Siyasi Masası 9”, *A.Y.G.*, 7 Haziran 1338 (1922), No: 887–410.

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin İktisadi, Siyasi Masası 10”, *A.Y.G.*, 12 Haziran 1338 (1922), No: 891–514.

“Osmanlı İmparatorluğu Tarihinin İktisadi, Siyasi Masası 11”, *A.Y.G.*, 15 Haziran 1338 (1922), No: 894–517.

“Türkiye Halk Cumhuriyeti”, *AYG*, 30 Kânunuevvel 1339 (1923), No: 1373-997.

“Türk İhtilâlinin Düsturları 1-12”, *Sada-yı Hak*, 25 Mayıs 1340 (1924)-6 Haziran 1340 (1924), No: 1342-1353.

“Türk Milliyetçiliği”, *Türk Yurdu*, XXI-VII, S. 195-1, Kânunusani 1928.

“İnkılâp İçinde Muhalefet”, *Anadolu*, 9 Ağustos 1931, No: 5074.²⁴⁰

²⁴⁰ Mahmut Esat Bozkurt’un makaleleri için bkz. Ş. Halıcı, *a.g.e.*, s. 594-614

SONUÇ

Osmanlı Devleti, ülke sınırları içerisinde ticareti geliştirmek için Avrupalı devletlere birtakım imtiyazlar vermiştir. İmtiyazların verilış amaçlarında bakıldığında ilk olarak ticarî amaçlarla verilmiş olduğu görölmektedir. Osmanlı Devleti, en güçlü olduğu dönemlerinde kapitülasyonları bir lütuf olarak Avrupalı devletlere vermiştir. Devletler arasındaki ticaret arttıkça ve geliştikçe, ticaretin gittiği ülkelerde yabancıların hukuk sorunları ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu hukuk sorunlarını ortadan kaldırmak için konsololar görevlendirilmiştir. Görevlendirilen konsololar, bulundukları ülkede yaşayan kendi vatandaşları üzerinde, adlî ve idarî yetkilere sahip olmaya başlamışlardır. Bunlar büyük ölçüde uluslararası ilişkilerden kaynaklanan bir ihtiyaç olarak meydana gelmiştir. Ancak daha sonraki devirlerde kapitülasyonların tek taraflı olarak büyük devletlerin elinde bir sömürge aracı haline geldiği görölmektedir.

Avrupalılar, Osmanlı Devleti'nin zayıflamasını fırsat bilerek verilen imtiyazları her fırsatta kötüye kullanmışlardır. Zamanla, imtiyazlar nedeniyle Osmanlı Devleti'nin idarî, ticarî, adlî ve malî konularda eli kolu bağlanmışır. Kapitülasyon düzeni öylesine istismar edilmiş ve öyle boyutlara ulaşmışır ki, Osmanlı Devleti adeta Avrupalı devletlerin yarı sömürgesi haline gelmiştir.

Avrupalı devletlerin elde etmiş bulundukları bu imtiyazlardan vazgeçmek istememeleri, Osmanlı Devleti'ni giderek çökme noktasına sürüklemiştir. Avrupalı devletler Osmanlı'daki çok ulusluluk ve çok hukukluluk sistemlerinden yararlanarak, kolayca devletin iç işlerine karışmışlardır. Devleti sürekli kargaşa içerisinde tutarak, üzerinde söz sahibi olmayı başarmışlardır. Ülkenin sınırları içerisinde hemen hemen her gün bir isyan çıkmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nın başlamasını fırsat bilen Osmanlı Devleti kapitülasyonları tek taraflı olarak kaldırdığını dünyaya ilân etmiştir. Ancak Avrupalı devletler buna büyük bir tepki göstermişlerdir. Savaş sonrasında imzalanan Sevr Antlaşması ile kapitülasyon sistemini geri getirmişlerdir.

Osmanlı Devleti'nin bu durumu, yeni kurulacak Türk devleti için bir örnek oluşturmuştur. Yeni kurulacak bir devletin böyle bir sistem içerisinde yaşaması mümkün değildir. Bu durum ancak Lozan'da ortadan kaldırılabilirdi. Kararlı bir şekilde Lozan'a giden Türk heyeti, burada kapitülasyon sistemini ortadan kaldırarak, tam bağımsızlıkla dönmüştür.

Ekonomik bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte, ülkede deniz ticaretini geliştirmek için birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin birisi de Kabotaj meselesidir. Kabotaj kanunuyla birlikte denizlerini bağımsız bir şekilde kullanmak isteyen Türkiye Cumhuriyeti, yeni gemiler alınması için çalışmalar yapmaya başlamıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda alınan gemilerden biri de Bozkurt'tur. Bozkurt, yaptığı seferlerinden birinde Fransız Lotus Vapuru ile çarpışmış, kazada sekiz Türk vatandaşı hayatını kaybetmiştir. Lotus, kazadan kurtulan Bozkurt mürettebatını da alarak İstanbul'a gelmiştir. Lotus'un İstanbul'a gelmesiyle birlikte, kazada ölenlerin yakınları tarafından yapılan şikayet sonucu Lotus kaptanı sorgulanmak üzere karaya çıkarılmış ve yapılan tahkikat neticesinde Kaptan Demons suçlu bulunarak tutuklanmıştır.

Başlangıçta sıradan bir deniz kazası olarak algılan olay, Lotus kaptanının Türkiye'de tutuklanması, Fransa ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir. Fransa, Türkiye'nin yargılama yetkisi olmadığını, yargılama yetkisinin Fransız mahkemelerinde olduğunu belirtmiş ve Türkiye'nin Kaptan Demons'u hemen serbest bırakması için bir muhtıra göndermiştir.

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Fransa'nın yaptığı bu hareketi anlamsız bulduğunu belirterek, Türkiye'nin Lozan Antlaşmasının 28. maddesine göre yargılamaya yetkisi olduğunu belirtmiştir.

1923 yılında Lozan'la birlikte kaldırılan kapitülasyonlar, 1926 yılında Bozkurt-Lotus vapurlarının çarpışmasıyla birlikte tekrar Türkiye'nin karşısına çıkmıştır. Fransa, sanki Lozan Antlaşması'nı imzalayan devletlerden biri değilmiş gibi kapitülasyonların devam ettiği mantığı ile hareket etmiştir. Aslında Fransız kamuoyu ve halkı büyük ölçüde kapitülasyonların kaldırıldığını bilmiyordu. Dava sırasında Fransız basınında çıkan yazılar, kapitülasyonların devam ettiği ve Türkiye'nin bir Fransız vatandaşını yargılayamayacağı yönündeydi.

Fransa ile Türkiye arasında bu tartışma devam ederken, Türkiye'de dava devam etmiştir. Mahkemede Hasan Kaptan ve Mösyö Jan Demons, Türk Ceza Kanunun 383, 6, 413 ve 59. maddelerine göre yargılandılar. Lotus kaptanı iki ay yirmi gün ağır hapse, Bozkurt kaptanı da dört ay hapse mahkûm oldu. Hasan Kaptan'a 33 lira, Jan Demons'a ise 22 lira para cezası verildi. Daha sonra her iki kaptana verilen hapis cezaları paraya çevrildi ve Demons, 6.000 liralık kefaletle serbest bırakıldı.

Türkiye Cumhuriyeti, Bozkurt-Lotus Vapurlarının çarpışmasıyla ortaya çıkan sorunu, Fransa'nın bütün baskılarına rağmen, bağımsızlığından ödün vermeden çözümlmek istemiştir. Fransa'nın, Türkiye'nin yargılama yetkisi olmadığını iddia etmesi üzerine, davanın La Haye Adalet Divanı'na taşınmasına karar verilmiştir.

Adliye Vekili Mahmut Esat Bey, Türkiye'nin davada haklı olduğuna inanmış ve yargılamaya yetkisinin bulunduğunu belirterek Türkiye'yi La Haye Adalet Divanı'nda temsil etmiştir. La Haye'de Adalet Divanı'nda yapılan duruşmalarda Türkiye'yi başarılı bir şekilde müdafaa eden Mahmut Esat Bey, Bozkurt-Lotus Davası'nı kazanmış ve bu başarılı savunmasından dolayı bizzat Atatürk tarafından kendisine Bozkurt soyadı verilmiştir.

Türk Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması'yla kazandığı bağımsızlığından taviz vermemek için, Fransa ile hukuk alanında çetin bir mücadeleye girişmiştir. Modern yasalara sahip olan Türkiye, sadece kendi ülkesinde suç işleyen vatandaş ve yabancıları değil, sınırları dışında bir Türk vatandaşına karşı suç işleyen yabancıları da yargılama yetkisine sahip olduğunu ve bunun da uluslararası hukuka uygun olduğunu tescil ettirmiştir. Bu mücadele sonucunda Türkiye, kapitülasyonların kaldırıldığını ve tam bağımsız bir devlet olduğunu tüm dünyaya bir kere daha duyurmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Arşiv Belgeleri:

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (B.C.A.)

No: 30/18.1.1.5.15.4; No: 030.18.01.021.60.17; No: 030.18.01.023.21.8; No: 272.14.77.34.7; No: 272.14.77.34.7; No: 030.18.01.023.21.8; No: 272.14.77.34.7; No: 030.18.01.021.71.17

Gazeteler:

Ahenk

22 Eylül 1926; 16 Teşrinievvel 1926; 11 Temmuz 1927

Anadolu

14 Temmuz 1927

Akşam

5 Ağustos 1926, No: 2805; 6 Ağustos 1926, No: 2807; 12 Ağustos 1926, No: 2812; 20 Ağustos 1926, No: 2830; 27 Ağustos 1926, No: 2837; 29 Ağustos 1926, No: 2829; 3 Eylül 1926, No: 2834; 6 Eylül 1926, No: 2827; 9 Eylül 1927, No: 3199; 12 Eylül 1926, No: 2843; 15 Eylül 1926, No: 2846; 21 Eylül 1926, No: 2852; 22 Eylül 1926 No: 2853; 23 Eylül 1926 No: 2854; 24 Eylül 1926 No: 2855; 27 Eylül 1926, No: 2858

Cumhuriyet

4 Ağustos 1926, No:803; 5 Ağustos 1926, No:804; 6 Ağustos 1926, No: 805; 10 Ağustos 1926, No: 809; 12 Ağustos 1926, No: 811; 17 Ağustos 1926, No: 816; 27 Ağustos 1926, No: 826; 29 Ağustos 1926, No: 828; 2 Eylül 1926, No: 832; 3 Eylül 1926, No: 833; 7 Eylül 1926, No: 837; 12 Eylül 1926, No:842; 15 Eylül 1926 No:845; 16 Eylül 1926, No:846; 19 Eylül 1926, No: 849; 22 Eylül 1926, No: 852; 23 Eylül 1926, No: 853; 24 Eylül 1926, No:854; 27 Eylül 1926, No: 856; 22 Teşrinievvel 1926; No: 883; 24 Teşrinievvel 1926 No: 885; 25 Teşrinievvel 1926 No: 886; 27 Teşrinievvel 1926 No: 888; 14 Kânunusani 1927, No: 965; 19 Kânunusani 1927, No: 970; 8 Nisan 1927, No: 1047; 21 Nisan 1927, No: 1060; 15 Temmuz 1927, No: 1142; 17 Temmuz 1927, No: 1144; 18 Temmuz 1927, No: 1145; 21 Temmuz 1927, No: 1148; 26 Temmuz

1927, No: 1153; 31 Temmuz 1927, No: 1158; 4 Ağustos 1927, No: 1162; 5 Ağustos 1927, No: 1163; 8 Ağustos 1927, No: 1166; 10 Ağustos 1927, No: 1168; 11 Ağustos 1927, No: 1169; 3 Eylül 1927, No: 1192; 8 Eylül 1927, No: 1197; 9 Eylül 1927, No: 1198; 10 Eylül 1927, No: 1199; 18 Eylül 1927, No: 1207; 20 Eylül 1927, No: 1209

Hâkimiyet-i Milliye

10 Eylül 1926, No: 1859; 13 Eylül 1926, No:1862; 14 Eylül 1926, No:1863; 15 Eylül 1926, No:1864; 16 Eylül 1926, No:1865; 17 Eylül 1926, No:1866; 20 Eylül 1926, No:1869; 22 Eylül 1926, No: 1871; 23 Eylül 1926, No: 1872; 14 Kânunusani 1927, No: 1871; 19 Kânunusani 1927, No: 1871

İkdam

4 Ağustos 1926, No: 10517; 6 Ağustos 1926, No: 10519; 12 Ağustos 1926, No: 10525; 20 Ağustos 1926, No: 10533; 2 Eylül 1926, No: 10546; 11 Eylül 1926, No: 10555; 12 Eylül 1926, No: 10556; 14 Eylül 1926, No: 10558; 15 Eylül 1926, No: 10559; 16 Eylül 1926, No: 10560; 22 Eylül 1926, No: 10566; 23 Eylül 1926, No: 10567

Milliyet

18 Temmuz 1927, No: 512, 31 Temmuz 1927, No: 525

Son Saat

20 Haziran 1927, No: 808

Vakit

12 Eylül 1926, No: 3124; 13 Eylül 1926, No: 3125; 24 Eylül 1926, No: 3136; 7 Kânunusani,1927, No: 3240; 3 Temmuz 1927, No: 3410

Yeni Sabah

10 Kasım 1963, No: 8858

Makale ve Kitaplar

Adliye Dergisi, *Mahmut Esat Bozkurt Nüshası, Sa. 1*, Ankara, 1944, s. 49-68

Düstur, 3. Tertip, VII

İstanbul Barosu Dergisi, *LXXX, Sa. 3*, İstanbul, 2006, s. 963-967

Hukuki Bilgiler Mecmuası, *Eylül 1929*, s. 32-40

- AKŞİN, Aptülahat, *Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Ankara, 1991
- AKZAMBAK, Mehmet, *Atatürk'ün Devrimci Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt I-II*, İstanbul, 2005
- ALTUĞ, Yılmaz, *Yabancıların Hukuki Durumu*, İstanbul 1968
- ARI, Kemal, *İzmir'den Bakışla Türk Ticaret-i Bahriyesi ve Mübadele Gemileri Lozan'dan Kabotaja*, İzmir, 2008
- ARIKAN, Zeki, “Mahmut Esat Bozkurt ve Kapitülasyonlar”, *D.E.Ü. Ç.T.A.D*, II, Sa.4 (1994), s. 10-19; Sa. 5 (1995), s. 220-228
- ARMAOĞLU, Fahir, *20.yy. Siyasi Tarihi*, İstanbul, 2007
- ATATÜRK, M. Kemal, *Nutuk*, İstanbul, 1995
- *Söylev ve Demeçleri*, II-III, Ankara, 1961
- ATAY, Falih Rıfkı, *Çankaya*, İstanbul, 1969
- BAĞIŞ, Ali İhsan, *Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler*, Ankara, 1983
- BALCIOĞLU, Mustafa, *Bozkurt-Lotus Davası*, Ankara, 2003
- BİLSEL, Cemil, “Heyecan, İnan ve İnkılâp Adamı Mahmut Esat”, *Adliye Dergisine ek Mahmut Esat Nüshası*, Sa. I, Ankara, 1944, s. 56-60
- *Lozan*, II, İstanbul, 1998
- BOZKURT, Gülnihal, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasi Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının, Hukuki Durumu*, Ankara, 1989
- *Azınlık İmtiyazları Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş*, Ankara, 1998
- *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyeti’ne Resepsiyon Süreci (1839-1939)*, Ankara, 1996
- BOZKURT, Mahmut Esat, *Beynelmilel Bozkurt-Lotus Davasında Türk-Fransız Müdafaaları*, Ankara 1927
- *Devletler Arası Hak (Hukuk-ı Düvel)*, Ankara, 1940
- BOZKURT, Nebi, “Eman” , *DİA*, XI, s. 74-77

CEBESÖY, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar, Büyük Zaferden Lozan'a Lozan'dan Cumhuriyete, II*, İstanbul, 2007

ÇETİNKAYA, Ali, “Kapitülasyonlar”, *MEB, Türk Ansiklopedisi, XXI*, s. 232-234

ÇOKER, Fahri, *Kapitülasyonlar ve Lozan*, Ankara, 1989

ERHAN, Çağrı, v.d., *Yaşayan Lozan*, Ankara, 2003

ERİM, Nihat, “Hatırasını Anarken” *Adliye Dergisine Ek Mahmut Esat Nüshası, 1944, Sa. I*, s. 56-60

EROL, Kemal, *Rekabet Kurallarının Ülke Dışı Uygulanması*, Ankara, 2000

GÖKER, Cemil, Chardin, *Türkiye ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1972

GÖNEN, Yasemin Saner, *Osmanlı İmparatorluğunda Yabancıların Hukuki Durumu*, M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yakınçağ Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 1998

HALICI, Şaduman, *Yeni Türkiye Devleti'nin Yapılanmasında Mahmut Esat Bozkurt, (1892-1943)*, Ankara, 2004

İŞİTMAN, Tarık Ziya, *Mahmut Esat Bozkurt Hayatı ve Hatıraları 1892–1943*, İzmir, 1944

İNALCIK, Halil, “İmtiyâzât”, *DİA. XXII*, s. 241-252

İNÖNÜ, İsmet, *Hatıraları Büyük Zaferden Sonra Mudanya Mütarekesi Ve Lozan Antlaşması I-II*, İstanbul, 1998

KARACAN, Ali Naci, *Lozan Konferansı ve İsmet Paşa*, İstanbul, 1943

..... *Lozan*, İstanbul, 1971

KONAN, Belkıs, *Osmanlı Devletinde Yabancıların Kapitülasyonlar Kapsamında Hukuki Durumu*, A.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2006

KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devletinde Ticaret Anlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, İstanbul 1981

KÜTÜKOĞLU, Mübahat, “Ahidnâme”, *DİA, I*, s. 534-539

LEWİS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Ankara, 2000

MERAY, Seha L., *Lozan Barış Konferansı: Tutanaklar-Belgeler VII*, Ankara, 1969

NEBİOĞLU, Osman, *Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar*, Ankara, 1986

PAKALIN, Mehmet Zeki, “*Kapitülasyon*”, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, II, İstanbul 1993

RENDİ, Müzehher, “Tatbikatta Devletler Hukuku”, *A.Ü.H.F.D.*, IV, Sa. 2-4, Ankara, 1949, s. 112-122

ŞENEL, Nilüfer Uğurlu, *Mahmut Esat Bozkurt*, İ. Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiye Cumhuriyeti Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2004

TANER, Tahir, *Kapitülasyonlar Nasıl İlga Edildi*, İstanbul, 1956

TEZCAN, Durmuş, “Bozkurt-Lotus Davasının Uluslararası Hukuktaki Önemi ve Yeri”, *Ç.T.A.D.*, II, Sa. 4-5 (1994-1995), İzmir, 1992 s. 267-274

TURAN, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi, İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe I*, Ankara, 1991

UYAR, Hakkı, *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*, İstanbul, 2000

YAMAKOĞLU, Cihan, *Mahmut Esat Bozkurt*, Ankara, 1987

YAVUZ, Ünsal, *Atatürk İmparatorluktan Milli Devlete*, Ankara, 1999

EKLER

EK 1. 07 Mayıs 1922 tarihli, İcra Vekilleri Heyeti'nin, kapitülasyonlar kaldırılıncaya kadar yabancı devlet konsolosluklarına uygulanacak muamelenin tespitine dair kararname.

EK 2. Bozkurt-Lotus Davası'nda Türkiye'yi savunan Mahmut Esat Bey'in La Haye'e hareket etmeden önce Mustafa Kemal Paşa ile resmi

EK 3. Ağır Ceza Mahkemesinde kaptanların yargılandığı salon

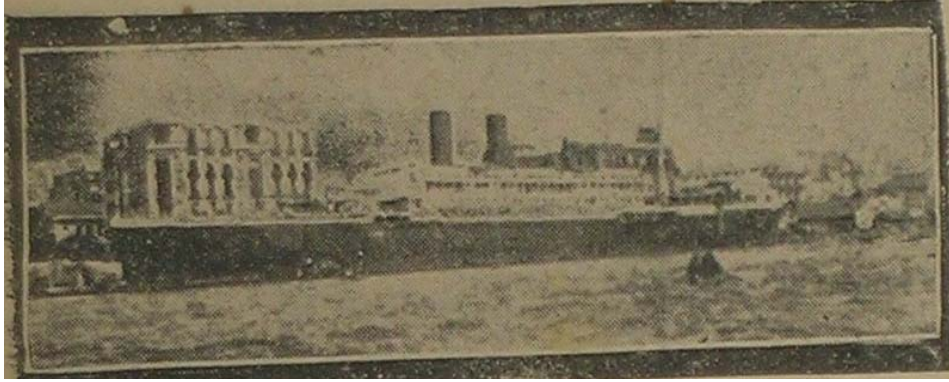
EK 4. Lotus Gemisi Üçüncü Kaptanı Mösyö Jan Demons

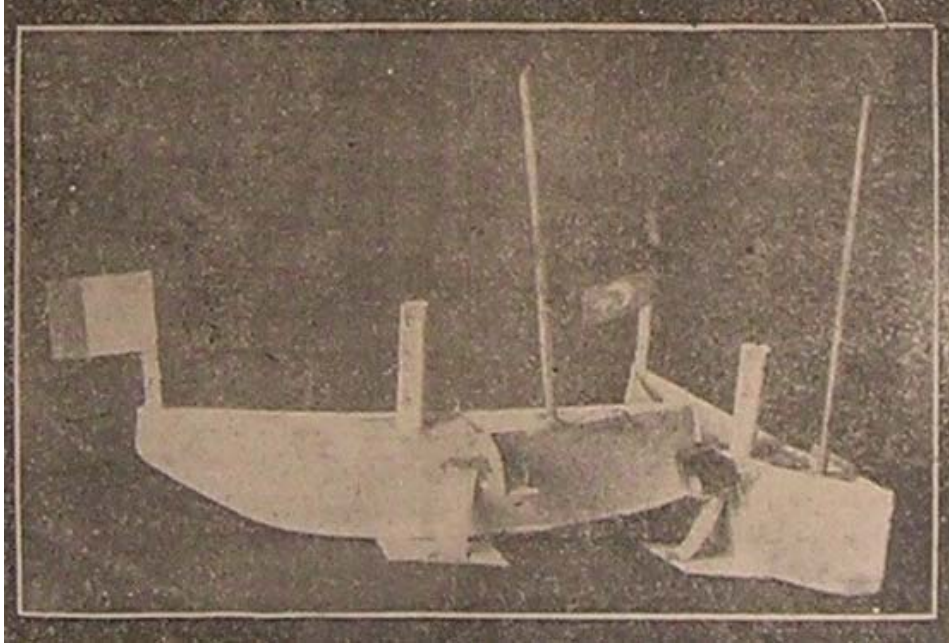
EK 5. Bozkurt Vapuru Kaptanı Hasan Kaptan

EK 6. Fransız Lotus Gemisi

EK 7. Mahkeme Heyetinin kaptanlara tatbikat yaptırdığı maket gemiler

EK 8. Adliye Vekili Mahmut Esat Bozkurt

EK. 9 Feyzi Daim Bey

EK 10. Hukuk Fakültesi Profesörlerinden Cemil Bey

EK 11. La Haye'de Türkiye'yi temsil eden heyet

EK 12. La Haye Adalet Divanı Binası

بین الملل

۱۹۷۸
۲۸۸

بوز قورت - لوئوس دعواسنده

تورک - فرانز مدافعه لری

== ضمیمات ==

- ۱ - تحکیمنامه وروبادیه تعالی ایدمان و تائق
- ۲ - تورک خطرهمی
- ۳ - فرانز خطرهمی
- ۴ - تورک مقابل خطرهمی
- ۵ - استشاره تامه ل
- ۶ - فرانز مقابل خطرهمی
- ۷ - دیوان عدالتده علی جلسله
[۱] فرانز مدافعه می :
- موسیو بادوان
[ب] تورک مدافعه می :
- محمود اسعد پک
[ج] فرانز مقابل مدافعه می :
- موسیو بادوان
[د] تورک مقابل مدافعه می :
- محمود اسعد پک
- ۸ - دیوان عدالت قراری

آئقره

تورک اوچاقلری مطبعه می

۱۹۲۷

عدلیه وکاله، ایستاتستیک و نشریات مدیری

EK 14. Bozkurt-Lotus meselesi ile ilgili yayınların baskı, dağıtım ve sair giderlerin karşılanması için gereken paranın ödenmesine dair 4985 numaralı kararname

[illegible]

T.C.
 BAKANLIK
 GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

۱۲۹۱

۵۵۸۹
 ۵۵۸۹

قرارداد

۱. حدیث ۹۷ تاریخ ۵۵۸۷ نمودار قرارداد دیدار

بدرقورت - لوندی سدی درویشیه لوحیه بودله عدلیه محرمه بی افیه ملوکه

شایع بودیم سنه ۱۵۱ فی عمارت محفوظ نیزه ادیم شایع را اعطای عانه -

شایعانه ۱۲ حدیث ۹۷ تاریخ ۵۵۸۷ نمودار قرارداد دیدار

اجرای سید رحیم ۱۱ حدیث ۹۷ تاریخ ۵۵۸۷ نمودار قرارداد دیدار

رئیس محرمه

باز وکیل

۵۵۸۷

مدلیه وکیل

۵۵۸۷

مدافعه وکیل

۵۵۸۷

بحره وکیل

۵۵۸۷

داخلیه وکیل

۵۵۸۷

خارجیه وکیل

۵۵۸۷

مالیه وکیل

۵۵۸۷

مدافعه وکیل

۵۵۸۷

زراعت وکیل

۵۵۸۷

نهارت وکیل

۵۵۸۷

صیوانت اجتماعیه وکیل

۵۵۸۷

صیوانت اجتماعیه وکیل

۵۵۸۷

080	18	01	01	25	50	18
-----	----	----	----	----	----	----

[illegible]

[illegible]

[illegible]

**EK 20. Bozkurt-Lotus Davası İle İlgili Beynelmilel Daimi Adalet Divanı
Yayınları**

(Publications of the permanent Court of international Justice) (Fransızca-İngilizce)

SERIES C.

ACTS AND DOCUMENTS RELATING TO JUDGMENT

AND ADVISORY OPINIONS GIVEN BY THE COURT

No. 13- II. TWELFT (ORDINORY) SESSION, 1927

DOCUMENTS RELATING TO JUDGMENT No. 9

(September 7th, 1927)

THE “LOTUS” CASE

A.W, SIJTHOFF’S PUBLISHING COMPANY-LEYDEN

CONTENTS.

I.-Public Sitzings

II.-Speeches made and Documents read in Court

III.-Other Documents

IV.-Correspondence

V.-Analytical index

VI.-Alphabetical index

PART I

PUBLIC SITTINGS:

PART II

SPEECHES MADE AND DOCUMENTS READ IN COURT

LETTRE DE S.EXC. LE MINISTRE DE FRANCE

A LA HAYE AU GREFFIER DE LA COUR

LETTRE DU CHARGE D’AFFAIRES DE TURQUIE

A LA HAYE AU GREFFIER DE LA COUR

III SPECIAL AGREEMENT FOR ARBITRATION

IV DECLARATION ANNEXED TO THE SPECIAL AGREEMENT FOR ARBITRATION SIGNED AT GENEVA ON OCTOBER 12th, 1926

1 LETTRE DU CHARGE D’AFFAIRES DE TURQUIE

A LA HAYE AU GREFFIER DE LA COUR

2 DeCLARATION FAITE AU NOM DUGOUVERNMENT TURC

3 DISCOURS PRONONCe PAR M. LE PROFESSEUR BASDEVANT

(representant le Gouvernement français)

AUX SeANCE PUBLIQUES DES 2 ET 3 AOÛT 1927 (Seance public du 3 août
1927, matin)

4 DISCOURS PRONONCe PAR MAHMOUT ESSAT BEY

(representant le Gouvernement turc)

AUX SeANCES PUBLIQUES DES 6 ET 8 AOÛT 1927

5 RePLIOUE DE M. LE PROFESSEUR BASDEVANT

(representant le Gouvernement français)

A LA SeANCE PUBLIQUE DU 9 AOÛT 1927

6 DUPLIQUE DE MAHMOUT ESSAT BEY

(repreesentant le Gouvernement tuc)

A LA SeANCE PUBLIQUE 10 AOÛT

PART III

OTHER DOCUMENTS

IMeMOIRE PReSENTE AU NOM DU GOUVERNEMENT

DE LA RePUBLIQUE FRANÇISE

2 MeMOIRE PReSENTE PAR LE GOUVERNEMENT

DE LA RePUBLIQUE TURQUE

(11 FeVRIER 1927)

3 CONTRE MeMOIRE PReSENTE AU NOM DU

GOUVERNEMENT DE LA REPUBLIQUE FRANÇAISE

4 CONTRE MEMOIRE PRESENTE PAR LA GOUVERNEMENT DE LA
REPUBLIQUE TURQUE A LA COUR PERMANENTE DE JUSTICE
INTERNATIONALE

(11 MAI 1927)

5 CONSULTATION "PRO VERITATE"

DE M. LE PROFESSEUR G. DIANA

6 CONSULTATION "PRO VERITATE" DE

M. LE PROFESSEUR P. FEDOZZI

7 CONSULTATION DE M. LE PROFESSEUR A. MERCIER

PART IV

CORRESPONDANCE

ALPHABETICAL INDEX

PUBLICATIONS OF THE PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL
JUSTICE SERIES A Septemberh. 1927

COLLECTION OF JUDGMENTS

THE CASE OF THE S: S: "LOTUS"

LEYDEN A. W. SIJTHOFF'S

PUBLISHING COMPANY

1927

JUDGMENT No. 9

THE CASE OF THE S.S. "LOTUS"

PERMANENT COURT OF INTERNATIONAL JUSTICE

[Translation.]

TWLEFTH (ORDINARY) SESSION

Before: MM. HUBER, President,

LODER, Former Preskdent,

WEISS, Vice President

Judges

Lord FINLAY,

MM. NYHOLM,

MOORE,

DE BUSTAMENTE,

ALTAMIRA,

ODA,

ANZILOTTI,

PESSOA,

FEÏZÎ-DAÏM BEY, National Judge

JUDGMENT No. 9

THE CASE OF THE S: S: "LOTUS "

DISSENTING OPINION BY M. LODER

DISSENTING BY M. WEISS-

DISSENTING OPINION BY LORD FINLAY

DISSENTING BY M NYHOLM

DISSENTING BY Mr MOORE

DISSENTING BV M. ALTAMIRA

AFFAÏRE BOZ-COURT LOTUS

MeMOIRE

PReSENTE PAR

LE GOUVERNEMENT

DE LA RePUBLIQUE TURQUE

A LA

COUR PERMANENTE

DE JUSTICE INTERNATIONALE

Dr. MAHMOUD ESSAD

Ministre de la Justice de Turquie Angora, le 11 Fevrier 1927²⁴¹

²⁴¹ M. Akzambak, *a.g.e.*, s. 275-276